

СБОРНИКЪТЪ

ЗА

НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖНИЦА

ИЗДАВА

МИНИСТЕРСТВОТО НА НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ.

КНИГА XI.

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1894

Съдържание.

I. Наученъ отдѣлъ.

	Стр.
В. Н. Златарски. Писмата на цариградския патриархъ Николая Мистика до българския царь Симеона	3
Д-ръ И. Бассановичъ. Къмъ епиграфиката и археологията на Горна и Долна Мизия	55
В. Добруски. Материали по археологията на България	68
Д. Е. Такела. Нѣкогашнитѣ павликяни и сегашнитѣ католици въ Пловдивско	103
Д. Мариновъ. Чипоровци или Киуровець	135
В. Н. Златарски. Нови извѣстия за най-древния периодъ на българската история	145
Д-ръ Хр. Кесяковъ. Стари пътувания прѣвъ България	155
* * * Пътуване по долинитѣ на Струма, Места и Брѣгалница	195
Д. Мариновъ. Изъ историята на градъ Ломъ	251
С. Христовъ. Пиротскиятъ окръгъ и неговото население	259
Черновѣждъ. Спомени за унията на 18 декември 1860 год.	326
Гр. С. Пърличевъ. Автобиография	346
Г. Тосковъ. Тетовскитѣ наши	404
А. Тошевъ. Материали по флората на Солунско	423
Фр. Кланалекъ. Къмъ изучаването на мръжокрилитѣ и правокрилитѣ насекоми въ България	458
Ө. К. Волковъ. Свадбарскитѣ обреди на славянскитѣ народи	472
М. Драгомановъ. Забѣлки за славянскитѣ религиозно-етически легенди	511
Д-ръ В. Облакъ. Приносъ къмъ българската граматика	517
Н. Силяновъ. Редукция на звука <i>a</i> въ охридския и тетовския говори	582
И. А. Шандаровъ. Бѣлки по фонетиката на щипския говоръ	586
Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ. Константинъ Г. Фѣтиновъ, неговиятъ животъ и неговата дѣйностъ	591
Документи по въстанието. — 1. Писмо отъ Революционния Български комитетъ до Българския клонъ. Съобщава Д. Николовъ	764
2. Три документа по въстанието. Текстъ и обяснения. Отъ Ст. Заимовъ	764
Материали за историята на българското възраждане	771
Наблюдения отъ Метеорологическата станция при Софийската Държавна Гимназия.	

II. Книжовенъ отдѣлъ.

Критика.

В. Облакъ. Historická mluvnice jazyka českého. Napsal Jan Gebauer. Díl I. Hláskosloví. V Praze a ve Vídni. 1894. гол. 8°, 702	3
Д. Матовъ. П. Драгановъ, Македонско-славянскій сборникъ. Съ приложеніемъ словаря. Составилъ —. Выпускъ I. С.-Петербургъ 1894. 8°, XXXIV + 238	13

III. Народни умотворения.

I.

1. Пѣсни периодически и религиозни.

а) Коледни пѣсни и благословия.

	Стр.
Отъ Карнобатско, записалъ Хр. П. Константиновъ	3
„ Бургазко, „ „ „ „	4
„ Харманлийско, „ „ „ „	4
„ Търново-Сейменско, записалъ Хр. П. Константиновъ	5

б) Религиозни.

Отъ Царибродско, записалъ К. В. Друмевъ	8
---	---

2. Пѣсни изъ личния животъ.

Отъ Царибродско, записалъ К. В. Друмевъ	9
„ „ „ Цано Сталійски	13
„ Вратца, записалъ Цано Сталійски	15
„ Самоковъ, „ Д. Икимовъ	15

3. Пѣсни изъ челядния животъ.

Отъ Самоковъ, записалъ Д. Икимовъ	17
---	----

Тъжачки.

Отъ Криворѣчна Паланка, записалъ Д. П. Апостоловъ	17
„ Охридъ, записалъ Е. А. Сиространовъ	18

4. Пѣсни изъ общественя животъ.

Отъ Самоковъ, записалъ Д. Икимовъ	24
---	----

5. Пѣсни изъ политическия животъ.

Отъ Самоковско, записалъ Д. Икимовъ	25
„ Софийско, записалъ В. Л. Вълчиновъ	28
„ Царибродско, записалъ Цано Сталійски	29
„ Криворѣчна Паланка, записалъ Д. П. Апостоловъ	32
„ Горно-Джумайско, записалъ А. П. Стоиловъ	33
„ с. Галичникъ (Дебърско), записалъ Тр. Атанасовъ	37

6. Народни пѣсни съ мелодии.

Отъ Русенско, нотиралъ Р. С. Коджамановъ	42
„ Тетовско, „ А. Коневъ	51
„ Скопско, „ „ „	55
„ Паланка, „ „ „	57
„ Щипско, „ „ „	58
„ Кратовско, „ „ „	61
„ Радовишъ, „ „ „	62
„ Бумановско, „ „ „	64
„ Сърско, „ „ „	64
„ Велесъ, „ „ „	65
„ Охридско, „ „ „	66

II.

1. Тълкувания на природни явления и пр.

	Стр.
Отъ Габрово, записалъ Н. Стойковъ	67
„ Ахъ-Челебийско, записалъ Ст. Шишковъ	72
„ Прилѣвъ, записалъ М. Цѣленковъ	73
„ Велесъ, доставилъ Д. Матовъ	84

2. Баяния, врачувания и лѣкувания.

Отъ Велешко, доставилъ Д. Матовъ	86
„ Пирдопско, записалъ З. А. Бояджиевъ	87
„ Софийско, „ „ „ „	89
„ Троянъ, записалъ М. П. Димитровъ	90

3. Приказки за зли духове и др.

Отъ Софийско, записалъ В. Л. Вълчиновъ	91
„ Ахъ-Челебийско, записалъ Ст. Шишковъ	94

4. Приказки за черковни лица и явления.

Отъ Прилѣвъ, записалъ М. К. Цѣленковъ	96
---	----

5. Приказки изъ челядния и общественъ животъ.

Отъ Габрово и Казанлъкъ, записалъ Н. Стойковъ	101
„ Копривница, записалъ С. Нешовъ	107
„ Щипъ, записалъ Н. А. Шандаровъ	108
„ Скопско, записалъ М. Кратовалиевъ	110
„ Прилѣвъ, записалъ М. К. Цѣленковъ	112

6. Прѣдания за лица и мѣста.

Отъ Търново, записалъ П. Р. Славейковъ	114
--	-----

7. Басни (аполози).

Отъ Прилѣвъ, записалъ М. К. Цѣленковъ	120
---	-----

8. Приказки фантастически и смѣшни.

Отъ Габрово, записалъ Н. Стойковъ	132
„ Ахъ-Челебийско, записалъ Ст. Шишковъ	138
„ Дуничка Джумая, записалъ Г. Я. Вирчевъ	140
„ Прилѣвъ, записалъ М. К. Цѣленковъ	141
„ Дебърско, „ Тр. Атанасовъ	145

9. Пословици.

Отъ Дуничко, записалъ Д. Вълчевъ	153
--	-----

10. Гатанки.

Отъ Прилѣвъ, записалъ М. К. Цѣленковъ	159
„ „ „ А. П. Стоиловъ	161

11. Клетви и благословия.

Отъ Ахъ-Челебийско и Рупчоско, записалъ Ст. Шишковъ	163
„ Дуничко, записалъ Д. Вълчевъ	164

	12. Дѣтински залъгалки, игри и др.	Стр.
Отъ Копривщица, записалъ С. Нешовъ		169
„ Прилѣпъ, записалъ М. К. Цѣпенковъ		172
	13. Обичай.	
Отъ Скопско, записалъ М. Кратовалиевъ		178
	14. Материялъ за български рѣчникъ.	
Отъ Ахъ-Челебийско, записалъ Ст. Шишковъ		180
„ Брацигово, записалъ А. Мишевъ		181
„ Западна България, записалъ Д. Мариновъ		187

Двѣ изображения изработени отъ Мърквичка: женски типъ отъ Марковча и уземъ-каща въ с. Вълчедърма; осемнадесетъ изображения къмъ статията на В. Добруски, и по едно — къмъ статията на * * *, на Фр. Клапалекъ и на Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ.

Поправки на по-важнитѣ забѣлѣжени погрѣшки.

Въ научния отдѣлъ.

Страница	редъ	отгорѣ	намѣсто:	чети:
145	3	„	Отъ Н. Златарски	Отъ В. Н. Златарски
146	1	„	Н. Златарски	В. Н. Златарски
148	„	„	„ „	„ „ „
150	„	„	„ „	„ „ „
152	„	„	„ „	„ „ „
154	„	„	„ „	„ „ „
344	3, 4, 5	„	догдѣто за тоя послѣдния градъ се рѣкоположи и изпрати за униатски епископъ архимандритъ Нилъ отъ гр. Русе.	догдѣто за тоя послѣдния градъ остана за униатски епископъ Нилъ (бивши архимандритъ въ гр. Русе), когото българската екзархия бѣше рѣкоположила за епископъ при българския храмъ въ Цариградъ и напосоконъ го изпрати за привремененъ духовенъ начальникъ на православнитѣ българи, но слѣдъ малко врѣме той се обяви за униатинъ и биде назначенъ за епископъ на българскитѣ униати въ Солунъ.
640	8	„	ѣрѣѣ	ѣрѣѣ

Въ народнитѣ умотворения.

Страница	редъ	отгорѣ	намѣсто:	чети:
72	14	„	нак лижѣат	нак ку лижѣат
74	14	отдолу	пробулила	пребулила
76	11	отгорѣ	тласен	тасен
„	2	отдолу	нана	нана
„	11	„	сфъртеа	сфъртеа
96	24	отгорѣ	прокѣнсия	прокѣнсия
131	19	отдолу	може	можи
132	6	отгорѣ	оиде	оде
145	8	„	миа	мило
„	25	„	камили ги загинав	камили загинав
160	5	отдолу	петли	петлици
163	2	отгорѣ	богословни	благословни
165 и 167	1	„	„	„

Автобиография.¹⁾

Отъ Гр. С. Пърличевъ.

1830—1892.

Да пишж ли виографіѣтъ си? Да обнародвамъ ли най тънкы тѣ подробности на краткыя си животъ? Да се сравнж ли съ онзи безумно-гордый калугеринъ, който прѣдъ смъртътъ си серіозно се загрыжи да остави своитѣ бройници въ наслѣдство на Папж, и разны другы свои вещи на разны калугерицы и постници? Дълго време се колебаехъ; и нито быхъ писалъ, ако не бѣхъ увѣренъ, че виографіи тѣ сж доста полезны книжки. Колкото и да е дързко да увѣрява човѣкъ че е рожба на еди кого си (всекой не може зна чіе е сѣме), вѣрно е обаче че съмь сынъ на Ставра Пърличевъ и Маріѣ Гьоковж, родители доста бѣдны, но честны.

Роденъ съмь въ Охридъ на 18-й януарія 1830 спорѣдъ едны, 1831 спорѣдъ другы. За това и рѣдко споминамъ дати: до вчера нито въ умъ ми вхождало да пишж исторіѣ. При това чести тѣ отъ Правителственж стърнж настѣпи на домъ тѣ ми уничтожихж много мои ржкописи.

Слѣдъ мало умрѣ баща ми и ме остави шестъмѣсеченъ младенецъ заедно съ другы двама брата и еднж сестрж, всичкы маловъзрастны. Дѣдо бѣше земледѣлецъ, высокъ и бѣлобрадъ старецъ, но трудолюбивъ; онъ всекъ сжботж просеше милостынж за затворници тѣ. Въ тья милостыни, може бы, имахж значително участіе и внучетата му. Бѣхъ едва 4 годишенъ, когато дѣдо ми достави единъ Гърцкый Букваръ по ветшайнж тж методж и ме изучи на имената на буквытѣ: алфа, вита и пр., които распознахъ въ нѣколко дена. Но когато почнж да ме учи на сричаніе: вита алфа=ва, вита епсилонъ=ве, такво ученіе видѣ ми се съвсѣмъ странно и мыслехъ съ слабыя си мозъкъ: какъ е можно двѣ цѣлы думы да сж равны съ единъ слогъ?

¹⁾ Тая интересна „автовиографія“ (тѣй бѣше озаглавена тя отъ автора) ни се достави отъ г. В. Диамандиева, който чува всички Пърличевы ржкописи, между другото единъ прѣводъ на Аристовия „Orlando furioso“, разни слова и пр. За да не изгуби нищо отъ своята оригиналность, ние обнародваме автобиографията безъ измѣненія, както си е въ ржкописа, който е оставялъ отъ ръката на автора. Само прѣпинателнитѣ знакове, употрѣблени отъ автора по грѣчки начинъ, бидохж тукъ-тамъ пооправени. — Рѣд.

Разумѣва се, това бѣше мысль не изрѣчена съ думы. При все това, въ нѣколко дена побѣдихъ тѣзи мъчнотѣж. Многожъ майка казваше на дѣда: а что се мъчишь съ ово нише (младенець)? Може ли то сега да се научи на каквото и да е? Мълчи ты, казваше дѣдо, ты ничто не знаешъ. Гледашь ли тѣжъ ми къщъ? Слѣдъ смъртъ тѣ си трѣбваше да ѣж оставѣж на сестрѣ си, зачтото ти си харичъ и нѣмашъ срѣдства да ме гледашь (призирашь) какъ что ме гледа тая. Но знаешъ ли ты кому ке ѣж оставамъ? Никому! Никому! освѣнъ Григору! Дѣдо бѣше очарованъ, когато му четехъ. Всекій вечеръ ми носеше по единъ симить отъ двѣ пары. Но за да покажѣж мрачность тѣ на тѣзи пѣрвобытны времена, ще ви разкажѣж кратко една исторіѣж която ще докаже че тогава любящій убиваше любимаго, и то, невинно, безсѣзнателно: Обычай бѣше да се гори борина за освѣтление (както у Омировытѣ ирои). Свѣщникъ тѣ бѣше желѣзень и около 1 метръ высокъ. На него окачваж боринѣтѣ и тя озаряване божиитѣ твари съ свѣтлинѣтѣ си, ту ослѣпительнѣ, ту съвеѣмъ блѣднѣ. Азъ обычахъ да стоѣж между свѣщника и противоположный нему зидъ, и да се взирамъ на сѣнѣжъ си. Това не се аресваше на дѣда и на майкѣж, които бѣхж увѣрени, че това е опасно нѣчто и ми казваж: нѣмой сынко! оти на сѣнъ тѣ ке те вяхне желка и ке те дави. Послѣ дѣдо рецитираше едва слышно нѣколко Гърцкы молитвы и лягаше: „легни, сынко, при мене и гушни ме (обгърни ме); желката ке дойде.“ Азъ лягахъ при него растреперанъ и го обгръщахъ. Онъ прѣхвърляше покрывалото прѣку своѣжъ и моѣжъ главы, може бы, съ цѣль да се стопли по скоро. Тога майка ми, по прѣжнему съ дѣда условію налагаше рѣжъжъ си силно и бързо ту на главѣжъ ми, ту на позѣтѣ ми, ту на плещитѣ ми. Азъ мыслехъ че то е желката и бѣхъ въ неописуемѣ душевнѣ тѣжжъ и обгръщахъ дѣда все по-силно и по-силно. Крѣчь вдѣрвяше рѣцѣтѣ ми. Студень потъ ме обливаше, едно отъ страхъ, друго отъ нѣманіе въздухъ. Узнавахъ че дѣдо се смѣеше; но азъ не се смѣехъ. „Како ке се живѣй?“ мыслехъ си азъ, и тая мысль останѣ царица на всиѣкитѣ ми мысли. Быдохъ принуденъ да оставѣж на стѣрнѣж оптическытѣ явленія на сѣнѣжъ си; но видно бѣше че здравіето ми се повреди. Естествено нервикъ, тогава станжхъ много по раздражителенъ: „чему ми е животъ, когато имало е желкы мъчителкы? Еда ли мало сѣж другытѣ ни мъкы?“

Дѣдо, като видѣ чтеніето ми свободно, ме заведе на училище и, спорѣдъ обычая, принесе на учителя, нарѣченъ Апотоле, единъ салтаръ локуми (ромбовидны млинчета) и единъ разноцвѣтнѣж кърпѣж и си отиде. Въ училище то, ветхо зданіе при гробищата, нѣмаше ни столове ни чинове; но двѣ дѣлгы и

тлъсты греды. Тамъ се учихъ двѣ години почти безъ никакво приключеніе. Когато снѣгътъ навалеше изобилно, дѣдо идеше на училище, ме зимаше на̀рамо и ме донасяше дома: Азъ бѣхъ всекога не обуть.

Да кажемъ нѣчто и за тогашното учебно дѣло. Учителъ тѣ условенъ за 300 гроша, годишнѣ платж, сѣдеше и шіеше. Когато ученицитѣ идехж при него да си прочитатъ урока отъ Октоиха, или Фалтира, или Орелой, за да ги алакса (да имъ даде другъ урокъ), учителя продължаваше шіеніето. Всекий ученикъ, като дочиташе урока си, чекаше рѣшението на учителя, който му казваше: „Земи другото“ или: „Не!“ Къмъ пладне, заповѣдваше: „Спите,“ ны редеше единъ до другъ, наслоняваше главитѣ ни на гредитѣ, и туряше во десното ухо всекому по едно камче, за да не мърдаме. Горко на оногова, комуто бы паднѣло камчето! По тоя начинъ, учителъ тѣ, доволно сытъ и напоенъ спеше блаженъ сънь: Нерѣдко ученицитѣ му носехж ястія и питія кой отъ милость, кой отъ страхъ. Забѣлѣжѣте и това че онъ и открито просеше у ученицитѣ да му донесжтъ отъ дома си, кой едно, кой друго нѣчто и съвременно имъ казваше: „ама да не узнае татко ти.“ За да развлечемъ скукжтж на такъвъ животъ, съ хлѣбны трошки мамехме сълнцето да дойде по скоро до кохжтж (време за отпускъ). Поимахме въздухъ силно и глѣбоко за да опитаме кой повече ще трае до второ поиманіе. Върху гробнитѣ плочи сѣдехме срѣщж сълнцето съ отворены книги, за да опитаме кой повече ще устои на отраженіето на сълнцевитѣ лжчи. Вѣрно е че това е причината на кжсогледіето ми, което накликж на главжтж ми несчастія, които бесполезно е да прѣброявамъ.

За да пишжтъ, ученицитѣ издигахж десното си колѣно и на него туряхж хартижтж; а лѣвото имъ колѣно, свито, се опираше о душмето. Когато зехъ да пишж, перото ми се видѣ какъ най тежка мотыка; изобилни потове течехж по тѣлото ми, како да бѣхъ оралъ весь-день безъ почивкж. Учителъ тѣ никога не ми каза, какъ да държж перото, зачтото и нему не бѣхж казали. Тѣй и до днесъ твърдѣ грозенъ е начинъ тѣ, по който държж перото. По цѣлы мѣсецы азъ не рачехъ да пишж, и учителъ тѣ не ме забѣлѣжи или се приструваше че не ме забѣлѣжва. Единъ день обаче ми каза: — Камо ти писмо? — Даскале! захватихъ да пишж; но много, много испотѣхъ, и за то оставихъ. — Ты не си потенъ бре песь! и отдамна ты писмо не си далъ. Тѣй каза, ме свали на̀земъ, турнж нозѣ тѣ ми въ фалакж и ми дърпнж, тѣй да кажемъ, безъ едикъ 40. Незабавно се измѣкнжхъ изъ учил: и се бавехъ по улицитѣ до отпуска на ученицитѣ, та че тогава и азъ се върнжхъ у дома си; но не казахъ ничто на домашнитѣ.

Утрѣнь тж рано зехъ Октоиха си и прибѣгнхъ при п. Стефана, другий учитель не по-добъръ отъ Апотолета, но по прѣдставителень и по благогласень пѣвецъ. Тогава голѣмо стараніе се полагаше за размножаваніе на пѣвцитѣ, на църквытѣ, на Октоихытѣ, на џалтиритѣ. Отъ туй днесъ въ Охридъ се броятъ десеть главны църквы и безбройны малкы църквицы. Въ едны църквы не можешъ прѣброи повече отъ петинѣ посѣтители: и при все това службытѣ се вършатъ редовно. Гърцкото духовенство бѣше вдѣхнѣло на населеніето такъвъ единъ фанатизмъ, чтото въ всекъ почти къщѣ се намираше Октоихъ или џалтирь. Отъ туй, още на 12 годишный си възраст азъ знаехъ изустъ Октоиха и послѣдованіето на църковното пѣніе. Знаехъ и 8-тѣхъ гласове, които и днесъ още помнѣ, при все что не съмъ се училъ никога на џалтики. Фанатизма тога бѣше такъвъ, чтото най-знатнитѣ фамили, Н: П: Робевы, Паунчевы и пр: истъргвахъ сыноветѣ си отъ дѣловодителство на великѣ търговѣж и ги поставяхъ учители за „Богъ да прости“ както тѣ казвахъ, за да ни прѣподаватъ даромъ и съ фанатическый жаръ непонятны грамматическы правила. Се растрепери Охридъ отъ еднѣ рѣкописъ, чійто апокрифный съчинитель подтверждаваше: 1-о че е паднѣла отъ небо. 2-о че въ петъкъ не трѣба да се работи. 3-о че въ сѣботѣ, чтомъ звукне клепалото, трѣба да се остави всека работа. 4-о че който прочете туй божественно писмо, дѣлженъ е непрѣмѣнно да го прѣпише и распространява: инако гнѣвъъ божій ще падне на него и на неговытѣ. Съ молбы азъ сполучихъ да прочетѣ тѣзи рѣкописъ, даже и ѣхъ прѣписахъ и поставихъ на Св: Трапезѣ на храмъ тѣ на Св: Безсребренницы. Ефимерій п: Н: Б:, който, благодареніе на въздржаніето си още и днесъ е живъ и здравъ тѣломъ и умомъ, който отдавна бы умрѣлъ, ако постоянствоваше въ винопійството, е, ако и не множко ученъ, но здравомыслящъ и благо-разуменъ: Онъ разрѣшаваше паството си да работи безъ грызеніе сѣвѣсти въ нѣкои праздницы. Онъ, вмѣсто да прѣпише рѣкописъ тж, както се надѣвахъ, ѣхъ остави бездѣйственѣж и туряше на нея Vџомы. Онъ, може бы, желаше да ѣхъ тури на друго мѣсто, не толкова честно, но не рачи: фанатизма бѣше силенъ.

П. Стефанъ ме пріе радо даже и ласкаво. Онъ служеше въ църква св. Климента; а азъ какъ добъръ *Ἀναγνώστης* (четець) бѣхъ му нуженъ. Апотолета узна това, и се разсърди, както да бѣхъ убилъ бащѣ му, и чрѣзъ вліяніето на Митрополита Каллініка, когото често размиваше съ буффонеритѣ си, ме грабнѣж, турнѣж нозѣтѣ ми въ фалакѣж, и ми нанесе повече отъ 40. Се върнѣхъ у дома и разказахъ на майкѣж за даскалскыя бой. Даскалъ е той, каза тя, ще біе я! Се върнѣж и дѣдо и ми под-

несе обыкновенныя симить. Съ страстны сълзы му разказахъ что пострадахъ отъ даскала; но причинитѣ на боя, разумѣва се, не му объяснихъ. — Никогда даскаль не бие, каза дѣдо, безъ кабаатъ. Безбелли ты му си сгрѣшилъ въ нѣчто: но и ако не си сгрѣшилъ, нѣма ничто сынко. — Два пѣтя ме би, дѣдо, лошо ме би, безъ милость ме би, подѣ фалакж ме би. — Нѣма ничто: който любить, мѣчить, рѣче Софосъ Соломонъ. — Азъ нѣма да идж вече у Апотолета. — Ке идешъ, ке идешъ.

Наведохъ главжтж си; но не рачихъ вече да видж лицето на Апотолета; а за да не безпокоявамъ домашнитѣ, особенно дѣда, който бѣше боленъ, азъ се приструвахъ че идж на училище; А се крыехъ въ развалинитѣ на градскжтж крѣпость и тамъ читяхъ и се любувахъ съ природжтж, доклѣ стане отпускъ на ученицитѣ. Всекий день прочее, въ обыкновеннитѣ часове, зимахъ книгытѣ си, а наедно съ нихъ и нѣкоя отъ оныя Еллино-църковны ржкописы на пергаменъ книги, който читяхъ тѣй свободно, както печатанитѣ. Не стига това: Когато намирахъ на пѣти нѣкой исписанъ листъ, былъ той малъ или голѣмъ, ржкописенъ или печатанъ, чистъ или скверенъ, не можехъ да устож на любопытството си: Трѣбаше да го взѣмж въ ржцѣ и да го прочетж еднажъ, дважъ и съ себе да го вземж.

Дѣдо, като узна че болѣеть та му нѣма да трае дълго, и че приближила му се кончината, повыка майкж и каза ѝ: Азъ умирамъ; но Господь не ке вы остави отъ ржкы. Никола и Ивана да гы кладешъ на занаетъ: Тѣ ще искаратъ хлѣбъ тѣ си боллукъ, боллукъ; така чтото и за тебе ще прѣостане. Зуграфинж ѝх условихъ за хизмежаркж у хекимъ тѣ Залокоста, който ще ѝх храни, ще ѝх облича, и ще ѝ дава 200 гроша на годинж. То не е мала сума. На Григора се надѣвамъ; и ты да се надѣвашъ. Слушашъ ли? — Слушамъ, ама горко менѣ ако ми было писано да се надѣвамъ на едно дѣтенце. — Дай ми клетвж оти ке го пращашъ на училище. — Тако ми жалбы, тако ми тжгы, ке го пращамъ. — Кога така, кукята моя, покукьнината моя, лозята мои, сж ваши; и съвременно ѝ вржчи еднажъ кърпж въ която бѣше вързано нѣчто като пары; въ неж бѣше и худжетъ тѣ, документъ чрѣзъ който ны оставяше единствены наслѣдницы на имота си. Слушай, повтори дѣдо. — Слушамъ. — Оклетіе ви оставамъ да ме погребите съ единъ само попъ. — Господь не ке остави дѣцата ми съвѣмъ сирацы, тате! Господь ке ми ти подари здравице. — Можитъ; Господь все можитъ; но азъ съмъ дълженъ да си уредж работытѣ. И така, прости ме: много домакынка си ми была; много послушна си ми была; много честна си ми была; много си ми служила. Како истый татко си ме гледала. Много ноци безъ сънъ надъ перницжтж ми си прѣкарала. А азъ окаяникъ, за ничто и никакво,

хылядж пжти съмь те огорчилъ: Прости ме снахо (дѣдо заплака). Богъ да прости; и ты прости ме. Тѣй каза и цѣлова му десницъ, и насъ застави да ѝ целунемъ. — Богъ да прости.... и благослови.... тебе.... и чеда твои.... Повыкайте.... духовникъ тѣ.... и Ефимеріята.... съ причестно. Съ тичаніе най голѣмый ми братъ гы повика. Исповѣдь та не бѣше дълга. Слѣдъ неж дѣдо се причасти. Около полнощъ издѣхнж онъ, какъ праведникъ, тихо и незамѣтно.

Смъртъ та на дѣда ми стори дълбоко впечатленіе. Майка много пжти ми разказваше за татка, за ранитѣ му, за нѣжностъ тѣ му, за денонощнытѣ усилія които той полагаше за да ны прѣхрани съ иглжтж си; но азъ за дѣда повече жалѣхъ: него азъ познахъ; отъ него облагж видѣхъ. Майка ме утешаваше, ако и да имаше и тя великъ нуждж въ утѣшеніе. Тя даже, съ истинскж въ Бога вѣрж, каза, че Господъ ще ни помогне тѣй, чтото не само мене, но и Ивана ще ны праца на училище. Что велишь ты, сынко Никола. — Нѣмай гайле нано: азъ ке работамъ много, много. — И азъ не по малко: усѣщамъ во себѣ силж голѣмж; ке работамъ по кжщитѣ; работата е здравіе и честь. Тѣй като бѣхъ слабъ и нервикъ, ничто не ме утѣшаваше; но майка бѣше упражнена въ домашны и земледѣлческы работы. Она бѣше лъвица тѣломъ и душею. Мышцытѣ ѝ бѣхж желѣзны; лицето ѝ сълнцемъ почърнѣло отъ полскытѣ трудове. Братія ми постжнихж въ ткачкый занаятъ, а сестра ми станж слугыня. Словото мамино бѣше: „ке работамъ по кжщитѣ.“ Тѣй рѣчено, и тѣй сторено. Она още отъ вечеръ сготви ястіе за всички ны и ни каза: чекайте ме утрѣ къ вечеру: ке работамъ утрѣ у Танчевцы (милліонарскж кжщж, сега испаднжлж), ке ви донесж и хлѣбъ и манджа, каза она. Помолихме се Богу и легнжхме; но цѣлж нощъ не спахъ. Заранъ, като се расхлади въздуха, заспахъ. Всичкы бѣхж търгнжли по работжтж си; а азъ не гы узнахъ. Дойдохж братія ми за обѣдъ и ме намѣрихж още въ глжбокъ сънъ. — „Встани, каза Николай, ке ручаме.“ Встанжхъ... ручахме... Брате Николай, казахъ азъ, како ке се живѣй? Сега ты ни си и татко и дѣдо. Не ми позволявашъ ли да идж у Танчевцы да видж нанж. — Иди братенце, каза Онъ, и ме цѣлова; но да не имъ сакашь хлѣбъ. — Не! Не! азъ съмь сытъ, много сытъ. — Иди; но е далеко. — Ако: азъ не се уморявамъ. Търгнжхъ и въ нѣколко минуты пройдохъ онжж ужаснж стръмнинж, что отдѣля бащинж ми кжщж отъ Танчевы. — Дѣ е майка? пытамъ азъ. — Сакашь ли хлѣбъ, каза ми домакынката. — Дѣ е майка? — На езеро... пере. Се спуснжхъ по стръмнжтж низинж какъ стрѣла. Прѣди да достигнж жгълъ тѣ на Писиновскжтж улицж, чухъ майчины си въздыханія: Милата носеше на главж единъ, още мокръ, Болярскый килимъ, отъ

гръмадна дължиня и шириня, съгнхть in octavo, килимъ, когото мъска съ трудъ бы носила. Раскъса ми се сърдцето. Като ме видѣ, тя спрѣ стенаніята си и ми направи една подсмивка. — За что ты тука сынче? Но азъ плачехъ, както да бы нѣкой убилъ майкя: Омиръ каза:

„Половина благородства Богъ отнима чловѣку,
Кой свободя си изгубилъ, който станялъ робъ другому.“

Майка се спрѣ. — Что плачешъ сынко? — Еда ли така, нано, ке робуваме? — Сынко! казватъ оти знаешъ много книгя; а ты си още малъ и не знаешъ. Знаешъ мощнѣ добро небеснытѣ ржботы; а земнытѣ не гы знаешъ: Тука на земжтж всекый е робъ. Блазѣ на оногo, что съ трудъ извышва себе си. Горко на оногo, что съ дембелство унижава себе си. Гледашь ли онжя лѣпа кука, въ кожто служжмъ? Тя сега бърго ке се продава; А ты, ако се трудишь, ке ѣж купишь за никакя цѣня. Тѣй тя проповѣдваше и съврѣменно отъ 4-тѣхъ стърны на килима крупны капкы падахъ на земжтж (дрехытѣ ѣ отдавна бѣхж съврѣшено измокрены). Послѣ съ новы силы тѣргж на горѣ по стръмнинжтж. — Майко! дай ми килима да го поносж. — Нѣ... не чинитъ... види... килимъ тѣ не е тежкѣ: ты можешъ да го носишь; но ученици да носятъ, грѣхота е. Тѣй майчината ѣ неизмѣрима любовь, и уваженіе кѣмъ ничтожно то ми ученіе показваше, а съврѣменно и ме утѣщаваше съ това: „килимъ тѣ не е тежкѣ.“

Майка вървеше боса, съ твърды и топотны крачки: тя искаше да каже: „Не съмъ уморена.“ Като стигнжхме у Танчевы, никой не ѣ дойде на помощь да смене отъ главжтж ѣ тежкый товаръ. Выкж майка; никой не отговаря. „Спятъ смъртенъ сонъ,“ каза тя, и быде принудена да възлѣзе по стръмнжтж стълбж. Тогава се появи домакынката и показа ѣ мѣсто, дѣто да сложи килима. Майка, кое съ усилие на жилисты тѣ си ржцѣ, кое съ наклоненіе главжтж напрѣдъ, сложи килима. „Господъ да ти усили рамената, каза домакынката: Гледамъ оти сега килимъ тѣ е съвсѣмъ инакѣвъ, съвсѣмъ како новъ.“ Тѣй каза; безъ да ѣ покаже мѣсто да си почине, даде ѣ единъ огроменъ пещникъ и ястие изобилно. Майка каза: „Господъ да вы чува и варди отъ зло.“ Явно че домакынката не разбра урока: може ли разбра човѣкѣ, съврѣшено упитъ отъ нехайство и сладострастия? Туй не малко повлія, дѣто послѣ станжхъ най буйный ие трастный членъ на оппозицжтж противъ Аристокрацжтж. Како да бѣхъ избранъ за общій отмѣститель за бѣднытѣ, всекога съмъ мразилъ, гонилъ и билъ дѣцата на богаташитѣ, на чорбаджитѣ и на учителитѣ си, когато они постжпвахж гордо съ съученицытѣ ми. Дойдохме дома. Бѣхъ

въ унынїе. — Руча ли, сынко? — Ручахъ. — Сега иди си у даскала. Авъ не рачехъ да идж; и тѣй зехъ по обыкновенному книжкытѣ си и търгнахъ къмъ опустѣлжтж крѣпость и тамъ си четехъ, доклѣ се отпуснахъж ученицитѣ, и послѣ се върнахъ у дома. Съвѣсть та ме грызеше, дѣто лъжехъ майкж благородна, неуморна, добродѣтелна, свещенна майкж; и то увеличи меланхолияжтж ми. Но и всичко что ме обыкаляше помогна да жъ увеличи, тѣй като и естествено бѣхъ къмъ неж прѣдрасположенъ. Нашата собствена и всеобщата бѣдность, лица блѣдни отъ глада и нечистотж, първенцитѣ ни станжли фанариотски руфиани, съвършеното униженїе на тѣй нарѣченжтж хондрокефалскж канала, която казваше Теосъ вмѣсто Θεосъ, катадневни върволицы отъ земледѣлцы, караны въ затворъ за данъкъ, благочестиви селячани, които се покланяхъ и съ челото си бїехъ килима прѣдъ сквърны, немилостивы, сребролюбцы, лицемѣрцы, страстолюбцы калугеры, които (калугери) се ругаяхъ безчеловѣчно надъ самытѣ главы на поклонницытѣ си. Конака (хукюмата) бѣше близко до ежщжтж ни. Тамъ почти всекиъ день фигурираше фалаката. Нерѣдко 20 дренови стапа се кржшехъ о плеснытѣ на униженнаго Българина. Надалечъ се слушахъ писковетѣ му, милковетѣ му. Се чудехъ какъ може да има на свѣтъ тѣ хора толко глупави чтото да обычатъ и оцѣняватъ такъвъ животъ. Бѣхъ растръсенъ какъ поетъ, който гледа зло по свѣтъ тѣ и не може го търпи. Ако бы ме видѣлъ нѣкой Психологъ бы ме заставилъ да пишж стихове; но тогава, дѣ такъвъ наставникъ? И така най цвѣтнытѣ години на страстнажтж младость минжхъ въ грубо безвкусїе. Поприце нѣмахъ. Колкото рачително и да се занимавахъ съ Гърцко чтение. (Българекото бѣше неизвѣстно) почти ничто не разбирахъ. Меланхолията ми всеедно растеше. Бѣхъ всеедно думенъ, нахмуренъ, мраченъ, како старецъ, който много пострадалъ въ живота. Въ радости, свадбы, пѣсни, танцове, меланхолията ми се усилавше. Видѣлъ ли съмъ бѣдъ каквато и да е; чулъ ли съмъ рыданїе на безсълзна бабж надъ чуждаго мъртъвца; тутакси страстны сълзы потичахъ изъ очитѣ ми. Бѣхъ постоянно въ раздраженїе. Никоя дрѣха не ми се аресваше, ако не бѣше съвършено хубава, чиста, благокройна. Съ трѣскавж ярость раскъсвалъ съмъ дрехытѣ които осжждахъ за несъвършены. Много страдала майка отъ таквото настроенїе.

Единъ день (бѣше страстната недѣля) братъ ми принесе ми тържествено отдавна обѣщанный за Великдень новый фесъ. Като не бѣхъ никога носилъ фесъ, фесъ тѣ, тѣй като бѣше малко по широкъ отъ колкото трѣбаше, видѣ ми се несносенъ товаръ. — Врати го назадъ, казахъ на брата си. — Какооо! — Така. — Ясъ го купиѣмъ и нѣма да го вратамъ. — Ясъ нѣма да го

носамъ.“ Напрасно вси ме увѣрявахъ че фесъ тѣ е хубавъ прѣхубавъ и много ми прилѣга. — Не съмь ученъ да носѣхъ фесъ: по харно гологлавъ. Тогава Николай дърпнѣ ми порядочень бой. Боя прѣтърпѣхъ, но феса не рачихъ да носѣхъ.

При все туй по нѣкога си позволявахъ да развличамъ меланхолиѣхъ си съ дѣтскы игры и опасны вѣтърничавости: Единъ день се покачихъ на сливѣхъ на съсѣднѣхъ си Талялицѣ и зехъ на бързо да срывамя и ямя плодетѣ й наедно съ костилкытѣ имъ, доклѣ се сѣти съсѣдката и выкнѣ съ пронзителный свой гласъ. Отъ страхъ и бързаніе въ слизаніето паднѣхъ отъ дървото на камни дѣто си счупихъ единъ рѣзецъ. Послѣ лежахъ опасно боленъ отъ запеченіе (костилкытѣ бѣхъ останѣли въ менѣ) доклѣ силенъ клистиръ ме избави отъ належащъ смъртъ. Повече отъ две седмицы майка бѣше принудена да ме държи за мышкы за да излѣзѣ на двора. Като се мало пооправихъ, казахъ на майкѣ: „остави, не крѣпи ме: сега можахъ самъ да вървамъ.“ Но чтомъ тя ме остави, азъ паднѣхъ. — „То! како можить да быдить!“ Вироглаво повторихъ опыта до 4 пѣти, и резултата бѣше все сѣщій. Тогава се увѣрихъ че съмь былъ опасно боленъ и близкъ до кончинѣхъ си.

Още здравіето ми бѣше слабо, когато се разгласи че иде въ града ни призванъ нѣкой си прочуть Еллинскый классный учитель. Казвахъ че онъ е Влахъ; и послѣ не го наричахъ инако освѣнъ „Влахъ тѣ“ и за дълго време слѣдъ отхожданіето му, това име бѣше равно съ „классный учитель.“ Се зарадвахъ дѣто имахъ занапрѣдъ да се занимавамъ и тѣй да отбѣгнѣ тежкѣхъ скукѣ, която ме гнетеше и грызеніята на съвѣсть тѣ си, дѣто лѣжехъ майкѣ. Влахъ тѣ, както и всички прѣдъ него и слѣдъ него учители, ни прѣподаваше по два бѣдны урока на день. Казвамъ бѣдны, зачтото всекый урокъ състоеше отъ десетнѣ думы които нито ные разумѣвахме нито онъ можеше ни изясни на матерный ни языкъ. Можете си съобрази каква бѣше ползата отъ такыва учители. И днесъ още се чудѣхъ съ крайнѣхъ си тѣрпѣливостъ, дѣто дългы години посѣщавалъ съмь училището безъ да разумѣвамъ почти ничто. Прѣемникъ на Влахъ тѣ (почти всекѣ годинѣ и всеко тримѣсечіе се промѣнявахъ учителитѣ) бѣше, ако добрѣ помнѣхъ, нѣкой си Константинъ Янинецъ, нарѣченый „Куціотъ.“ Онъ учителствова три годинѣ съ такво усърдіе, чтото зе да храка кръвъ; но гласъ тѣ му, както и онзи на Влахъ тѣ, бѣше гласъ вопіющаго въ пустыни. Почти никой ничто не му разбираше. Онъ въ църковъ често грабеше отъ рѣцѣтѣ на четцытѣ църковнытѣ книги и ме заставяше да четѣ. Робе му каза: Даскале! Три години ни служишь. Ти плащаме честно: удостой ны да видимъ плодъ тѣ на трудове тѣ ти. Учитель тѣ пожьлтѣ какъ смилъ,

трѣбваше да послуша и за 1 мѣсець се готви за испытѣ. Се наредихме около 40 ученика въ Митрополійскій салонъ. Робе почнѣ да испытва:

Ἡ μέθη τί μέρος λόγος εἶναι? — Ἐπίρρημα. — Τί εἶναι ἐπίρρημα? — Λέξεις ἢ ὁποῖα σημαίνει ἐνέργειαν. Ученикъ тѣ безочливо отговаряше: като знаеше че ничто не знае, онѣ мыслеше че и испытатель тѣ му ничто не знае; но на третія въпросѣ се отчая и замълча. Робе повыка другею. — Τό γάρ τί μέρος λόγος εἶναι? — Ῥῆμα. — Σχημάτισέ το. — Γαργαρέω-ῶ, γαργαρέεις-εἶς и пр. Робе се разсмѣя. — Τί σημαίνει τό γάρ? Ученикъ тѣ замълча. Робе повыка третяго ученика, който, како по хытърѣ, зе да изустява ораторскы-звучно грамматикѣтѣ, безѣ да чака въпросы. Робе се расхохота и го спрѣ. Подобни бѣхѣ испытитѣ и на другы ученицы, доклѣ ми дойде редѣ тѣ. Робе ме попыта: — Στρατηγούσης τί μέρος λόγος εἶναι? (онѣ испытваше само за частитѣ на рѣчьтѣ) — Μετοχή. — Τί εἶναι μετοχή — Ἐπίθετον προσχόμενον ἀπὸ ῥῆμα. — Τί σημαίνει προσχόμενον? — Что излѣгвитѣ. Робе узна че разбирамѣ нѣчто си и каза: Τήν δεκάτην ὥραν ἔλα εἰς τὸ μαγαζὶ νὰ ἐκλέξης μπασμᾶν διὰ φορέματα. Послѣ ме застави да спрягнѣ Στρατηγέω-ῶ и го проспрягнѣхѣ бързо. Очарованіето бѣше общо. Слѣдѣ свършыкъ тѣ, учителя ме пригърнѣ прѣдѣ цѣлыя съборѣ: Πάρλιτζε! ἐσὺ μὲ ἄσπρισες τό πρόσωπο = ты ми лице обѣли, и плака, плака какѣ человекѣ омытъ отѣ безчестіе обществомѣ признано. Ай наивный! Той трѣбаше да е увѣренѣ че жителитѣ колкото по малко го разумѣвахѣ, толко повече го уважавахѣ. Тоя день пѣсни и радости на сродницытѣ, дѣто въ испытаніята се отличилѣ единѣ папагалѣ. Кѣ вечеру отидохѣ у Робеы, и ми отмѣрихѣ три аршина басмѣ. Печали ты Глигорѣ, ми каза братѣ ми, а ясь и басмѣ по хубавѣ ке ти купамѣ и въ Янино ке те пратамѣ да се учишь. Много се зарадвахѣ; но смѣхѣтѣ годинѣ, внезапна смъртъ (отѣ періпневмоніѣ) го грабнѣ отѣ обятіята на осиротѣлѣтѣ фамилиѣ, която на него се надѣваше. За да не увеличи скърбѣ тѣ ни, майка често идеше въ зимникѣ тѣ и тамѣ го оплакваше. Въ утѣшеніе ѣ казахѣ: „Майко, Зарче ме кани дома си да учамѣ сына му. Той ми такса 400 гроша годишнѣ платѣ, и хранѣ, и облѣкло. Филладата на седѣмчисленицытѣ се търси отѣ Святѣ горѣ: ясь ке ѣ отпишѣ всичкѣ по три пары листѣ тѣ; а то ке стане харна сумма. Муренката наша стига до облацы. Никоя муренка въ градѣ тѣ не ражда чърници толко голѣмы и хубавы, како нашата; Ты берешѣ чърници тѣ така... како рѣжа да не гы фатила; а ясь ке гы продавамѣ по цѣлыя градѣ... — Тамо ли ке спиешѣ? — Кѣдѣ? — У Зарчевцы? — Тамо ке ядамѣ, ке пѣжмѣ и ке спиѣжмѣ. — То не бѣва, Глигоре: азѣ безѣ тебе не можамѣ. — И така нека быдѣтъ; волята твоя нека быдѣтъ. Майка ме стиснѣ въ обятіята си.

40 дена слѣдъ братовѣ ми смъртъ, сродници и съсѣди, споредъ обычая доидохъ у дома за възпоминаніе покойника. Ястіята что донесохъ бѣхъ изобилны, разны и вкусны тѣй, чтото ядохъ чрѣзмѣрно и не усѣщахъ че съмь прѣсыщенъ, доклѣ коремъ тѣ ми се обтегнѣ тѣй чтото сякашь ще тресне. Обаче отъ това злоупотрѣбленіе не легнѣхъ на постелѣж.

Спорѣдъ обѣщаніето си, почнѣхъ да отписвамъ Филладж тѣ съ трескавѣ дѣятелность (Това отписваніе не малко ми помогнѣ въ языка). За уроцитѣ си нѣмахъ никаквѣ грыжж; си позволявахъ даже и честы отсѣтствія. Тогава уроцитѣ бѣхъ толкова сухи чтото отсѣтствіята и не се считахъ за смъртенъ грѣхъ. Еднажъ (прѣзъ учителствованіето на Андроника Йосифчевъ, добъръ и дѣтеленъ учитель Охридянинъ) 4-ма ученици се съгласихме да идемъ на-поле. Тамъ, въ Далянскѣтѣ рѣкѣ, ловехме малкы ягулчета. За обѣдъ дождадохме си у дома, а слѣдъ обѣдъ пакъ се събирахме на рѣкѣ. Какво да правимъ? Неумолима бѣше нуждата за развлеченіе; а училището бѣше ни омързнѣло. Тази игра се продѣлжи 4—5 дена. Послѣ, нѣкой си извѣсти майкѣ и тя съ горкѣ подсмивкѣ зе да ме бие по нозѣ съ драпаво дърво. Градъ тѣ се огласи отъ выковетѣ ми; но майка въ биеніето не показа милость и послѣ тури нозѣ тѣ ми въ гжсто-соленѣ водѣ, прѣдварително приготвенѣ. Тя бѣше се рѣшила да ме исцѣри еднажъ завсегда отъ болѣсть тѣ на отсѣтствіята, и сполучи.

Дълго време отписвахъ филладжтѣ. Като свършихъ дѣлото, го прѣдставихъ Евтиму Балазу, който ми го порѣча. Цѣлы часове онъ испытова, дали отпись тѣ е точенъ: Не намѣри ни еднѣ грѣшкѣ. Онъ направи смѣткѣ (азъ смѣтаніе не знаехъ) и ми каза че трѣба да ми плати 16 гроша; но онъ постѣпи великодушно: ми даде 4 бешлѣцы, които ми се видѣхъ какъ 4 миліона. Като врѣчихъ пары тѣ майци си очи тѣ ѣ блѣснѣхжж: не ради значителность тѣ на суммѣтѣ, но отъ радости че видѣла първыи плодъ на трудове тѣ ми. Както видите, никой може бы, не е работилъ толко евтино, колкото азъ. Но имахме и другы срѣдства: майка развѣждаше кокошкы, а азъ продавахъ яйцата. Еднажъ, Анастасъ Серрезлія, докторъ гъркѣ, който на всеждѣ съ ентузіазмъ хвалеше моитѣ успѣхы, и всекога даромъ ме цѣреше, ме видѣ въ чаршиѣ, дѣто сѣдехъ на единъ камень, озябнѣлъ отъ студъ, и въ skutъ тѣ си държехъ десетинѣ яйца за проданъ, и ми каза по гърцкый: — Встани! — Встанѣхъ. — Колко пары гы продавашъ? — По три пары. Онъ ми плати по петъ пары. — Никога да не сѣдишь на камень. Разбра ли? — Разбрахъ. — Направи клетвѣ. И се заклехъ. — Азъ имамъ 4 сына; но тебе обичамъ повече. Не желѣж да те цѣрѣж пакъ: не че жалѣж трудоветѣ си или лѣковетѣ си, но жалѣж здравіето

ти. (Хылядо поклоны прѣдъ сѣнкжтж му, ако и да мразеше онъ все что е българско). Явно че животъ тъ ни не бѣше охаленъ. Но имахме и друго срѣдство: прѣзъ юнія и юлія слѣдъ обѣдъ продавахъ чърници. Се надпрѣдваряхъ свѣтъ тъ кой по напрѣдъ да купи. Много пжти даже турцитѣ не оставяхъ хрістіянина да купи: и тѣй всекога во време се намирахъ на училище.

Единъ день, ужасный день (3-й юлія 1840) майка паднж отъ чърницж. И днесъ, когато си напомнж това приключеніе, трескавы мѣхорници¹⁾ усѣщамъ по плещитѣ си, а по бедрата си едно неописуемо болѣзнено чувство: както да ми се топи лоятъ. До Бога писнжхъ, като видѣхъ майкж прострѣнж полумъртвж. — Нѣма ничто, каза тя, поисправи главжтж си и видѣ срѣднія пѣрстъ на десницжтж си искълченъ между пѣрвжтж и вторжтж фалангж и грозно искривенъ. Ако и да бѣше како піяна отъ паданіето, тя зе да тегли искълченный пѣрстъ съ всичкитѣ си силы, доклѣ коститѣ крѣкнжхж и се намѣстихж въ физиологыческо състояніе. Сега нѣмай гайле, каза тя. Съсѣдкитѣ притекохж, жж уловихж за мышкы, жж заведохж въ кжщи, ѣ послахж и употрѣбихж вси срѣдства что имъ бѣхж подъ ржкы за облегченіе на пациентжтж. Никога прѣзъ живота си не съмъ былъ толкова тжженъ, колкото тоя день: бѣхъ все едно при постельжтж ѣ. Очи тѣ ми вседно въ лице то ѣ прикованы. Майка усѣщаше болжтж ми, може бы повече отъ свожтж и болѣзнено се подсмиваше. — И това ке мине, сынко! Нашата муренка е благословена; тя е нашій аггелъ хранитель; азъ жж почитамъ за свето нѣчто. Мнозина паднжли отъ неж; но никой не се убилъ. Иванъ... и той паднж... билемъ отъ най голѣмжтж высинж (и ми показа единъ клонъ на огромното дърво), но ми го варди Господъ: ничто не пати. Не гледашъ ли колко жены иджтъ катадень... и зематъ отъ коржтж ѣ за лѣкъ противъ всекакъвъ прыщъ?

Слѣдъ нѣколко дена майка оздравѣ и зе да работи по обыкновенному.

Какъ за утѣшеніе на минжлитѣ ни несчастія, Митре Миладиновъ дойде да учителствува въ Охридъ. Онъ се въдвори въ дѣдовж ми кжщж заедно съ младжтж си невѣстж. Между десеттѣхъ учители, които се промѣнявахъ прѣзъ моето въ Охридъ ученичество, ни единъ не се оказа толко полезенъ на ученицы тѣ, колкото Миладиновъ. Онъ въ всекж постжпка имаше нѣчто си привлекателно. Словото течеше изъ устжтж му като медъ. Священъ огънь гореше въ очитѣ му. Онъ знаеше, че трѣба да ны учи на Гърцкый: инако не можеше и да се мысли.

¹⁾ Въ Охридъ и Прилѣвъ *морници* наричатъ трѣкитѣ по цѣлото тѣло. *Ред.*

Но ето той какъ ны учеше: Донеси водж = φέρε νερόν и т. н. т. До негово време не знаехме почти ничто отъ Аритметикж. По неговъ съвѣтъ старшитѣ ученици зимахме огромнитѣ три тома на Лексікона на А: Гази, се събирахме дома и прѣвождахме Плутарха на Ново-Гърцкый. Боже мой! Колко широка бѣше тога паметъта ни! Миладиновъ ны запозна и съ Италянкый языкъ. Вжтрѣ въ шесть мѣсеца прѣведохме цѣлый първый томъ на Телемаха. Испытаніята станжжж каквыто не бѣхж ставали. На всеждѣ се раздаде слухъ за цвѣтѣніето на Охридското училище. Отъ много градове и паланки на Македонія и отъ най западнѣтъ часть на Албаниѣ се стекохж ученици въ Охридъ, да се учатъ при Миладинова; но всички му се сърдехж дѣто мърсеше (не постеше). Единъ годинж, помнж, стиснж гладъ: Майка необыкновенно натжжена ми прѣдложи да постжнж въ занаятъ. Тогава азъ се расплакахъ: никакъ не ми се щеше да оставж училището; едва тога почнжхъ да се наслаждавамъ съ непостижимитѣ Омировы хубости. — Майко! не ли е по добро да идж у Зарчевцы? — Иди, сынокъ; и отидохъ. Зарче заповѣда да ставятъ трапезж, ме постави при себе и ме прѣпоржча на домашнитѣ си. Като ядохъ до сыта, — Сакашь ли, каза ученолюбивый гъркоманинъ, да сѣдишь у насъ, да те гледамъ како сынъ? — Сакамъ. — Съ Андроника мой ке ходишь на училище, съ него ке се вращашъ, съ него ке ручашъ, съ него ке спиешъ, и по нѣкога ке го учишь. — Всеедно ке го учжмъ. — Да ми си живъ. Тѣй рѣчено, тѣй сторено.

Но мрачната сждба не бѣше още се уморила въ гоненіята си: Единъ день Зарчевица ме прати въ чаршиѣ да земж месо. Въ единъ невѣрнж стжкжж что направихъ въ бързанието си, навихнж ми се ногата. Много дена куцахъ безъ да кажж никому ничто. Послѣ, болитѣ не се търпѣхж и казахъ на майкж Тя повыка единъ бабж, която ми тури нозѣтъ въ сапуненж водж. Ногата отече ужасно. Слѣдъ 2—3 дена нужно бѣше да стане операція. Прибѣгнжхъ при Робе: Серрезліята не бѣше дързостенъ хирургъ. Робе проби съ нещера отеклото мѣсто (посрѣдъ свиркжтъ, на вжтрешнѣтъ ѣ стърнж) и тутакси потекохж изобилно гной и кръвъ. Слѣдъ два мѣсеца се появи отокъ къмъ горнѣтъ часть на сжщжтъ кость (два пърста подъ ставъ тѣ) и пакъ Робе направи операціѣтъ. Зарче, или отъ страхъ да не плаща Робеву за куржтъ, или ради ветхы по между имъ страсти, ме отби отъ Робева и самъ лично ме прѣпоржчи на нѣкой си дайреджи Махмудъ, който узна какъ на догадъ че между двѣтъ раны има съобщеніе, взе дебелж синж хартиѣ, направи отъ нея цилиндрический свитѣкъ доста правилень, го намаза съ мехлемъ и го вѣврѣ во горнѣтъ ранж. Послѣ онъ осторожно съ двата си пърста сучеше свитѣка, доклѣ

край тѣ на свитѣка излѣзе прѣзъ другѣтѣ ранѣ. Тържественна радостъ се появи на лицето Махмудово: За двѣ седмици ще те исцѣрѣж, каза онѣ. Зарче и азъ го прославихме по цѣлыя градъ. Азъ никога на надежди не съмъ се наслонявалъ; даже прѣзиралъ съмъ оныя что пасѣтъ вѣтрове; но въ думѣтѣ Махмудовѣ твърдо повѣрвахъ. Всекий страдалецъ вѣрва че ще се окончатъ страданіята му.

За 7—8 дена Махмудъ сполучливо промѣняваше свитѣцѣтъ; въ послѣдныѣтѣ визитѣ онѣ увѣренъ въ мъдростъ тѣ си, зе да тегли свитѣка не твърдѣ осторожно. Чтомъ се скры въ ранѣтѣ горній край на свитѣка, долній се скъса тѣй глѣбоко, чото ни най тънкото орѣдіе не бы могло да го подхване; а орѣдія у Махмуда нѣмаше никаквы. Най голѣмата часть отъ чуждото тѣло останѣ въ моето. Дойдохъ у дома и разказахъ на майкѣ... Охъ! како тя се расплака! Не чекахъ отъ неѣж плачъ; тя бѣше необыкновенно твърдодушна; но сега, види се че тя прѣсметнѣ тяжестъ тѣ на несчастіето. — Не плачи, нано, ке ходѣмъ у Робета; той ке го извадитъ фитиль тѣ. Отидохъ у Робева; онѣ нито се поиспыта да го извади и каза че самъ отъ себе фитиль тѣ ще си излѣзе прѣзъ долнѣтѣ ранѣ, нѣчто което и чудесно се сбѣднѣ слѣдъ 4 години. Онѣ зе да затваря ранѣтѣ като гы гореше съ селитрино сребро (*lapis infernalis*). Верѣдъ зимѣ потѣхъ отъ боли. Горната рана заскоро се затвори; но долната не се затваряше. Робе знаеше че не могѣ да му платѣ ни парицѣ за курѣтѣ. Онѣ ми прѣдстави безцеремонно едно свое рѣкописно съчиненіе по медицинѣ съ заглавіе: „Тайны открыты отъ...“ и ми заповѣда да го прѣпишѣ на чисто. Прѣписахъ безконечното му съчиненіе у дома си: Зарчевъ домъ бѣше ми омързнѣлъ. Зачто? и азъ не знаяхъ причинѣтѣ. Вѣрно е обаче че тогава всичко бѣше ми омързнѣло. Не обычахъ ничто на свѣтъ тѣ освѣнѣ Омира и майкѣ и Богородицѣ прѣдъ коѣто се покланяхме. Нито „добро утро“ казвахъ нѣкому! Се чудехъ какъ людіе могѣтъ живѣ въ тѣзи плачевнѣ долини. Постоянната ми мысль бѣше: или съвършенство, или смъртъ.

Прѣписваніе то на Робевото съчиненіе бѣше дълго и мудро. За масѣ нито дума можеше да стане: тогава у най богатытѣ кѣщи масса нѣмаше. Пишехъ, както на училище, т: е: държещи хартиѣтѣ на десно то колѣно. Почеркъ тѣ на Робева е най прѣнебрегнѣтъ, сбѣрканъ, отчаятелно нечетѣкъ. Съ неимовѣрнѣ търпѣливостъ изучихъ формѣтѣ на всекѣ Робевѣ буквѣ, доклѣ зехъ да четѣ писаното му какъ собствено свое. Тѣй се трудихъ повече отъ три мѣсеца за да исплатѣ визитѣтѣ.

Единъ день, Робе като четеше прѣписъ тѣ ми и видѣ че съмъ написалъ *ἔξερχασάμενος*, вмѣсто неговото *ἔξερχασάμενος*, ме

попыта зашто съмъ тѣй писалъ. — Тѣй трѣба, казахъ и чрѣзъ грамматикутъж, кождо изуствяхме, му доказахъ че тѣй трѣба да се пише. — Bravo! ми каза онъ. Тѣй тогава бѣше ны за-слѣпилъ фанатизма, чтото, които знаехъ гърцкутъж грамматику се почитахъ за великы и священни хора.

Послѣ, М. Миладиновъ се оттегли, и азъ станухъ терзия. Слѣдъ два мѣсеца Симонъ чехларъ, Охридянинъ, дойде отъ Тиранъ и каза че Тиранлитѣ търсятъ учитель за 2500 гроша. Суммата ми се видѣ огромна. — Что велишь, нано? — Ходи. Тя приготи все что трѣба за пътуваніе, даде ми мушамы за да обвивамъ болнутъж си ногъ и чрѣзъ цѣлованія по очи и бузы даде ми благословіютъж си. Азъ плачехъ; но нейни очи, спорѣдъ Омира, стоехъ какъ рогове или желѣзо: за да ме ободри Она креше сълзытъж си.

Пристигнахъ въ Тиранъ. Тамъ ме завзе носталгія (отечественна та болѣсть): бѣхъ едва 18 годишенъ и за първый пътъ странствувахъ. Нощѣж, особенно, плачехъ по майку цѣлы часове. За нейно утѣшеніе побързахъ да ѝ пишъ че намѣрихъ въ Тиранъ едну много искусну бабу, която ми се обѣща че ще ме исцѣри съвършено. За добру честь въ Тиранъ странствуваше и Симонъ когото почитахъ какъ бащу и дѣтето му учехъ како роднаго брата. Като се свърши годината, рѣшихсе да изпълну ветхото си желаніе, да идъ въ Аѣины. Първухъ ноцъ что се върнухъ отъ чужбинъ и спяхъ подъ бащинъ си покрывъ се случи странно нѣчто: като излѣзохъ по полуноци, почувствовахъ на болнутъж си ногъ необыкновенну топлину. Пипнухъ — рѣката ми се умокри. Повыкахъ майку. Тя запали борина и — что да видимъ: Крѣвь бѣше облила ногутъж ми и още течеше. — Бахъ; нѣма ничто, казахъ, то е отъ пътуваніето. Майку брѣкну въ ранухъ и извади едно синикаво вещество; а заедно съ него и кость до три сантиметра дългу съ неправилна широчину (че бѣше изгнила). — Слава Господу, каза майка, излѣзе фитильтъ (То бѣше наистинну хартиинну Махмудовъ фитиль).

Утреньтъж се стекохъ дома по обычаю сродници и съсѣди. Тѣ знаехъ че желяхъ да се учъ; но дѣ? что? какъ?

Тогавъ се рѣшаваше съдбата ми. Не се найде ни единъ да ме посвѣтува да идъ въ Россія; а пакъ тогавъ само името на Аѣину и Янино звучеше у насъ. Покойнику Аггеле Групчевъ, най ученый тогавъ мъжъ, който какъ сроднику мой имаше и най голѣмо надъ мене вліяніе, ме посвѣтова да пригърну Медицинутъж. Много пъти се е случило, чтото човѣкъ, който е сторилъ много добрины, даже и на неприатели, е сторилъ обаче и неволно зло на най ближния си. Тѣй се случи и сега. Обѣщахъ му се да се учъ на Медицину на кождо не бѣхъ никакъ призванъ, слѣдъ: и не наклоненъ. Обѣщахъ му се, зачтото много

бѣхъ страдалъ и желаяхъ да лѣчж човѣчески страданія; но не знаехъ, че кой никога нѣма да успѣе въ дѣло, което не му е при сърдцѣ. Да исповѣдамъ и това: Отивахъ въ Аѳинж не само за да се учж, но и да се исцѣрж, тъй като мислехъ, че нѣма по свѣтъ тѣ по добри отъ Аѳинскытѣ докторы, както нѣма по свѣтъ тѣ поетъ по добъръ отъ Омира. Инако, може бы и майка не бы ме пратила.

Търгнахъ прѣзъ Августа 1849 съ 1500 гроша. На пѣти, въ село Пателе, като искахъ да прѣвежж ранжтж си, видѣхъ че теченіето на гноя бѣше сѣкнжло и раната бѣше въ пълно заживаніе и писахъ на майкж.

Трѣбваше да минж прѣзъ Лариссж; пѣтуваніе дълго, но за то по евтино. Когато оставихме Домоко и прѣхвърлихме Турско-Гърцкытѣ граници, единъ Гъркъ търговецъ, мой спжтникъ, слѣзе отъ коня и цѣлова земжтж. „Стжпихме на Еллинскж земж,“ каза онъ. Слѣзохъ и цѣловахъ земжтж. — Боже мой! колко тази земя е чървена! — Да! зачтото е упита отъ кръви. Веднага направихъ нѣколко стиха, които и декламирахъ съ пророческо вѣодушевленіе. Опиваніето ми се усили, когато отдалеч видѣхъ прочутый Παρθενών.

Въ Аѳинж се явихъ прѣдъ университетскытѣ власти за да се запишж въ Μυτρών. Ме испратихж при Βάρβα да държж испытъ. Онъ ме испита само по Еллинскый, ми даде едно чудо похвалы и стѣпень „Άριστα“ Сжщій день се записахъ Студентъ на Медицижтж и намѣрихъ жилището на три Робевскы юноши, ученицы на Гимназижтж до които имахъ писма и аманеты. Тѣ ме запознахъ съ Г-на Ιωάννα Сапунджіевъ, Охридянинъ и вѣстникарь. Онъ като видѣ бѣдность тж на дрехытѣ ми и блѣдность тж на лицето ми (бѣхъ съвършено изнуренъ отъ пѣтуваніето и за дълго не можехъ да се насытж на хлѣбець) ме попыта колко пары имамъ и, като чу че имамъ хылядж гр.; се стреснж. — „Не ти стигатъ, каза онъ. — Стигатъ ми: Само хлѣбець ми трѣба. — Само съ хлѣбець не се живѣе — Азъ само съ хлѣбець до сегá живѣлъ съмъ. — Слушай; има тука едно богато завѣщаніе отъ единъ Македонецъ житель на Блаць и нарѣченъ Вельо. Това завѣщаніе е обрѣчено исклучително за стипендіи на бѣдны Македончета. Почакай!“ Тѣй каза и записа. — Подпиши се. — Се подписахъ. — Дайте това прошеніе на министра Пайкосъ, дано вы приеме за стипендіантъ. Подадохъ прошеніето но по пусту: Пайко ми каза, че всичкытѣ мѣста сж заняты. Късно послѣ азъ се увѣрихъ, че мѣстата сж заняты почти исклучително отъ туземцы. Тѣй като не бѣхъ влюбенъ въ Медицижтж, често пишехъ стихове и гы излагахъ по чърны тѣ дъскы на университета, и съ благодареніе слушахъ похвалы; като кжсогледъ, слушахъ Физикж, Ботаникж и Химикж

отчаятелно-небрежно. Но най умразенъ отъ вситѣ прѣдметы бѣше ми Анатоміята. Въ Анат: Амфитеатръ, много пжти единъ и сжцій лешъ лежеше повече отъ 10 дена, и то заради нѣманье другый. Тамъ очевидны бѣхж човѣчески тѣ жалкости, които ми правехж повече впечатленіе нежели смрадната воня; не само самъ азъ не ядохъ месо, нъ и другыго да видж дѣто яде не можехъ търпи. Единъ день ни донесохж прѣсенъ лешъ на аггеловиднж женж. Зехъ да обдумвамъ нѣкой и другый стихъ, когато влѣзе въ стажтж прочутый Анатомистъ Дамбянъ родомъ изъ Костуръ. Отъ радости бльснхжх му очитѣ. Онъ удари тържественно лешъ тѣ по бедрото за да покаже че е влюбенъ въ Наукжтж. Незабавно излѣзохъ отъ стажтж. Никой ничто не ми забѣлѣжи: Студентитѣ бѣхж неограничено свободни и необвезани подъ никакво задълженіе. Профессоритѣ само прѣподавахж, а никога не испытвахж. Тѣ ни диктувахж отъ ржкописитѣ си (почти вси прѣдмети бѣхж ржкописни), а ные пишехме. Чтомъ чуехъ нѣкожъ язычнж нхнж погрѣшкж, ми се струваше че небото пада и често си позволявахъ да ѣх поправж. Разумѣва се че азъ пишехъ най бързо и най чисто. Дългытѣ ми въ Охридъ прѣписванія въ това ми помогнхж. А за языка азъ имахъ право да мислж че на много профессора могж за дълго време да имъ прѣподавамъ. Нито можеше инако да бжде: Гърцката политика бѣше: да знаемъ само Гърцкый, а — ничто друго. Олимпіосъ профессоръ на Хирургіѣтж, който ме лѣчеше даромъ (горнята рана бѣше ми се подновила) ми забѣлѣжи още отъ начало на годинжтж че подобрѣ е да се зашишж въ филологіѣтж; но чърна бѣше орисницата ми и ме повлече.

Не обычахъ съученицы тѣ си. Въ всекож имъ думж се трудехъ да намѣрж гордость. На истинж, тѣ, ако и да се надграбвахж вси надъ ржкописитѣ ми за да си прѣнишжтж, но заради Българското ми произношеніе и заради бѣдносттатж на дрехытѣ ми, постжпвахж почти прѣзрително съ мене. Когато Костурскытѣ майстори вѣрвехж къ вечеру прѣдъ университета и си говорехж Българскый, тѣ (съученицитѣ ми) казвахж: „*ἰδοὺ πρῶτον τὰ βόδια* = ево ти минжтж воловетѣ.“ Късаше ми се сърдето. Оскърбенъ въ народното честолюбіе, тлѣхъ отъ гнѣва и не можехъ да го излѣж...

Къмъ срѣджтж на учебнжтж годинж, прѣди да се довършжтж парицытѣ ми, прѣдложихъ на Робевы да имъ прѣподавамъ френскый. Тѣ имахж учитель французинъ, когото никакъ не разумѣвахж. Азъ бѣхъ готовъ да имъ прѣподавамъ за половинж платж. Робевы приехж, и азъ бѣхъ честитъ.

На 25 Марта 1850 бѣхж призвани на конкуренціѣ вситѣ Еллинскы поети. Официръ Залокоста се призна за най даровитъ отъ вси и царь Оѳонъ тури лавровый вѣнецъ на главжтж

му. Онъ бѣше доста слабъ и жълтичкь отъ занимаѣята си. На музикъ, на расходкъ, кждѣто бѣше той, тамъ и азъ; бѣхъ му како сѣжтникъ. Се чудехъ какъ човѣкъ толко ничтоженъ видомъ може да бжде вѣнчанъ поетъ. Се взирахъ въ него съ благоговѣніе. Можехъ ли азъ да не говѣхъ, когато вси пьрстомъ го показвахъ и хвалехъ? „Нѣма Еллинъ по честить отъ него; царь Оеонъ, който го вѣнча, не е ничто прѣдъ него. Императори что тріумфирали за славны побѣды, не сж ничто прѣдъ него. За него и земный животъ е рай.“

За обезгрыженіе на майкж писахъ ѣ че азъ, слава Богу, въ Аѣинж добывамъ по нѣкож и другж парицж, и притурихъ даже отъ дѣ и какъ добывамъ. Писмото си приключихъ въ Робевскытѣ: Такава была е всекога наивность та ми. Робеви въ Охридъ распечатихъ не само своитѣ но и майчино ми писмо и въ часъ заповѣдахъ на дѣтцата си да се учатъ френскый у французина: Дѣтца та ме оставихъ.

Бѣше ме посѣтила пуста та Бѣдность, чахотлива и люта какъ оса, съ косы расплетены, съ лице смугло-блѣдно, съ очи горящи въ глѣбоки впадины.

На Г-на К: И: прѣписахъ цѣлжтж философїж на Іоанна Філіповъ за два таллира: Такво бѣше условіето; но когато ты зехъ, искахъ да го ударж съ нихъ по лице. „Търпи душо“ казахъ си азъ: има и по зло.

Наистинж друго зло ме постигна: Г-нъ М., който бѣше ми далъ най мрачнжтж стаицж на кжщжтж си подъ наемъ (петъ драхмы на мѣсець) като видѣ че не могж вечъ редовно да му плащамъ, каза ми: — „Има тука единъ докторъ, искренъ мой прїятель: Да идемъ при него да те види да не си боленъ. — Азъ си имамъ докторы, който ме лѣчатъ даромъ. — И той даромъ ще те лѣчи. — Не съмъ боленъ. — Си! Си! како не си!“ И имаше право: азъ бѣхъ боленъ отъ бѣдности. Г: М: като видѣ че не щж да идж при неговия Докторъ, го доведе самъ у дома. Доктора испыта благороднытѣ органы и ты намѣри съвършено здравы; даже и болната ми нога функционираше тѣй сжщо, както здравата. При все това онъ ми каза: „Сега се свършва учебната година и вси студенти ще се распьрснжтж: Добрѣ е да си идешъ у дома. Увѣрявамъ Вы че пжтуванїето ще ви бжде много полезно.“ Азъ знаехъ твърдѣ добрѣ че трѣба да се махнж отъ кжщжтж и въобще отъ Аѣинж; но дѣ да намѣрж пжтны разноскы? Божїй промыслъ всичко устроява. Г-нъ Коста Симовикъ Бытолчанинъ се готвеше да си иде у дома и ми даде колкото трѣбвахъ пары за пжтуванїе съ надеждж че за скоро ще му ты платж. Пуста надежда! Симовикъ трѣбаше да чака дълго време.

Търгнахме съ пароходъ прѣзъ маія 1850. Занимавахме третото положеніе, ковертѣж. Валя силенъ дѣждь. День и ноцъ безсъненъ, съ отворенъ шатъръ сѣдохъ надъ книгытѣ си за дагы упазѣ отъ мокротѣ. Като стигнахъ у дома, майка ми забѣлѣжи че коремъ тѣ ми е по голѣмъ отъ обыкновенното; но отечественный въздухъ скоро ме оправи. Молихъ Охридскытѣ първенцы да ме приемѣтъ да имъ служѣ въ училището; но тые бѣхъ си условили учителя (Тогавя единъ само учитель на имаше всичкытѣ классове). За 3000 гр: се условихъ въ Бѣлицѣ за пѣвецъ и учитель (Звукаръ и классенъ). Тамъ природата видѣ ми се чудесно хубавя. Скромный, синій подлѣскъ (менекше), който балзамираше въздуха съ упивателнѣжѣ си миризмъ, богатытѣ конопища обработаны отъ неуморны домакынкы, силнаты по край потока растителность, дѣто се свѣткахъ безбройны свѣтулкы, высокытѣ ябълшницы нагнѣжы подъ тяжесть тѣ на неимовѣрно голѣмы и вкусны ябълка ме заставихъ да стихотворствувамъ и безъ да щѣ. Тамъ служихъ двѣ годинѣ; но понеже тѣлеснаты чистоты тамъ бѣше много прѣнебрѣгнѣжы и бѣхъ често принуждаванъ да идѣ пѣшь въ Охридъ, за да се отървѣ отъ нечисты насѣкомы, ми омързнѣ Бѣличкото общество и търгнахъ за Бытолъ да търсѣ късметъ. Тамъ принесохъ единъ Охридскѣ лѣтницѣ Г-ну Симовичу и му платихъ около 240 гроша. Тамъ три мѣсецы сѣдохъ на ханъ, и късметъ още не се явяше. Отидохъ въ Прилѣпъ и казахъ Г-ну Х: И: „Дошьлъ съмъ да Ви служѣ за никаквѣ цѣнѣ: не ще ли ме приемете? — Те приемаме; но колко сакашь? — 3000 гр. — Ные ке ти дайме 2500 гр. — Съвсѣмъ мало ми давате. — Достаты е. — Примамъ; но контратъ не Ви давамъ. — Что трѣбать контрати бланъ.“ Слѣдъ петъ мѣсецы получихъ отъ Охридскытѣ първенцы писмо, съ което ме канехъ да имъ служѣ за 3600 гр. годишнинѣ. Имахъ за зиманіе отъ Епитропа въ Прилѣпъ около 400 гр., който нито дързихъ да потърсѣ, и незабавно търгнахъ. Посрѣдъ чаршиѣ Г-нъ Х: И: запрѣ кыраджіяты ми, ласкателно ме хванѣ за рѣкѣ, ме посади въ магазѣжѣ си. — „Кѣдѣ вака, сынко? — Въ Охридъ. — Зачто? — За учитель. — Колко ке ти дадаты? — 3600. — Немой, сынко: ные ке ти дайме 4000. — Не быдва. — Ке ти дайме 4500. — Не быдва. — Ке ти дайме 5000. — Не быдва.“ Х: И урони нѣколко сълзы.

Въ Охридъ служихъ шесть годинѣ. Сега вече имахъ повече отъ 5000 гр. — Нано! ке ходамъ въ Аѣинѣ. — Ходи, сынко: кѣдѣ ти е добро ходи. Търгнахъ и прѣзъ Августа 1859 пристигнахъ и се записахъ второгодишенъ студентъ на Медицинѣжѣ, но, разумѣва се, пишехъ и стихове: Тога бѣхъ започнѣлъ поемѣжѣ си „Ὁ Ἀρχατολόγος.“ Знаехъ че трѣбаше да се прѣдаде поематы на испытателнѣжѣ комисіѣ най-късно на 13-й

Февр; но не знаехъ че подписа тѣ на съчинителя трѣба да се намира въ затворенъ пликъ надъ когото да фигурира единъ отъ най добрытѣ стихове на съчиненіето му; и тѣй ъж подадохъ (поемжтж) подписанж просто: Г: Σ: Π: На 25 Марта 1860, прѣдсѣдателя на комисіѣжтж Г-нъ Раггависъ, прѣдъ многобройнж публикж зе да оцѣнява прѣдставенытѣ поемы, като почнж отъ най слабытѣ. На чело на публикжтж фигурирахж Г-нъ Орфинидисъ признанъ и вѣнчанъ поетъ и Вернардакисъ профессоръ на филологіѣжтж, обата свѣтло весело и твърдо увѣрени че ще получатъ вѣнецъ тѣ, или поне паричнжтж наградж. За мене, както и за безбройны други зрители, столъ, разумѣва се, нѣмаше. Но когато Раггависъ каза: „най послѣ имаме еднж поемж, много по малкж отъ другытѣ и надписанж „*Ἀρματολός*“ тогава усѣтихъ въ себѣ едно неописано вълненіе, каквото никога не съмъ усѣщаль; тогава никой не бы ме позналъ: бѣхъ вѣнъ отъ себе си: явно че мой бѣше вѣнецъ тѣ.

Подробно описвамъ тѣзи обстоятелства за да знайтѣ юношитѣ че чрѣзмѣрната радостъ е по убійствена отъ скърбъ тж. Нека знайтѣ и това че не пишж отъ собственж свож гордость, но за възвышеніе на народнжтж. До толкова ные Българе сме были ругани и прѣзрѣни отъ вситѣ народности, чтото време е вече да се опомнимъ. Като четете човѣкъ народнытѣ ни пѣсни, дѣто всека хубавица се нарича Гъркыня, неволно ще заключи, че клетото самопрѣзрѣніе е знакъ на Българщинжтж. Време е да се покажемъ хора между хората. Българско то трудолюбіе рѣдко се намира въ другытѣ народы; то ны е облагородило; то е было, е, и ще бжде наше спасеніе. Ако е истина, че бездѣліето е майка на вситѣ зла, то тѣй сжщо истинно е, че трудъ тѣ е баща на вситѣ добрины. Какво прѣимжщество могатъ да имжтъ прѣдъ насъ другытѣ народности? Като слушалъ съмъ всеобщитѣ надъ Българщинжтж руганія, цѣлый животъ съмъ прѣкаралъ съ мысль тж че не струвамъ ничто. Тази сжща мысль ме отстранявала отъ най высокытѣ кръгове на обществото, безъ които никой не бива знаменитъ гражданинъ нито писателъ. Вѣрно е че гордѣливый никога не прокопсува; но вѣрно е такожде че и който прѣзира себе си е самоубійца. Първыя грѣхъ, разбира се, е по опасенъ; но ные Българе трѣба да се пазимъ повече отъ вторыя: трѣба да уповаваме на силытѣ си, на трудоветѣ си.

Послѣ, Раггависъ указа на нѣкои недостаткы на *Ἀρματολός*: Друго волненіе противно на първото. Послѣ загърмѣхж въ устжтж му звучны похвалы, каквыто никога не бѣхж были чуваны прѣзъ минжлытѣ десетъ годинъ на поетическый подвигъ: Трете най силно и убійствено волненіе.

Дълго, даже и неприлично би било да пишж все что се казало за Ἀρματολός въ тържеството и послѣ въ вѣстници: цѣль томъ не стига. Любопытный може да прочете тогава издаваемото Періодическо Списание „Πανδώρα“ или „Νέα Πανδώρα“ не добрѣ помнж че въ неж Раггависъ вмѣсти цѣлото изложение на испытателнжтж Коммисиѣ.

Най послѣ, Раггависъ каза: Испыт: коммисія явява че тжъз годинж тжзи послѣднжх поемж жж счита за първж и дава вѣнца на „Ἀρματολός.“ Онъ не каза и „паричнжтж наградж.“ Зачто? Вѣнецъ тъ стоеше на великолѣпно украшенж массж прѣдъ Раггависъ; но Онъ не ме повыка да ми го даде прѣдъ публикжтж, както ставаше другытѣ години; зачто? Главната причинж е, че не му миришеж на гърцкый звучащитѣ въ поемжтж имена: Σταίικος, Ράδος, Νέδα, Γάλεσνικ, Ρέκα.

Не явихъ никому радость тж си и се оттеглихъ прѣди да се распърсне събраніето. Единъ мой съученикъ ме стигнж (вървехъ бавно) — Да не страдашь отъ нѣчто? — Да! отъ тупанія на сърдцето. — И азъ тоже: Ела ще те поведж на лужантж: Днесъ имамъ да те частж: Еллинската литература се се сдобы съ извънреднжх поемж. Онъ ме взе алабраца. — Напротивъ, му казахъ, азъ имамъ да Вы частж. Отидохме у Варнавж, прочутый тогава готвачъ. Се смаяхъ, като се огледахъ въ огромното тамъ стъкло: Приличахъ на човѣкъ истлѣлъ отъ тригодишнжх трескж. За себе поржчахъ рыбнжх чорбж, любимото си ястіе; Съркнжхъ единъ пжтъ, а вторично не могахъ да вкусж: Останж ястіето непокътнжто. Послѣ отидохъ у Раггависъ и му явихъ че съмъ съчинитель тъ на „Ἀρματολός.“ Онъ ме пріе много ласкаво и съ тържественъ гласъ повыка госпожжтж си и ме прѣпоржча. — Вы посвятихте половинжтж на награджтж на каквото и да е благочестиво дѣло. — Да! тѣй писахъ и не се отрицамъ. — Тая щедрость много вы прѣпоржчва; а другжтж половинж?... Тоя страненъ въпросъ ме учуди. — За другжтж половинж, прибави Онъ, Вы не писахте ничто. — Другата половина трѣба за менъ: не съмъ богатъ. Видно бѣше че отговоръ тъ не му се ареса и Онъ замълча.... — Чухте ли каквы похвалы азъ Ви сплетохъ? — Да! Вамъ нито можно е да говорите противъ свѣсть тж си.... Тутакси Онъ узна суровость тж на отговора. — Отъ каквж сте възраст? — 30 годишенъ. — Отъ каквж сте народность? — Българинъ. — Не е можно Българинъ да има чърны косы и чърны очи. На това не отговорихъ; но приковахъ очитѣ си въ неговытѣ; Онъ наведе своитѣ. — Не ли Вы сами отъ амвона казахте, че отъ произношеніето на еднж само думж можете да познаете всекого дали е Еллинъ или не; а азъ нито думжтж *Еллинъ* не могж да произнесж както Вы жж произнасяте.

Раггависъ онѣмѣ. Разговоръ тѣ станж несносенъ, и се отеглихъ. Слѣдъ три дена ме повикахъ универ: власти: Първий въпросъ бѣше: Отъ каквъ сте народность? — Българинъ. Замълчахъ. — Можете ли изусти нѣколко стиха на „*Ἀριστεύεις?*“ — Всичкитѣ, ако щете: и почнахъ да изустявамъ. — Стига, ми казахъ. — Но съ това не можете се увѣри, че стихотвореніето е собствено мое: азъ и чужди стихотворенія изустявамъ: За да се увѣрите, дайте ми темж, каквжто щете, и върху неж да сложж нѣколко стихове. Останяхъ смаяни: Тѣ бѣхъ напълно увѣрени че стихотвореніето не може да бжде¹⁾ мое. — Искашъ ли да те пратимъ въ Оксфордъ или въ Берлинъ да се учишь на общій счетъ? . . . Узнахъ че цѣль та имъ бѣше да ме посвятятъ на Гърцкж службж и казахъ: Нужда велика е да идж у дома си.

Встанж Ректора и ми подаде лавржтж, отъ кождо висехъ свилены корделлы съ краскитѣ на Еллинското знаме, и ми прѣброя 500 драхмы. — Другитѣ 500, каза онъ, съгласно съ Вашето писмо, гы подарихме на единъ твърдѣ бѣденъ студентъ на Богословіето. — Добрѣ сте направили, дѣто не сте позволили да познаж този Богословъ: ще се срѣщаме тука всекии день съ него и ще се срамуваме другъ отъ друга.

Наградата бѣше въ сребро, когато трѣбаше да бжде въ злато. Като напълнихъ всички тѣ си джепове (кърпа нѣмахъ) съ пары, „Тѣ ме считатъ за хамалинъ“ казахъ си въ себѣ. Послѣ Ректоръ тѣ ми подаде и ржкописъ тѣ и каза: „печатайте го скоро; че публиката съ нетърпѣніе чека“ . . .

Тоя сжщій день Орфанидисъ ме покани да идж у дома му съ ржкописа. Отидохъ (че онъ ми бѣше учитель); онъ го прочете съ голѣмо напярженіе, како да желаше да намѣри нѣкожж погрѣшкж, поне правописателнж. Послѣ онъ ми говори *sans façon*: „Има много ученици, които въ Аѣинж добиватъ вмѣсто ученіе развратъ; има другы пратени за другж наукж, а се занимаватъ съ другж. Тѣ не мислятъ никога че трѣба да държатъ испытъ и че въ испыта най добри ученици се сбиватъ, зачтото се намиратъ въ страдателно положеніе. Узнахъ на кждѣ мѣритъ Орфанидисъ, вехъ си ржкописа и се отеглихъ. При излизаніето ме срѣщнж П: *Ψαρᾶς* мой съученикъ. — Зачто ты тука у тоя развратникъ? (Орфанидисъ бѣше мразенъ заради прѣжнѣто си поведеніе). Казахъ му причинжтж. — Да живѣешь! ты му . . . даде плесницж, каквжто . . . Но знаешь ли? — Какво? — Обща радостъ е въ Аѣинж че ни се явилъ *δεύτερος Ὀμηρος*; Тѣй поне казва баща ми. (Баща му бѣше Гимназіархъ, който, чтомъ видѣ ржкописитѣ ми благоволи да се познакоми съ мене, и многожж ме канеше у дома си, и прѣдъ многочисленното си домородство

¹⁾ Не достига не? — Ред.

обычаше да ме хвали заради скромность). — Не дѣй така говори: Страхъ ми е да не се възгордѣѣж; Страхъ ми е отъ пѣсьнь тж Вашж какъ отъ Сириискжтж. Искашъ да ме издигнешъ на висинж, както орелътъ — желкжтж; но опасно е паденіе отъ високо. — Ну! за това и баща ми те обыча, както мене, зачтото не се гордѣешъ.

Единъ день изяви желаніе да ме познае Міхаилъ Потлѣс (Бодле, Охриданинъ, отличенъ юристъ и Министръ правосѣдія). Онъ бѣше, противъ своя характеръ, много веселъ, и се чудеше съ можтж апатіж, ужасно и болѣзнено студенж. Излишно е да разказвамъ все что си говорихме.

Доклѣ се печатеше „*Ἀρματολός*“ се издаде указъ отъ Оѳона да получавамъ 35 драхмы, мѣсечнж пенсіж. Тоя указъ, отъ когото никога не рачихъ да се възползувамъ, както и всичкитѣ ми документи, и нѣколко поетически и прозаически съчиненія гы прѣдадохъ въ Софійж на покойника Висковскій, тогашній директоръ на библиотекжтж, въ присѣтствіе на неговия помощникъ, Г-на Синвирскій, на съхраненіе. Онъ гы тури въ стажтж на Дирекціжтж. Сега нито знаж каква сѣдба постигнж многогодишнитѣ ми трудове.

Не се забави и подарѣкъ тѣ (60 #) отъ Евангелисъ Запшж, комуто, по сѣвѣтъ тѣ на Ивана Сапунжіевъ, посветихъ поемжтж си, като на основатель на новитѣ Олимпійскы подвизи.

Прѣди да се издаде поемата ми, слѣдваше полемика между Орфанидисъ и Раггависъ. Раггависъ отговаряше; и азъ не оставахъ назадъ. Видно че отговоритѣ жегнжхж Орфанидиса: Онъ пакъ, какъ профессоръ, ме повыка у дома си. Съ цѣль да ми вдѣхне умразж противъ Раггависа, онъ ми каза; Постоянно проповѣдвамъ и устно и писмено, че ты, г-не, имашъ *αἰσθησιν τῆ καλῆ* = добъръ вкусъ; А Раггависъ вчера въ Профессорекжтж стаж те нарѣче *βλάξ* = глупецъ. — Вѣрвамъ; то си има причинитѣ си. Но какъ може да ме нарѣче „глупецъ“ оня сжщій, който писмено, прѣдъ цѣлыя свѣтъ, ме сравни съ Паррасія и съ Фидія, и казва че „*Ἀρματολός*“ е произведеніе на чудотворно длато, и че всекикъ тамъ стихъ е чистъ бисеръ? Не е ли глупецъ онзи, който си противорѣчи? Охъ! Колко азъ прѣзирамъ таквыя сжщества! Даже и похвалитѣ му азъ прѣзирамъ. — Не дѣй говори така: Онъ до небесе те възвыси. — Да! Но онъ не съгледа въ поемжтж ми творчество въ кованіе новы думы: Ν: Π: *Κρῶν πλεθής, σφριγγλή*. Онъ похвали чрѣзмѣрно и распалено малкитѣ прѣвимжщества, а най великото прѣвимжщество, нито го похвали, нито го усѣти. — Зачто прочее му помагате и пишете противъ мене? — Искяхте ли Вамъ да помагамъ? Като пишете противъ Раггависа, значи че не одобрявате рѣшеніето на цѣлжтж комисіж; а тая Ви постжпка е прямо докаченіе

противъ мене. (Единъ отъ комисаритѣ бѣше и С: Куманудисъ, родомъ отъ Одринъ, който отъ произношеніето се познаваше, че не е Гръкъ. Онъ бѣше отличенъ Еллинистъ и Латинистъ и похваленъ поетъ).

Сега вече имахъ пары, колкото никога не бѣхъ виждалъ и си позволявахъ да посѣщавамъ и кафене, и театръ и добры гостилници; но стомахъ тѣ ми, който до прѣди мѣсець лесно смилаше огромны количества хлѣбъ, сега вече бѣше съвършено слабъ. Како всеки юноша, како всеки новообогатѣлъ човѣкъ, ве отдавахъ никаквж цѣнж на паритѣ, и гы точехъ безсмысленно; но съвременно и казвахъ си: Пърличевъ! Не точи така! Да не те посѣти блѣдноликата.

Слѣдъ вѣколко мѣсеца наистинж бѣдность та пакъ ме посѣти; Но като бѣхъ напълно увѣренъ, че чрѣзъ ново нѣкое стихотвореніе ще добыж пары, бѣдность та не ме плашеше толко, колкото общата противъ мене умраза на Аѳинянитѣ, която отъ день на день се увеличаваше. Тѣ ме обычаж много и много повече отъ сына и брата, доклѣ се надѣвахъ че въ сърдцето си ще дамъ мѣсто на Гърцкытѣ идеи, на Еллинскый духъ; но като видѣхъ че азъ обычамъ народность тж си повече отъ живота си, всячки, както по условію, ме изоставихъ; никой мой пріятель, ни съученикъ, ни съотечественникъ не ме поздравяше. Единъ само Якимъ Сапунджіевъ останж ми вѣренъ. Съ него често се разговаряхме за отечество.

Турихъ основж на другж поемж, несравненно по голѣмж отъ Ἀρχαὶολόγος и надписанж „Σκευδέρμπεϊς“ надъ която работихъ почти годинж; но, не знаж за каквж причинж, празникъ тѣ на поетитѣ, който отъ 1850, до 1860 се празнуваше редовно всеж годинж, не се отпразнова въ 1861 г.

Единъ день Діаконъ тѣ на Русскытж въ Аѳинж църквж съ много нажаленъ тонъ ми каза: Погынжхж въ Цариградскытѣ тъмници братія Миладинови и . . . може бы отровени: Това четохъ днесъ въ „Дунавскый лебедь.“ Останжхъ какъ статуя недвижимъ и безотвѣтенъ; но сърдцето ми кълнеше Гърцкото духовенство.

Прибрахъ вещитѣ си. Поемжтж „Σκευδέρμπεϊς“ оставихъ на Г-на И: Сапунджіевъ, го молихъ да ѣж подаде на комисіѣтж не по късно отъ 13 февр. и тѣргнхъ съ твърдо рѣшеніе да гынж или да отмѣстж за Миладиновы.

Стигнхъ въ Охридъ. Классенъ учитель другый нѣмаше; но първенцитѣ държехъ училището затворено и не ми прѣдлагахъ службж, доклѣ получихъ писмо, чрѣзъ което Клисуряне ме канехъ да имъ учителствувамъ съ 10000 годишнинж. Распърсенжхъ това извѣстіе въ града. Тутакси Стефанъ Папа, инакъ нарѣченный Владыковъ, най влиятелный въ Охридъ чорбаджія, който видомъ и умомъ приличаше на историческыя Richelieu и

бѣше гонитель на все что е Българско (че бѣше законенъ наслѣдникъ на Митрополита Каллініка) повыка у дома си първенцытѣ и мене и ми каза: — Истина ли е че Клиссуряне ти давали 10000 гр: — Да! и му показахъ писмото. — Ные нѣмаме силж да ти дадемъ повече отъ 6000; но те молиме да не оставяшь татковинжтж и т: н: т: (Онъ имаше три сына и искаше да си ги въспита съ градскы пары). Безъ никакво колебаніе казахъ, че прѣдпочитамъ 6-тѣхъ хыляды Охридскы прѣдъ 10-тѣхъ Клиссурскы. Видно бѣше у всички задоволство. — Донесѣте... да му направѣж контратъ и да му се подпишемъ. — Не е нужда: имамъ вѣрж на думжтж Ви. — Ето чоекъ! Аферимъ на той что го училъ. — Ето ти даскаль, прибави Стефанъ Владыковъ, какъвто трѣба, а не както И: С: който ни прѣдстави за подписване единъ контратъ по дългъ отъ газеттж, контратъ съ 24 члена.

На истинж това мое довѣріе и безсребренничество бѣхж, може бы, самытѣ причины на дългото ми въ Охридъ служеніе, прѣзъ което съ помощъ тж на Якыма Сапунджіевъ побългарихме съвѣмъ погърченый г. Охридъ.

Съ ентузіазмъ каза ми Стефанъ Владыковъ: — Встани, ржкувай се: Дълженъ бѣше всекий новоусловенный учитель да се ржкува съ условителитѣ, както нова невѣста е дължна да цѣлува на гоститѣ десницж па макаръ и крастава да е. Се ржкувахъ първо съ Стефана Владыковъ и усѣтихъ въ ржкжтж си тяжесть. — „Никому до днесъ, каза онъ, не съмъ прѣдплащаль; но тебѣ ке ти прѣдплащамъ заради честность тж твож.“ Като ме гледаше смиренъ и срамежливъ, Онъ вѣрваше че отъ уваженіе къмъ него съмъ такъвъ; нито можеше помисли какъвъ пламень гори въ грждитѣ ми и че не мож да обикнж човѣка, който съ обвиненія клеветнически уби моего учителя: Толкова онъ уповаваше на силжтж си; Толкова онъ бѣше вліятеленъ, необзорно-грозенъ, блаженно-безгрыженъ; но не бѣше и психологъ.

Тога първо се удостоихъ да направѣж майцѣ си бундж (дългж сукненж дрехж подвитж съ кожухъ). Когато ѝ ѣж поднесохъ, много пжти ме цѣлунж: она никога не бѣше носила таквж дрехж. Облѣче си ѣж и излѣзе по улицжтж. Постжпката ѝ бѣше аггелскы гордѣлива. Райска подсмивка растегваше набърченитѣ ѝ устны: както вѣрваше въ Бога, тѣй сжщо вѣрваше че и вси съсѣдкы ще се радватъ наедно съ неж. Ни единъ день въ живота си не былъ съмъ толкова блаженъ, колкото той день. Жены и дѣвойкы ѣж обыколихж и се оттеглихъ.

Кои бѣхж причинитѣ на това общо къмъ майкж почитаніе?

Да Ви разкажж нѣколко отъ нихъ.

Върлувало ли дѣте въ нѣкожж кжщж? Майка бѣше поканена да го вразуми. Скарали ли се невѣста съ всекървж, или

деверь съ снахъ, или ятърва съ ятървж? Тамъ майка призвана. Както тѣлото ѝ бѣше желѣзно, тѣй и выкъ тѣ ѝ бѣше генералскый. Треперехъ отъ нежъ развратнитѣ. Разболѣлъ ли се нѣкой? Никой не можеше го окуражи, както майка. Когато хирургъ тѣ отъ немареніе оставяше болныя да тлѣе отъ трескъ, доклѣ се появи глава на отока, майка съ изостренжъ боринжъ правеше операціѣтжъ, изваждаше легены гной и получаваше благословіи. Чудесно нѣчто! Нейнытѣ куры никога не се помрачихъ отъ несполукжъ: Колкото Ескулапъ мразеше мене, толко обичаше нежъ.

Многажъ отъ нея наказанытѣ развратны дѣтца ѣ наричахъ: „Мустаклія та.“ Въ истинжъ майка бѣше мустаклія и не се сърдеше за тоя епитетъ; но горко на оныя дѣтца, които азъ чулъ съмь былъ да ѣ наричатъ така: влекълъ съмь гы немилостиво за косы по пространнытѣ Охридскы рыдища: бѣхъ въ пълнжтжъ си силжъ, уцитъ отъ идеи и утопіи и не знаехъ ни думжъ отъ Педагогыжъ. Да Ви кажжъ и друго: Описаната въ „*Ἀρωλός*“ Неда не е друга освѣнъ майкжъ, и Нединото сновидѣніе — майчино ми сновидѣніе. Толко е вѣрно че майчина любовь помага и въ списаніята.

Още отъ 1861 почнахъме съ Якыма Сапунджіевъ народный подвигъ; но го почнахъме глухо: Време то още не бѣше сгодно; гърцизма въ Охридъ отъ вѣкове бѣше се вкоренилъ и до сега все раслъ и раслъ; Българинъ Българина наричаше „*шопъ*“; Българската азбука само на трима бѣше извѣстна и се наричаше Сърбска; Учени мжжи увѣрявахъ че Българитѣ нѣмжтъ писменъ языкъ; Обвинители тѣ на Миладиновцы, тогава скоро наградени съ ордены, бѣхжъ въ найъ высокжтжъ стѣпень на славжтжъ си и на вліяніето си.

Въ дукияна на Аггела Групчевъ, който служеше какъ Читалище, се научихъ на българско чтеніе и языкъ. Си помагахъме взаимно: Онъ ни изясняваше Българскитѣ непонятны намъ думы, а ные — нему Европейскитѣ. Прочетохъме Българскжтжъ исторіѣжъ и разказвахъме въ училището и по кжщи дѣто трѣбаше найъ потрясающитѣ ѣ страници и мжченическжтжъ смъртъ на Миладиновы. Често расправяхъме на ученицытѣ и на родителитѣ имъ (но не всѣмъ) колко е труденъ Еллинскый и колко по сладко и по лесно е да се учатъ на майчинъ си языкъ. Много ψалми прѣведени на Македонско нарѣчіе се четехъ по църквытѣ и вдѣхвахъ священъ ужасъ на христіанитѣ. Когато чтець тѣ не ми се аресваше, самъ ставахъ чтець. Силно се Богу молехъме: но сщевременно и работехъме. Орахъме день и ноць да си приготвимъ почвжъ за сѣенъе.

Прѣвъ Юніа 1862, Иванъ Сапунджіевъ ми прати въ Охридъ Скендербеа безъ да ми пише каква станжъ прѣсждата на Ком-

мисѣхъ върху тѣзи поемъ; нито пакъ го попытахъ каква станъ прѣсждата: бѣхъ се прѣдалъ на учебното дѣло съ душъ и сърдце. Самъ прѣподавахъ на 4 класса и то прѣзъ цѣлъ тѣ годинъ, даже и прѣзъ Августа: Тогава думата „Ваканція“ бѣше неизвѣстна. Ваканція въ Охридъ бѣше само гроздобера, около конецъ тѣ на Септемврія; но и тогава пакъ училището трѣбаше да бѣде отворено и учителъ тѣ дълженъ бѣше да прѣподава съ скотскъ търпѣливостъ на трима или четирма разнокласны ученика, всекому отдѣлно. Обърнахъ бѣхъ особенно вниманіе на дисциплинѣхъ. Строго наказвахъ всеко своеволство. Позволявахъ да си поиграхъ само оныя ученици, които знаехъ си урока. Богатскы и сиромашкы чедо у мене бѣхъ равны. Ако и да бѣехъ твърдѣ рѣдко, слухъ се раздаде че Пърличевъ лошо бѣе; и, чудно нѣчто! Тоя слухъ, вмѣсто да ме зачърни, повече ме утвърди: Такъвъ ни трѣба даскалъ, казахъ родителитѣ.

Едно утро наказахъ сына на Х: М: богатъ чорбажія. Слѣдъ обѣдъ Т: М: стрыйко на битыя, мжъ съ необыкновеннъ силъ и Голадскый растъ дойде на училище и ме намѣри въ классъ. Съ каквѣто леснотъ стъргна човѣкъ классенъ стъркъ, съ такъвъ онъ леснотъ откова една дѣскъ отъ училищнѣхъ Библиотекъ. Оставихъ прѣподаваніето и се обърнахъ къмъ нападателя съ наведенъ главъ. Онъ останъ изумень. — Зачто си ми го билъ Якыма? — Казахъ му причинѣхъ. — Не сакамъ да ми го бѣешъ. — Авъ съмъ му татко: ако стори зло, пакъ ке го бѣхъ. Дѣската паднъ отъ рѣцѣтѣ му. Испыти тѣ ми не само прѣдъ очитѣ на простолюдіе то, но и прѣдъ моитѣ бѣхъ добри. Могъ да се гордѣхъ че почти вси въ Охридъ и въ околнѣхъ му образованы личности мои сж ученици. Ны бѣше ядъ само че не можехме още да обърнемъ Гърцкото школо въ Българско.

Единъ день Стефанъ Владыковъ изгуби всичкый си имотъ (безполезно е да разказвамъ какъ станъ това) и се затвори у дома си; мало ядеше, много піеше и спеше, доелѣ подпаднъ подъ болѣсть тѣ на чорбажіитѣ и на кардиналитѣ, подагрѣхъ. Отдѣхнѣхъ вситѣ патріоти които онъ мразеше и гонеше. Сега вечъ почнѣхме да дѣйствуваме по смѣло.

Въ испытаніята на тѣзъ годинъ изрѣкохъ се двѣ пламенны противъ Гърцкото духовенство слова, едното отъ менъ, другото отъ Якыма Сапунджіевъ: Самъ не смѣхъ да носъ такъвъ товаръ: Якымъ, какъ богатско чедо имаше повече защитницы. Словата се изрѣкохъ тога първо на майчинъ языкъ. Радость и страхъ бѣхъ изображени на лицата на многобройнитѣ слушатели: Никой не се надѣваше да нападнемъ толко явно въ присѣтствіе даже на Владыковый внукъ Антоаки. С: Владыковъ каза на Мелетія: „желахъ да те видѣхъ какъ ще се бранишь отъ тѣзи кучета.“ То значеше; „Давай пары, да те бранѣхъ.“ Но

Гърцкый сынъ пары не даваше: може бы онъ си мислеше: „отъ боленъ и бѣденъ човѣкъ каквж бы азъ ималъ защитж?“ За това Онъ не спеше вече оня прѣжній свой блаженный сынъ. Онъ пѣрсия слухъ че е готовъ да прати Якыма вързанъ въ Цариградъ, ако той (Якымъ) не дойде на Митрополиж да търси опрощеніе. Намѣрихъ Якыма въ дукяна му необыкновенно блѣденъ и думенъ. — За что ты тѣй Якыме? — Ще ме прати вързанъ. — Азъ не те пращамъ: ако те повикатъ на хукюматъ и поискатъ словото ты да подадешъ моето, а не твоего. Азъ не искамъ да гынешъ ты за мене, но азъ — за тебе: Азъ съмъ свободенъ, а ты фамилистъ. — Когато ты гынешъ за мене, и азъ ще гынж за тебе.

Наистинж Якымъ быде повиканъ да прѣдстави словото си на хукюматъ. Онъ не прие да прѣдстави моето, но — своето. Съдържаніето му бѣше: Христовитѣ укори противъ фарисейтѣ. Аазитѣ, вмѣсто да помѣрятъ Якыма, както се надѣваше Митрополита, похвалихж и прѣхвалихж ваизлъка му: „Аферимъ бѣ Якымъ; оджакъ гене оджактиръ“. Отъ тѣзы думы се насърдчихме. Правителството помагаше на слабытѣ противъ силнытѣ. Въ очитѣ на най глупавытѣ се яви безсилието Мелетіево. „Му паднж каукъ тѣ“ выкахж радостнитѣ граждани.

Сега вече народный духъ бѣше развитъ и по околѣжтж. Даромъ пишехме стотини прошенія противъ Мелетія заради разны неговы злоупотребленія. За общитѣ противъ него махзары, мухтарскытѣ печати се събирахж най лесно. Онъ казваше: „Лиры събралъ съмъ цѣль купъ; тѣ сж Ваши, и противъ Вашитѣ главы ще гы хвърлж“. Прѣзъ Маія 1868, ако добрѣ помнж, поканихъ пѣрвенцытѣ у дома. — Сакате ли да въведемъ Българскый языкъ въ църквы и училища? — Сакаме. — Ке ми позволите прочее да идж въ Цариградъ да се поучж на Славянскый. — Позволено ти е. . . .

Въ Цариградъ се учихъ на Славянскый у Г-на Ивана Найденовъ (добъръ му часъ) даромъ. До сега можехъ да бждж краткъ; се сърдехъ даже на перото си дѣто не пише по бързо отъ сега краткостъ та е невъзможна: ще разказвамъ страданія.

Въ началото на Ноемврія 1868 се върнжхъ отъ Цариградъ и незабавно въведохъ Българскый языкъ въ църквы и училища. Това не изнасяше никакъ на Мелетія. Каквы онъ навѣты скова противъ мене, ще покажжтъ фактоветѣ.

Нощъ тж на 26 къмъ 27 сжщяго Ноемвр. бѣхъ углжбенъ въ сладкый сынъ на оногова, който съвѣстно извършилъ дневнжтж си длъжностъ. Чтомъ сълнцевытѣ лжчи зехж да бѣжтъ въ очи се събудихъ и повыхахъ на домашнытѣ си да ми полѣжтъ водж за омываніе. . . . Ни гласъ ни отговоръ: (официри тѣ не допушахж никому да мърдне, нито да отговори). Още се чу-

дехъ на това необыкновенно явление, когато центуріона Джемаиль-аа влѣзе тихо въ стаѣтѣ ми. — „Денескы ты не си се добро прѣкръстилъ“ и въ единъ мигъ много жандармы се всунѣхъ въ кѣщѣтѣ, отворихъ лавицы и дрешници, и разбихъ ковчезы. Нѣколкома се покачихъ и на тавана и брѣкахъ по всички тѣ жглы на кѣщѣтѣ. Между тѣхъ навалицѣ забѣлѣжихъ лицето на Христодула Владыковъ (братъ на Стефана) който прусаше по кѣщѣтѣ съ необыкновеннѣ бързинѣ. Негово присѣтствие много ме ужаси; За то казахъ на центуріона: отъ ового емнѣтъ нѣмамъ; Донеси още сто жандармы, ако ме знаешъ за лошъ човѣкъ; но овому повели да си иде. — Той ми трѣба за писарь. — Повели да дойдѣтъ тука азытѣ и Мухтаръ тѣ махалскы и тые ке ти послужатъ въ все что е потрѣбно. Не ли такъвъ е канонъ тѣ? — Еветъ! илякимъ така ми е повелѣно. — Това е нѣправо и азъ протестирамъ. — Въ Арнаутлукъ Френскій не знаемъ. — Въ Стамболъ знаѣтъ. — Не бъртви да не ядешъ къотекъ, и вѣрви прѣдъ мене.

Бързо се облекохъ въ пѣтнытѣ си дрехы и, като излѣзохъ отъ стаѣтѣ си, метнѣхъ единъ погледъ въ другѣтѣ стаѣ, дѣто майка лежеше болна отъ стомаха: устнытѣ ѣ бѣхъ въспалено раздуты. Незнакомъ менѣ офицеръ въ великолѣпнѣ формѣ сѣдеше при възглавницѣтѣ ѣ, и често повтаряше утѣшителнытѣ думы „Нѣма ничто“ и дареше съ пары маловъзрастнытѣ братовы ми дѣчица, които пицехъ нискомъ като се взирахъ на расплаканѣтѣ си майкѣ.

Потърсихъ и получихъ позволеніе да поутѣшѣ майкѣ си, влѣзохъ въ стаѣтѣ ѣ, цѣлунѣхъ ѣ десницѣ и казахъ: Майко! не бой се: Тако ми св: Климента за малко време ще се свидиме. Никому зло не съмъ сторилъ. Чисто небо отъ свѣткавицы не се бои. Това сѣ Владыковы клеветы, които Богъ ке распърсне како дымъ. Богъ и съ здравице ке ми те дари. Не ти велямъ „съ Богомъ“ но „до свижданіе.“

Встанѣ старшій офицеръ, и, доклѣ майка произнасяше нѣкои непонятны думы, се наредихъ жандармытѣ, мене и брата ми поставихъ посрѣдъ опълченіето, ны заведохъ на хукюматъ и ны поставихъ въ тъмницѣ. Ужасъ ны обзе, когато видѣхме тамъ и двѣтѣ си внучета (сестричи). Тые се расплакахъ и старшій (едва 15 годишенъ) ми каза: Вуйчо! каква е тая бѣда?

Отчаяніето дава силѣ и азъ се потрудихъ да вдѣхнѣ всѣмъ повече мѣжество отъ колкото самъ въ себѣ усѣщахъ. Бждѣте ми спокойни, казахъ: никому зло не сме сторили; на каква е тази воня? Вѣрвайте Бога, азъ не се боѣ отъ судъ тѣ, но отъ вонѣтѣ. — „Само еднажъ прѣзъ день ны изваждатъ нѣдворъ, отговори единъ старецъ; вторый и третій пѣтъ ако имаме нуждѣ, тука трѣба да.... како говѣда. — А ты, татко,

за какво тука? — Не съм само азъ: видишь тука всичкитѣ мъжи изъ с: Велестово; ные сме 35. Има двѣ недѣли что лежимъ тука, зачтото дали сме хлѣбъ на непознаты намъ людіе. — Богъ да Вы освободи. — А ты Кычеець, за какво тѣй обмотанъ съ веригы? — Набѣдихъ ме че убилъ съмъ съсѣда си. — Колкото и да се Гърчѣешъ, знажъ че не си убійца; но камоти Гърцитѣ, всесилнитѣ твой Гърци да ти помогнатъ? Камоти Мелетій, прѣхваленный твой Владыка, тоя Божій човѣкъ който има строенъ станъ и тънкы прѣсты, който лѣпо благо-славя и какъ билбилъ Богу пѣе? Малкъ ли силъ има Онъ прѣдъ хукюмата? не може ли онъ да ти скръши веригытѣ? — И ты утрѣ ще носишь веригы. — Отъ дѣ знаешъ това? — Азъ знажъ. — Вѣрвамъ. Обаче не е чудно да носятъ веригы неприятелитѣ, но приятелитѣ Мелетіеви... Слѣдъ малко единъ жандарма, прѣзъ едно отворстіе нарочно направено на тавана спуснъ голѣмъ стѣклянкъ пълнъ съ ракия и выкнъ „Пърличе.“ Встанжхъ и ѣ взехъ. — Отъ кого тоя даръ? — Отъ Филе. — Благодаржъ. Богъ да не допусне да му го врыщамъ. (Богъ не почу молитвжтж ми: днесъ Н: Филевъ гніе въ Бытолскжтж темницж).

Не минжхъ петъ минуты и ето темничнытѣ врата се отворихъ и, заедно съ прѣсный въздухъ, влѣзе любезный на Музытѣ пѣвецъ и учитель Н: Филевъ (добъръ му часъ!). — Бждѣте ми мъжи, каза онъ и постави прѣдъ насъ трапезж пълнж съ ястія достаточны да насытятъ сто душъ. — Прѣдъ Бога да ти се найде, извыкахъ затворницитѣ. — Ето за тебе, ми каза онъ, любимата твоя рыбна чорба Охридска; всичко друго подарявай комуто щещъ, на благы и на злы. — Тука злы нѣма. Но каква бѣда ны постигнж, Науме. — Мълкни! Темницата е приличното на мъжи мѣсто! Видѣлъ ли си женж въ темницж? — Бжди ми благословенъ. — Знаешъ ли че мъжско и женско тече у Св: Климентовый храмъ? Знаешъ ли колко свѣци горятъ прѣдъ Св: Климента за вашето спасеніе? — Благодаржъ, казахъ, и се прѣкрѣстихъ. — Знаешъ ли колко лесно сега се събиратъ помощи? Най сиромашый дава. Но о чудо! Чорбаджитѣ не даватъ. — Оставѣте гы. Но како? . . . тая стѣклянка . . . овдѣ не е позволено да се пие. — Съ малъ подаръкъ се пропуснж. — А Коче? — Онъ вѣнъ стои и плаче. — Да не плаче: съ малъ подаръкъ спасени ще бждемъ.

Жандармата, който чекаше задъ врата выкнж „Кефаетъ“ и прѣкрати разговора. До свижданія, каза Н: Филевъ и излѣзе. Жандармата заключи вратата.

„На! татко, казахъ на стареца, прѣди да ручаме помолитви и напійсе: Богъ слуша молитвжтж на страдалцытѣ“ и му подадохъ стѣклянкжтж. Онъ ѣкъ взе и помолитви: „Св: Климентъ зла-

тенъ да платить всекому споредъ работытѣ (Аминъ), да ни крѣпить въ вѣржтж (Аминъ), да извышитъ кукьитѣ на милостивытѣ гражданы, что ны наяле и напоиле (Аминъ), да гы множитъ и славить (Аминъ), да чувать и вардить отъ зло нихны чеда, внуцы и прѣвнуцы. (Аминъ)“.

При тѣзи думы космитѣ ми се раскосмрихж, какъ четина, както да молитвеше нѣкой святець, или просвѣщенъ священноначалникъ проникнжтъ отъ Св: Духа. Онъ ми каза „Даскале благослови“ сърбнж и ми даде стѣклянкжтж (бѣхъ на деснжтж му стърнж). Взехъ жж и молитвихъ: Господинъ Богъ да ны чувать отъ зло (Аминъ), да не заборавасть и да не забавясть (Аминъ), да ни дадить силж да прѣносиме теглилата си (Аминъ), часъ по бърго да спасить и насъ и братіж наши (Аминъ), Св: Климентъ да поднесить молитвы тѣ на старецъ тѣ прѣдъ Божій прѣстоль. (Аминъ).

Стѣклянката отъ ржкж въ ржкж се пронесе прѣзъ всичкытѣ затворницы, които молитвихж типически: „Както молитвихте, да быдить“. Когато дойде редъ тѣ на Кычееца (онъ бѣше на лѣвжтж стърнж на стареца) онъ грѣмко произнесе: „Богородица да дадить силж на цара и везира, на паши, агы, бѣговы и владыцы.“ — Да ти уста капне, Кычеецу, рѣче старецъ тѣ: Твоята молитва е или много умна, или много лицемѣрна. — Что да чинамъ азъ сиромяхъ, прошепнж онъ, и зидоветѣ имжтъ уши. — Ако чуе турчинъ тѣ или владыката че молитвишь за нихъ, ще ли ти сж благодарни? — Не. — И така ты си лицемѣръ; на тебе вѣрж нѣмамъ.

Да се помолимъ Богу, братія, казахъ, и встанжхъ и открыхъ главжтж си. Всичкытѣ сжщето направихж, освѣнъ Кычееца. Изрѣкохъ „Отче нашъ“ послѣ наредихъ затворницытѣ на двѣ четы и подѣлихъ на другжтж четж половинжтж ястія. Всичкы се прѣкръстихме и сѣднжхме. Азъ не могахъ да встанж, каза Кычеець; праггытѣ ми тежятъ. — Не ти тежятъ праггытѣ, рѣче старецъ тѣ, но ти тежитъ дѣяволь тѣ.

Слѣдъ обѣдъ се разговаряхме съ оня бесѣднѣй жаръ, който характеризира страдалцытѣ. Бихъ съставиль повече отъ единъ томъ, ако бихъ записалъ всичкытѣ разговоры; но многословіето е страшно и умразно. Старець тѣ особенно изображаваше тѣй живо все что бѣше чуль и видѣль, чтото очитѣ на всичкытѣ на него бѣхж утвърдени. Между друго, онъ ме попыта: Даскале, сынъ да ми си, каква е оная молитва что казахте? и азъ му истълковахъ Господнжтж молитвж. — Милый Боже! ми се чинить че това е нашъ Българскый языкъ. — Не! му казахъ азъ, за да не влизамъ въ дългы разясненія, това е Русскый языкъ. — Сполай ми ти Господи, колко сме были близу! А попъ-онъ нашъ что ни мърморить, нѣ можамъ ничто да разбержмъ. Послѣ

онъ прошепна нѣчто на единъ младъ исполинъ отъ сѣселянитѣ си, който слѣдъ нѣколко минути се исправи прѣдъ Кычееца и и му каза: Встани и сѣди на оня кѣтъ, или те удавямъ.

Кычеець останж смаянъ и безотвѣтенъ: Кѣтъ тѣ нему посоченъ бѣше оня сѣщій, дѣто затворницитѣ, въ време на нуждж испущахж тѣнкѣтъ си водж. Запламенѣхж очитѣ на Велестовеца: онъ тури рѣцѣтъ си около вратъ тѣ Кычеецу. Като видѣ Кычеець че туй не е шега, встанж и сѣднж на посоченото му мѣсто. Тука седи, каза исполинъ тѣ и уста да не отворишь: Тука азъ съмъ ага, бѣгъ, царь, везиръ.

Къ вечеру, 14 сѣждове пълни, кои съ вино, кои съ ракъж, се спуснахж прѣвъ отвърстіето. Ястіята принесены намъ отъ хрістіянскѣтъ милость бѣхж толко изобилны, чтото и жандармытѣ и фамилитѣ нихны ядохж и се насытихж. Когато се исправихъ да изрѣкж „Ядятъ убозіи“ и Кычеець, както всички, се исправи. — Вижъ колко пѣргаво встанж! се чу единъ гласъ. — Стапъ! стапъ! на завѣянитѣ главы, каза старецъ тѣ.

Ядохме и пихме дѣсыта, а сѣвременно и жарко се разговаряхме. Кычеець уста не отваряше. Слѣдъ краткж молитвж легнахъ и тутакси заспахъ. Когато се събудихъ, намѣрихъ всички събудены. Между благословенитѣ наши земледѣлцы, твърдѣ рѣдкы сж оныя что употрѣбаватъ тютюна: Всичкы се разговаряхж, а Кычеець цигарж пушеше. Молж ти се, каза онъ на стареца, позволи ми да проговорѣж. — Да се видѣ невидишь заедно съ своитѣ везиры и владыцы, каза старецъ тѣ: ты молитвишь за разбойницы, които крадѣтъ царскѣтъ хазнж, обезчестяватъ цара, разрушаватъ царството и стрижѣтъ и мѣлзятъ стадото до кръви. — Я ти рекохъ да мѣлчишь, прибави исполинъ тѣ. — Немойте Хрістіани, казахъ: Всичкы сме братья; всички страдалци. Вѣрвате ли че тоя челоуѣкъ е убійца? — Не! онъ е три пѣти на пыткж подвѣргнѣтъ и доказалъ невинность тѣ си. Даже и убійцата е известенъ; но онъ е турчинъ; а турчинъ въ темницѣ не влиза освѣнъ когато грѣшилъ противъ турчина. — Но и ако да е навѣрно убійца, трѣбва пѣвече да го съжалимъ. Исусъ Хрістосъ се грыжи пѣвече за единъ грѣшникъ нежели за 99 праведницы. Тоя челоуѣкъ, между всички насъ е най достоинъ за съжаленіе: Во всичкый си животъ онъ е ласкаялъ голѣмцы. Все попусту! Дѣ сж неговитѣ патрони да му помогнѣтъ? — Да ти имамъ молитвѣтъ, каза старецъ тѣ; позволено му е да говорить.

Почнж Кычеець: Даскале, цѣлж нощъ не съмъ спалъ. Же денъ съмъ за разговоръ. Кори ме, псувай ме, но говори ми. Какъ ты цѣлж нощъ глѣбоко спишь въ неисказаното зло что ни нашло? Доклѣ си тука, кажи ми нѣчто. Денеска е чѣрный день: ще те найде моята сѣдба; ще бѣдешъ отведенъ въ Дебрь. —

Опытай си съвѣсть тж, брате, да не си въ нѣчто съгрѣшилъ. Безсъніето е чедо на грѣхъ тъ. Праведникъ тъ всекога легко спи.

Не бѣхъ още свършилъ послѣднѣйтж думж, и отъ стахтж на жандармытѣ, что бѣше надъ насъ, се чу дрънчаніе на веригы и гласъ: „Григоръ Ставре и Гьоргій Наумъ готвѣте се за въ пжть.“ Охъ я сиромахъ! извика старецъ тъ! Какъ не ми е можно да гышж за тебе, сынко! . . . Въ скоро се приготвихме и се обгървжхме съ всичкытѣ затворници. Слѣдъ мало отвори хж вратата на темницжтж и поведохж мене и брата ми и двѣтѣ ми внучета прѣдъ каймакамина, Арнаутинь отъ Ипиръ, отъ племето на Тоскытѣ, племе за Гърцизма най фанатическо. Дѣ него бѣхж покойнитѣ ни първенци: Тасе (Анастасъ) Зарче, Хрістодуль Владыковъ, Наумъ Стружанче, и Антонаки, внукъ Мелетіевъ. Сынъ му (на Каймакамина) ме заплю. — Каква е вината ми? Кой е обвинитель тъ ми? — Не знаж, каза Каймакамина на Грьцкый, коя е вината ти и кой е обвинитель тъ твой. Просто заповѣдъ имамъ отъ Мютесарифина да те пратж въ Дебрь. — Зачто сынъ ти плюнж на мене? — То е прѣгрѣшеніе, за което ще го накажж. — Благодарж. А Вы Господа, като знаете, че почтенно живѣлъ съмъ и честно Ви съмъ служилъ, кажѣте еднж благж думж за мене. — Ные нѣ сме дауджии, каза А: Зарчевъ. — Не казахъ че сте дауджии, нъ Вы молихъ да бждете риджаджии за мене. — Что ти трѣбваше, каза А: Зарчевъ, да въведешъ въ Охридъ Българскый языкъ? Не ти се аресваше ли Еллинскый, чрезъ който си се просвѣтилъ? — Что ти трѣбваше да се мѣсишъ въ политическы работы? каза Х: Владыковъ. — Что ти трѣбваше да выкашъ противъ Владыкжтж? каза Н: Стружанче. Антонаки не продума ничто за да не се яви че ужасната мрѣжа бѣше сплетена въ Митрополіжтж. — Но, ако азъ, както казвате, просвѣщенный тъ, съмъ виновенъ, что Ви правятъ тѣзи три просты душицы? Какво имате противъ нихъ? Явно че Ви искате да затрыете съвършенно двѣ цѣли фамилии ради мнимжтж ми винж че съмъ въвелъ въ Охридъ Българскый языкъ, когото самъ Султанъ тъ ми позволилъ да прѣподавамъ.

Мълчаніе глжбоко.

Ненадѣйно се яви въ залжтж старата ми майка, която до тога, неможеше никакъ да простжпи. Двѣ жены жж крѣпехж за мышки. Тя прошепели слабоглено нѣколко умолителны думы. Мила та! Тя не знаеше че у гладны фанатицы милость нѣма. Каймакаминъ тъ заповѣда да жж отведжтъ.

Тако ти душж, майко, ѝ казахъ, иди си дома и не бойсе: не ке ме заколжтъ, не ке ме обѣсятъ. Людїето что гледашъ прѣдъ себе сж толкова умни и самоотвържени, чтото никога не вършатъ свожтж вољж, но всекога чужджтж. Хукюматъ тъ

таквѣя почита, зачтото таквѣя му сѣ нуждни. — Хытро проговорилъ си, каза А: Зарче; инако имахъ да те закопчѣ добрѣ. — Простѣпихъ ли нѣкако? — Не! никако. — Протестирамъ противъ тебе, Г-нъ Зарче: Ты не ме гонишь за друго, освѣнъ дѣто сега невъзможно ти е да изричашъ велегласно по църквѣтъ Гърцкото „Πιστεύω“ което си изустилъ безъ да го разумѣвашъ. Както си ме обычалъ, така и сега бы ме обычалъ, ако можеше да изустишь Българското „Вѣрую“. Протестирамъ противъ тебе, Г-не Х: Владыковъ: Просвѣтилъ съмъ двѣ твои дѣца; А ты ме гонишь зачтото явно ти съмъ казвалъ, че ты, както и твоитѣ другари сте подкупени отъ Владыкѣтъ. Пó лесенъ е моя протестъ противъ тебе, Г-не Н: Сружанче; Ти мѣ гонишь, зачтото отъ парѣтъ си дадени Мелетію нѣма да вземешъ ни лихвѣ ни капиталъ: Отъ гоненъ калугеръ какво можешъ взе? Протестирамъ противъ Мелетія, който, както уби учителитѣ ми, така иска и мене да убіе. Протестирамъ противъ Мютесарифина, зачтото ме кани въ Дебрь, безъ да яви, кой ми е обвинитель тѣ. Протестирамъ и противъ тебе, Славнѣйшій, зачтото ме плювашъ безъ да знаешъ каква е вината ми. — Остави Българскій языкъ, каза Каймакамина, и сега те освобождавамъ. — По добрѣ смъртъ.

Тутакси, по заповѣдь на Каймакамина, ны отведохъ на пространнѣй прѣдъ Хукюмата мегданъ, дѣто бѣше се стекло множество народа. Тамъ, за злѣ честь, бѣше се спрѣла и майка ми, или отъ слабость, или за да види исходъ тѣ на дѣлото, или за да се поуѣши отъ народното къмъ насъ съчувствіе. Тамъ менѣ и на старшія ми внукъ Георгія Пармаговъ турихъ веригы на деснитѣ нозѣ прѣдъ очитѣ на майкѣ ми, а брата ми и младшія ми внукъ освободихъ. Слава Богу, продумахъ си въ себѣ: „Нѣма да гыне домъ тѣ. Туй е едно отъ обыкновеннитѣ Османскы великодушія.“

Майка ми ны повыка, и като ме цѣлунѣ: „бѣди ми юнакъ, ми каза; ако ли не, азъ щѣ умрѣ отъ скѣрбъ. Четыри сирачета малыны ми останѣхте отъ татка си; ты даже и не го помнишь: ты бѣше шести мѣсечно младенче сѣдаче. Прѣхранила Вы съмъ съ юначко земледѣліе и чуждеработничество. Не бойсе! Прѣдъ св: Климента горятъ безбройны лампы. Ако мы се уплашишь, харамъ да ти е млекото ми.“ Много ме въсхыти великодушіето на полумъртвѣтъ ми майкѣ, и весело ѣ отговорихъ: „Тако ми св: Атанаса, когото славиме, нѣма да те оскѣрбѣ. Както дóсега, така и óтсега ке бѣдѣ достоинъ твой сынъ. Много съмъ веселъ, дѣто Иванъ и Климѣ се освободихъ.“ Рѣкохъ и цѣлунѣхъ ѣ десницѣ; такоже и внукъ ми . . .

Народнитѣ сълзы течехъ изобилны.

Възсѣднѣхме назначенитѣ намъ мършавы товарны конѣи и търгнахме. Димитрій Пармаговъ, като видѣ че има да минемъ

прѣзъ чаршіѣтѣ, когато има другій, по краткій пѣть, прѣдложи на Жемаильаа три лиры подарѣкъ, за да бы ны провель прѣзъ краткыя. Не быде можно: Така ми е заповѣдано, каза онъ. Тогава узнахме, че намѣреніето на Митрополита бѣше да покаже силѣтѣ си, да уплаши партіѣтѣ ни чрѣзъ примѣрното ми наказаніе. (Наистина, на Спиридоновъ день, когато онъ служеше, много плашливци които попрѣди не го припознавахъ, дойдохъ въ църковь заедно съ фамиліитѣ си добрѣ натруфаны да видятъ лѣпитѣ му дрехы, да чуѣтъ Гърцкыя славеи и да цѣлунѣтъ десницѣтѣ му).

Отъ минутѣ на минутѣ се множехъ проводителитѣ: Старци се забѣлѣжвахъ въ юношество и жени въ мѣжы. Дѣто минѣхме, по всичкытѣ врата и прозорцы се виждахъ насълзены лица: Отецеството всекога чрезмѣрно наказва и чрезмѣрно обыча.

„Не плачѣте за него: той не ести за плаченъе; плачѣте за себе“, каза единъ жандарма. Като кжсогледъ не могохъ да го отличѣ (онъ не бѣше близко: повече отъ 60 жандармы съставяхъ конвоя, като да бѣхме ужасили свѣтъ тѣ съ злодѣяніята си).

Се чудихъ че нѣколко зърна философія се намирали въ мозъкъ на единъ жандарма.

Ангелина Филева, като да ми бѣше сестра, плеснѣ съ рѣцѣтѣ си, когато минѣхме прѣдъ домъ тѣ ѣ и каза на жандармеріѣтѣ: „Что е то отъ Васъ? Какво зло сте видѣли у даскалъ тѣ? Зачто не ловите злодѣйцытѣ, отъ които дърво и камень плаче? Но Вы сте юнаци само за кокошкы кланъе и честны людіе ловеніе.“

„Ты не си была за плаченъе, каза сжщій жандарма; но по добро да мълчишь: мые не го уловихме, но другы.“

Да се върнемъ петъ годинъ назадъ (1863). Възвръщанъето ми отъ Аѣинѣ бѣше още прѣсно и учителствовахъ на Гръцкый языкъ.

Единъ день влѣзе въ училището единъ высокъ чловѣкъ съ сини очи, русы косы и диравы дрехы, единъ отъ оныя сирацы Славяны, на които, ако не баща имъ, то дѣдо имъ былъ Христіанинъ и които се потурчили за да се отърватъ отъ Албанскытѣ грабители.

— Добро утро даскале, каза онъ. — Далъ ти богъ добро. — Чухъ името твое и дойдохъ да те видѣ. — Благодарѣ. — Азъ съ опытванъе изучилъ съмъ и нашія и вашія законъ. Когато съмъ былъ въ недоумѣніе за нѣкож думѣ въ Корана, дохождалъ съмъ тука да опытамъ нѣкого отъ Ефендіитѣ. Ако ли не съмъ намиралъ тука чловѣка да ми разрѣши недоумѣніето, тичалъ съмъ до Бытолъж и чакъ до Солунъ, пѣшь, подъ най лютѣтѣ студъ или горещинѣ. Азъ съмъ Имаминъ во селото си: Азъ опрѣдѣлявамъ часовѣтѣ на молитвѣтѣ съ интифѣ; и сжще-

врѣменно изважда отъ пазухѣтъ си единъ интифѣж за да каже че знае употрѣбленіето ѝ. Послѣ изважда краткѣ рѣкописнѣ Географіѣж и ѣж чете; още звучатъ въ ушитѣ ми думытѣ: „Португаллія Лиссабонъ.“ — Овдѣ турци тѣ, му казахъ, не рачатъ Географіѣж, нито се учатъ на неж, че была противна на Корана. — Азъ желяж да знаж, каза онъ; въ знаніе нѣма ни грѣхъ, ни срамъ. Имамъ единъ сынъ; самъ съмъ го училъ. Онъ знае добрѣ да чете и пише, но нѣма можѣтъ севдж (ученолюбіе). Страхъ ми ести да не той не ести мой сынъ, да не ести копилъ (незаконенъ). Нѣкой день ке истеглѣж ятагана и ке му прѣсѣчѣж главѣтъ. — Рѣдѣкъ човѣкъ, казахъ си въ себѣ... Знаете ли есапъ (смѣтанье)? — Знаж, но дошълъ съмъ да Вы молѣж да ме приучите малко: Тука нѣма ни единъ Ефендія да знае. — Пекы! и като видѣхъ че онъ знае добрѣ 4-тѣхъ дѣйствиа, му прѣподадохъ повърхно простото тройно правило, което Онъ съмлѣ въ кратцѣ съ чудесно быстроуміе. — Когато сакашь, ела при мене. — Да ми си живѣ! и онъ дохождаше доклѣ изучи всичкитѣ тройны правила. Единъ день му прѣдложихъ единъ Алгебраическѣж задѣж; онъ съ просто размышленіе ѣж рѣши. — Ето таквья хора, извикахъ азъ, трѣба да бждѣтъ Паши и Сатразами; таквья хора царъ тѣ да търси денѣ со свѣщъ. — А азъ служж, каза онъ, какъ имамъ и какъ учитель, почти за никаквѣ платж: срамъ ми ести да ти кажж что земамъ.

Тѣй ми каза и се растанѣхме. Сега, той се прилѣпи до коня ми, тури рѣкѣтъ си на задинѣтъ му и каза: Хубаво нѣчто ести да прави човѣкъ добро. — Да! даже и на душманитѣ си. — Ме познашь ли? — Болны ми сж очитѣ; отъ гласа те познавамъ малко; а отъ дрехитѣ, никакъ. — Азъ съмъ Еминъ, Матекый имамъ, твой ученикъ. — Ты ли! ты ли! ты сега жандарма. — Доклѣ бѣхъ учитель гладовахъ; станѣхъ жандарма, по добрѣ прѣхранвамъ фамиліѣтъ си. — Узнавъ ли малко милость къмъ мене? — Беса бесъ (Вѣра и клетва) душѣтъ ми курбанъ за тебе.

Когато встѣпихме въ чаршіѣтъ, братъ ми врѣчи ми нѣколко лиры и ми каза: на Христа Чудо да гы повѣришь. Съгражданитѣ съ сълзы въ очи натыкахж въ дисагыте ми: кой хлѣбъ, кой пары. Джебоветѣ ми се напълнихъ съ сребро: Найсиромаситѣ показвахж щедрость. О срамъ! Богаташитѣ, оныя богаташи, които почитахме за стѣлбове на своѣтъж партіѣж, нито се явихж.

Чулъ съмъ единъ учитель, който казваше че Евангелската противъ богатитѣ прѣсѣжда е несправедлива. Ако тога можехъ да разсѣждавамъ, быхъ му отговорилъ: „Учителю! Които служатъ Маммонѣ и се покланятъ на среброто, какъ на Бога, тые, и само тые биватъ богати, а слѣдов: и осѣдени; благородный, щедрый,

великодушный човѣкъ, ако и да оставя милостынитѣ си слѣдъ смърть тж си, не влиза въ гееннжтж: не бойсе за него; но онъ нито може да бѣде прѣбогатъ; че онъ усѣща отдалечь стена-вїята на бѣднытѣ.“

Като видѣхъ въ житный пазарь народа ужасенъ и духомъ упаднжлъ, зехъ да ямъ хладокрѣвно едно отъ подаренытѣ ми ябълка, за да покажж на прїатели и врагове, че нѣмамъ причинж да се божж. — Ето се помѣри (полудѣ) сиромахъ, каза единъ глупецъ, и това слово отъ устж въ устж се пронесе какъ молнїя по дългжтж чаршиж: и тѣй цѣръ тѣ употрѣбенъ нарочно за да умали народното отчаянїе, послужи за да го прѣумножи. Паниката е способна да омалодуши най безстрашнытѣ.

Послѣ, дѣто минжхме, срѣщнжхме хора вдървени отъ ужаса и жалости, приличны повече на статуи нежели на хора. Рѣдки бѣхж оныя что дързаяхж да ме хванжтъ за ржкж, или да кажжтъ „Господъ да те куртулисать.“ Мнозина ми принасяхж пары. — Нѣмой брате! Пары имамъ прѣмногo; нѣмамъ вече дѣ да гы туржж. — Клета му майка! Мутлакъ е помѣренъ.

Като измѣрихме съ бавны стжпки Охридскжтж чаршиж (че конитѣ ни не бѣхж парадни) числото на проводителитѣ постъпенно се умаляваше и само десетина отъ ученицытѣ ме проводихж още за единъ часъ вѣнъ отъ града. — Върнѣте се, милы мои чеда: силенъ е Господъ, а азъ съмъ невиненъ: нѣма да пострадамъ. — Ще те проводимъ до хана. — Не Ви позволявамъ.

Оросихж ржкжтж ми съ сълзы и се върнжхж. — Чуешь ли? Ми шепнж Еминъ. — Чуж. — Хичъ не бой се: съ пары те подкова Владыката, и съ пары ке куртулисашъ. Днесъ всекъдѣ и убїйцитѣ съ пары куртулисватъ.

— Все разбрахъ; кажи ми нѣчто за Владыкжтж. — Видишь ли тоя конъ? — Го гледамъ. — Той е натоваренъ съ свитѣе (сукна) и разны другы дарове пратены отъ Владыкжтж Мютесарифину. Оттука познавамъ че ты си просто наклеветенъ и се радвамъ. Мютесарифина е уменъ и кроткъ човѣкъ; онъ ке лапве рушфетытѣ Владыковы и пакъ ке те пусне. — Аминъ.

— А оня конъ, по нá десно, е товаренъ съ книги тѣ твои. — Какво ще правятъ съ тѣхъ? — Ке гы прѣгледатъ. — Нека! но можж ти се да ми гы чувашъ како окото. — Нѣмай бригж. — Бѣше ли ты дома ми, когато ме бастисахж? — Не! мые бастисахме овоговжтж ежщж (и ми посочи внука ми). — Какъвъ таксиратъ? — Споредъ Владыковжтж давиж мые се надѣвахме да найдемъ у Васъ пушкы, ножове и барутъ, а ничто не найдохме: не бойте се въ книгытѣ, и ако да се найде нѣкоя лошава, то не ести за зїанъ (тщета). — Нѣма ни еднж книгж лошавж въ мойтѣ. — Така да ми си живъ. Срамъ за царството да мжчи честны людїе. — Но зачто толкова много жандармы, които азъ

нито познавамъ. — Повечето сж отъ Дебрь. — Не стигахъ ли Охридскытѣ? — Ея помисли малко: Вые въ Дебрь сте наклеветени какъ хасіи (бунтовници).

Тръпки пройдохъ тѣлото ми.

Тежеше ми среброто. Сжщій вечеръ, въ спанието, можеше да ми го отнеме нѣкой отъ многобройнытѣ жандармы что ме окружавахъ. Се рѣшихъ да го дамъ на Емина. На истинѣ, между вситѣ жандармы, нѣмаше ни единъ да ме обыча повече отъ Емина. — Еминъ Ефенди! — Буюрь! — Въ Дебрь ные ке бждемъ въ тъмницѣ и ке имаме много нужды: те молимъ да ны погледвашъ по нѣкога, да ни носишь хлѣбець, да казвашъ по нѣкожъ благъ думъ за насъ. — Това ке сторѣж я, ако и да се не молишь; само бригъ нѣмайте. — Не е ли по добро Емине, тѣзи пары да стоятъ у тебе, нежели у мене? — Дай! Дай! на Емина гы давашъ. Имашъ ли шамліжъ? (кърпж) — Много. — Дай! Дадохъ му еднж кърпж; онъ върза двѣ и двѣ успореднытѣ ѝ краища. Бржкнжхъ въ джеповетѣ си и турихъ въ кърпжтж нѣколко гърети сребро. Послѣ дадохъ му и лирытѣ. — Тѣзи пары сж Вакуфъ параси. — Давай и дѣто трѣба, Емине; но не вѣрвамъ да стигнжтъ. — Ке прѣстигнжтъ.

Боже мой! колко люта бѣше зимата!

— Емине, Вашій Амиръ живъ ли иска да ме носи въ Дебрь, или мъртъвъ? — Стай-фурулла! какво ты говоришь! — Озябнжхъ отъ студъ; вижъ нозѣтѣ ми. — Оуу! въскликнж Еминъ като пипнж нозѣтѣ ми, сж по студены отъ желѣзо: какво да се прави? — Да ми се позволи да вървиж пѣшь. — Но прагытѣ ке те убѣжтъ — Нека; само да се стоплж малко. — Чакай да посакамъ изинъ (позволеніе), каза онъ, полетѣ къмъ бимбашіжтж, разказа му работжтж, получи позволеніе и се върнж. Имамъ изинъ, каза онъ. Слѣзохъ отъ коня, такожде и внукъ ми. — Еминъ! каза бимбашіята, ако ти побѣгнжтъ, вай халана! (горко тебѣ) — Ефендимъ! Азъ съ жъртвж на живота съмъ кефиль за ового. — А за другия? — Той ми е внукъ, казахъ Емину. — И за него, каза Еминъ. — А что има въ кърпжтж? — Пары. — Много пары трѣба да имжтъ тѣзи хасіи. — Ефендимъ! тѣ нито хасіи сж, нито пары имжтъ: Народъ тѣ во срѣдъ чаршіж имъ гы подари. — Отъ тѣзи пары не си взелъ нѣкакво хисе (дѣлъ)? — Стай фурулла! при царскый животъ, пары милостынскы не зимамъ, ни другому позволявамъ. — Аферимъ бе Еминъ! сені омбаши япаджаамъ. — „Ефендимъ! ако имаше правда на свѣтъ тѣ, азъ былъ быхъ юзбаши,“ рече и извади изъ десагытѣ ми нѣколко пещника и въ мѣстото имъ тури кърпжтж. — Не възсѣдвашъ ли коня ми, Емине! — Не! не съмъ уморенъ. — Ако бѣхж вситѣ турци како тебе, цѣла Европа бы треперала отъ Васъ, както другажъ. — Китапъ тѣ нашъ казва че 1200

турци добри честни и богобоязливи могатъ порази най силнѣтъ войскѣ.

Като прѣхвърлихме Дринскій мостъ при село Джбовяни, — Се стопли ли малко? попыта Еминъ. — Да! — Сега възсѣднѣте конитѣ си да не Вы убѣжтъ праггытѣ. Възсѣднѣхме конитѣ си. Слѣдъ нѣколко минути срѣщнѣхме пѣтници Турцы, всадници на великолѣпны кони. — Въ Дебрь почнѣхте ли рамазана? — Да! — Кога? — Днесъ. Юзбашіята хвърли цигаржтъ си и всичкытѣ жандармы послѣдвахъ примѣрътъ му.

Стигнѣхме Мерсимбеговый ханъ. Бѣше мракъ. Пристанѣхме въ пространенъ зимникъ; а бинбашіята съ нѣколкома жандармы — на първый етажъ, жандармытѣ подсѣднѣхъ всекой на приличното си мѣсто. Мене и внука ми поставихъ по край огня, може бы, за да ны по добръ пазятъ; но азъ знахъ че челоуѣколюбіето бльщело у много османліи, когато у много хрістіаны нѣмало ни зърно милости. Се почнѣ оня жаркый мухабетъ, Рамазанскый мухабетъ. Хлѣбъ имахъ много: извадихъ нѣколко пещника и раздадохъ на жандармытѣ. Гы прѣломихъ; воднытѣ въ нихъ частицы бѣхъ помързнѣли и свѣтехъ: Дългъ станѣ разговоръ за зимжтъ. Поставихъ пещницытѣ по край огня за да отмързнѣтъ и ни принесохъ по половинѣ пещникъ менѣ и на внука ми. Не вкусихъ ни трошкѣ. Вліяніето на огня нанесе ни сънъ. Отъ разговора само това забѣлѣжихъ: „Ако наистинжтъ вси челоуѣци были сж противници на Девлета, нѣма да се спасятъ.“ Послѣ заспахъ.

Въ критическытѣ дни на живота, и когато хората были сж най выше разволновани, снили имъ се снища, които ясно имъ прѣдказвали, каква гы сждба ожидава: сжщето се случи и тозъ вечеръ. Съ тѣлеснытѣ си очи не съмъ никога ничто видѣлъ толкова ясно, колкото онова что видѣхъ тозъ вечеръ съ душевнытѣ очи: яви ми се на сънѣ единъ ежсъ челоуѣкъ, въ прѣбѣлж ризж, бѣлобрадъ, гологлавъ, плѣшивъ. Гола сабя свѣтла какъ сълнце бльщеше въ десницжтъ му; махнѣ съ неж и прѣсѣче главното звено на веригытѣ ми. Въ часъ се събудихъ, отъ радости ли, или отъ живости на сновидѣніето. Събуждамъ внука си; никакъ не ще да встане. „Встани, встани, Георгій, имамъ да те радвамъ.“ Встанѣ: Тога се обърнѣхъ къмъ празнующитѣ османліи.

Слушайте, моляж Вы се. Се прѣкъснѣ мухабета; Все умълкнѣхъ.

Нѣма ни единъ народъ по свѣта да слуша, както османліитѣ, съ прилично благоговѣніе, онова что казва който и да е, даже и най простый и най прѣзрѣнный човѣкъ. Разказахъ имъ точно сновидѣніето. Мълчанье дълбоко и дълго. „Душж да нѣмамъ, се чу единъ гласъ, ако не ти паднѣтъ праггытѣ, и

то за скоро.“ Това тълкованіе бѣше утѣшително и за то видѣ ми се естествено ако и да бѣхъ се смѣялъ до тогава на вси разказватели и толкователи на снища.

Сутрень тж, глѣбокж зорж, се готвимъ за пѣтуваніе. Праггы тѣ ни звонятъ въ ханскый дворъ. Бимбашіята слуша звонъ тѣ и приказва на двама жандармы да ни извадятъ праггытѣ. Единъ отъ жандармытѣ изрѣче единъ мърсенж псувнж и съ низкъ и роптателенъ гласъ каза по Арнаутскы: „На Гяурина да му се яви светець, па да му извади праггытѣ! Азъ не му гы изваждамъ,“ и отговори на бимбашіятж: „Овдѣ гвоздѣ нѣма.“ — Потърси въ хана и ще намѣришь. Арнаутина попруса по хана, като се приструваше че ужъ търси гвоздь, и се върнж. — Ефендимъ гвоздь нѣма. — Ако тука нѣма, ще идешъ въ село и ще намѣришь. — Амманъ Ефендимъ! селото е много далечъ! — Петъ часа далечъ ще идешъ и ще намѣришь.

Гвоздя бѣше въ джепа на тоя жандарма. Слѣдъ нѣколко минути го извади и отключи праггытѣ ни съ ужасны роптанія.

Търгнахме по оныя стръмнисты рѣтове, что се възвышаватъ надъ Дринъ. Крѣчь нахожда човѣка, ако отъ тѣзи высотж метне погледъ на синитѣ Дринскы струи. Пѣтя прилича на козарскж пжтекж; чтомъ го видишь, ще заключишь: „Тука живѣятъ звѣрье.“

Да оставимъ впечатленіята что ми направи пѣтуваніето: Дълго бы было да се разкаже всичко подробно.

Когато се приближихме до г: Дебрь, единъ звѣроподобенъ жандарма: „Дай пары, ми каза, или инако ще подбудж вситѣ Дебрьскы дѣтца съ каменье да Вы побіжтъ.“ — Мълчи бе муртатъ! каза му Еминъ, и онъ мълкнж и наведе главжтж си.

Влѣзохме въ Дебрь. Тоя градъ съ обогатѣлитѣ си отъ грабителство жители и охалныя имъ животъ, прилича на Оасисъ посрѣдъ Захарскжтж пустынж. Тоя Оасисъ погълнжлъ всичкыя сокъ на околнжтж. Тамъ е натрупано всето богатство на хрістіанскытѣ градове и села, ближни и далечни. Тамъ Арнаутката лежи на пушисто легло обыколено отвредъ съ златошиты възглавници, когато честный славянинъ се лишава отъ насжщныя хлѣбець, когото той съ потъ тѣ на лицето си произвожда за грабителя. Всекога хвални и славни были османскытѣ дипломати; но зачто ли тые не рачили ни еднажъ да накажжтъ злодѣйскыя г: Дебрь, отъ когото Султанското Правителство не получило никога ни редовнж войскж, ни най малкый данькъ, и чїнто башибозуци опозорили държавжтж прѣдъ цѣлый свѣтъ (че тые иджтъ на бой не за да се біжтъ за вѣрж, но за да грабятъ стокжтж на мирны гражданы). Зачто министритѣ ни слушатъ ежедневно Дебрьскытѣ злодѣянія и се приструватъ на глухы? Искать ли вразуми г: Дебрь? Съ 5000 солдаты можтъ

извърши това. Се лишаватъ ли отъ пары? Но въ Дебрь ще намѣрятъ несчетны съкровища, които, по всекъй законъ, държавны сж. Зачто тѣ наказахъ съ отчисленіе Кадри пашъ, най способныя си служителъ, който сполучи да улови вситѣ главатары на Дебрскытѣ злодѣйскы четы, и ги прати подъ конвой въ Бытолъж, и тѣй накара Дебриянитѣ да живѣхъ мирно, и да строятъ публичнытѣ пѣтища, както вситѣ покорни подданици? Зачто тѣ испълнихъ буквально Дебрското прошеніе, и не само Кадри пашъ наказахъ съ отчисленіе, но и главатаритѣ на¹⁾ Дебрскытѣ разбойници освободихъ, и отъ пѣтестроеніето разрѣшихъ цѣлж Дебрскж околїж, на кождо жители тѣ сж вѣчни врагове на миръ тѣ, на тишинжтж, на правджтж?

Но колкото и да желахъ отговоръ на тѣзи въпросы, дълженъ съмъ да не се уклонявамъ отъ прѣдмета си, и да кажъ нѣчто за Дебрскжтж тъмницж: като дотегнжхъ до сега на читателитѣ си съ излишнж говорливостъ, дълженъ съмъ да имъ разкажж вкратцѣ послѣдовавшитѣ ужасны събитїя; но колкото и да бждж кратъкъ, трѣба ми още доволно мастило, зачтото и матерїята е изобилна.

Влѣзохме въ кѣшлж (Казармж). Испървѣ ны поставихъ въ коуша, тѣснж, дългж и доста тъмнж стаж, дѣто живѣхж жандармытѣ. Боже мой! Какво ще бжде съ мене? Прѣдрасположенъ на нервическы болѣсти, опално раздражителенъ, въ притворство и ласкателство неспособенъ, навикнжлъ да говорж прямо, рѣзко, непривѣтливо, какъ ще се братамъ съ тѣзи звѣроподобны сжщества?

Г-нъ Христо Чудо (добъръ му часъ!), Охридскый коужаринъ, който работеше въ Дебрь, и много затворници погледвалъ, ны посѣти и ни принесе хлѣбецъ и печено месо. Обата се расплакахме, съ разликж че неговытѣ сълзы течехж отъ жаль, а моитѣ отъ радости, дѣто въ Дебрь намѣрихъ единъ благодушенъ съотечественникъ, вторъ бащж, на когото имахъ да се насланямъ.

О великодушны хрістіяне, родени и сами да бждете мжченици и съ мжченицитѣ да споболѣвате... Но нека оставимъ Поезіжтж.

Слѣдъ двѣ минути Г-нъ Димитраки Ефенди, аптекаръ на войскжтж, дойде и ми поднесе еднж кърпж пълнж съ ябълка. — Добрѣ ли си съ здравїето? — Носа ме боли. — Да! имате отокъ, и то отъ лютжтж студъ.....

Слѣдъ отхожданїето на посѣтителитѣ, жандармытѣ ми отнехж: единъ табакержтж, другый цигарелкж тѣ. Тѣ бы отнели и дрехытѣ ми, ако можехж да сторятъ туй ненаказанно. Утрень тж, ето ти мой неотлжчный въ вситѣ подвизы другъ, Г-нъ

¹⁾ Въ ржкописа не. — Ред.

Якимъ Сапунджіевъ. Въ Аѳинъ, когато ни единъ отъ прѣжнитѣ приятели и съотечественници не рачеше да ми каже „добро утро“, само Якимъ останъ ми вѣренъ. Като се свидѣхме въ Охридъ сговорихме се да замѣстимъ Владыкѣтъ и языкѣ гърцкы съ Българскы.

Якимъ ми каза по гърцкый: — Дойдохъ да те спасѣ или да гынѣ наедно съ тебе. — Не дѣй друже! ты си фамилистъ! — Когато азъ изрѣкохъ противъ Гърцизма ядовитото слово, и Гъркоманитѣ се готвехъ да ме пратятъ вързанъ въ Цариградъ не ли ты бѣше, който ми каза: „Друже не бой се!“ Не ли ты бѣше който прѣписа всето ми слово съ своѣ рѣкѣ и ми врѣчи прѣписа и ми каза: дѣто и да идешъ носи съ себе това писмо: Азъ ще гынѣ за тебе: ты фамилистъ, азъ свободенъ? Нѣма никога да забравѣ това. — Но вмѣсто одного, ще гынѣ двама; а то не е разумно: остани поне ты да воювашъ... — Всичко е рѣшено! казахъ на съпругѣтъ си: „идѣ на смъртъ; и ако родишь мъжко да го кръстишь *Григоръ*, зачтото, чини ми се, Григора Пърличевъ нѣма вече да го видимъ живъ“. — Азъ не съмъ на твое мнѣніе: безсъмнѣнно ще се спасимъ. — Аминъ. — Не уповавашъ ли на силнитѣ ни защитници, а особенно на Г-на Христа Паунчевъ? — Богъ да ги порази! именно у тоя Х: Паунчевъ съ умоленіе попросихъ коня и му казахъ: „Г-не! Пърличевъ гынѣ! Дайте ми коня да идѣ въ Дебрь да турѣ пьреть на очитѣ му“; а онъ ми отговори: „Страхъ ми е да не въ Дебрь познаѣтъ ми коня.“ Ето ти нашитѣ защитници! — Но ако у Охридскитѣ пьрвенцы челоуѣколюбіе то е угаснѣло, то поне у народа го има и у тукашнитѣ велможи ще го намѣримъ. — За то и донесохъ множество лѣтници достойны да красѣтъ Красовѣтъ трапезѣ. Но помни това, че ные като сме впаднѣли въ рѣцѣ на неприятелитѣ си, не можемъ намѣри у нихъ ни четвъртъ тѣ часть на милость тѣ, кождо ный бы показали къмъ тѣхъ, ако бы тѣ впаднѣли въ рѣцѣ наши. — Въ това увѣренъ съмъ: Когато троянскый шпіонинъ, Долонъ, впаднѣ въ рѣцѣ Діомиду и тыцло му се молеше да го отпусне за скѣпоцѣненъ откупъ, Діомидъ, ако и да бѣше му се прѣдварително обѣщаль че нѣма да го убіе, сурово му отговори: „Ако те отпуснѣ сега, утрѣ пакъ ты зло имашъ да мыслишь на Гърцитѣ и да имъ вредишь съ шпіонството си или съ коніето си.“ Хрістіанскый законъ осѣжда таквы жестокости; фанаріотина обаче, ако и да е образъ Хрістовъ, прѣдпочита, както и всекога прѣдпочель, Еллинскыя законъ. Но дългы разговори намъ не износи: иди, работай, и не излагай се; а за мене ще се грыжи и Богъ и Святыитѣ. Якимъ стиснѣ ми рѣкѣтъ. — Съ Богомъ.

Слѣдъ малко дойде Еминъ и ми каза: На ти парытѣ непожѣтѣты; но не е добро да ги държишь при себе: Кому да ги

прѣдамъ? Кой тука ти е вѣренъ? — Ты, и Господь, и Христо Чудо. — Стига. И Еминъ излѣзе съ паритѣ, народный даръ, и слѣдъ мало се върнѣ. — Гы прѣдадохъ, каза, на Чудо; онъ ми даде и тѣзи зърна сухо грозье за лѣкъ: и съвременно Еминъ отвори едно зърно, истреби кокычкытѣ, и ми го наложи на носа.

По цѣлы ноци (прѣзъ Рамазана Турцитѣ ноциѣ не спятъ) Сапунджиевъ и Чудо безсънни посѣщавахъ по знатнытѣ и влиятелны аазы и бейове, да гы смягчаватъ, кого съ умоленіе, кого съ скокѣтны обѣщанія, всичкитѣ съ лѣтницы. На Дебърскыя Владыкѣ Анѣима обѣщахъ Св: Климентовѣтѣ Митрѣ и подарихъ 30 лиры и скѣпъ кожухъ. — Лырытѣ не гы примамъ, каза онъ, освѣнъ за да гы подарѣ дѣто трѣба за спасеніе на славныя Охридскыи поетѣ!

Забѣлѣжете 1-о че Анѣимъ, като Албанецъ, и доклѣ бѣше въ Охридъ, много пѣти показа кѣмъ мене знакове на любовь. (искренѣ или притворнѣ, Богъ знае) дѣто въ „*Арματολός*“ бѣхъ похвалилъ нѣколко Албанскы добродѣтели, 2-о че Онъ горещо желаше да стане Охридскыи Митрополитъ.

Между това носъ тѣ ми ужасно отече и болитѣ бѣхъ нестерпимы. Стенаніята ли мои дотегнѣхъ на жандармытѣ, или гы обзе страхъ отъ заражъ (имаше въ тѣмницытѣ заразителна болѣсть), както и да е, тые ме изведохъ изъ коуша и ме посадихъ въ тѣмницѣтѣ на катилитѣ (злодѣйцытѣ) много по лошъ отъ Охридскѣтѣ. Вонята бѣше несносна; погледъ тѣ на новытѣ ми другари — звѣрски — грозенъ. Стаята бѣше доста тѣсна и, о проклета дивость! съ каменье постлана. Мангали съ недогорѣли вѣглища скрацавахъ днитѣ на затворницытѣ, които се надпрѣваряхъ кой отъ кого повече да се доближи до мангала. Боже мой! прошепнѣхъ си, какъ ще живѣѣ тука! По добрѣ смъртъ!

Единъ циганинъ ме посрѣщнѣ и каза: — Азъ тука съмъ чаушъ; Азъ опрѣдѣлямъ всекому мѣстото. Кажи ми зашто си осѣденъ. — Отепахъ десетъ Владыцы. — Оооухъ! сѣди тука при мене — и ми подаде кахве. Тутакси на кожуха ми паднѣ нечисто насѣкомо. — Вижѣ, каза ми циганина, надъ насъ живѣѣтѣ низами (солдати) отъ насъ много по нечисти: отъ тамъ всеедно падатъ тѣзи — Ако! и ные ще имъ пращаме по нѣкое. И се размѣяхъ злодѣйцитѣ; азъ не се смѣехъ: болитѣ ми всекѣ минутѣ ставахъ по люты.

Като усѣтихъ че въздуха ни е отровенъ, обзѣрнѣхъ се и видѣхъ, че само прѣзъ еднѣ трежгълнѣ дупкѣ отворенѣ на тѣмничѣтѣ вратѣ получавахме въздухъ, свѣтлинѣ и хранѣ. Хлѣбоветѣ даже за да промѣнѣтѣ прѣзъ неѣ, трѣбваше да се прѣломѣтѣ; не толко заради тѣснотѣтѣ ѣ, колкото за да узнае стражата да не нѣчто се крѣе въ нихъ. Страстно стѣнѣхъ

отъ боли и скърбъ, дѣто ме разлжчихж отъ внуцето ми, когато Г: Х: Топеничаръ ме посѣти и ми подари дълъгъ шалъ. (Зимата бѣше прѣлюта). Что онъ ми каза не разбрахъ; че засвири военната музика.

„Слава Богу, каза циганина, дойде време да се порасходимъ. Ты, Сефединъ, ще изнесешъ днесъ кюпа на вѣнъ.“ (У единъ кжтъ на тъмницжтъ имаше кюпъ, дѣто затворниците съ скотско журченіе испущахъ тѣнкжтъ си водж). Сефединъ быде послушенъ. Горко на вироглавытѣ, които бы дързнжли да бжджтъ циганину непослушни. Едного непослушника онъ удари по главж съ стомнж и въ мигъ го уби. Като прѣстанж музиката, отключихж ни тъмничната врата, за да се порасходимъ или, по точно, да удовлетвориимъ неизбѣжнжтъ физиологычески нужды, които накарали бы най гордѣливия човѣкъ да наведе чело и да се смири, ако бы онъ ималъ най мѣничжж частицж отъ разумъ.

Слѣдъ нѣколко минути ето Х: Чудо прѣдъ мене. — Не бой се! каза онъ. — Тая твоя дума е балсамъ, който услади вситѣ ми боли и тжгы. — Боли ли те носа? — Ужасно. — Ако е можно, да го видж. — Заповѣдай. Онъ отне наложеното зърно и каза: „Слава Богу, раната узрѣ и ще те избавж отъ гноя, който те мжчи“ и съвременно стиснж ми носа и матерія протече изобилно. — А бе татко! азъ сега како повторъ роденъ: ме лѣкували 20 Аѣинскы Доктори; но имамъ повече вѣра на Христіанството твое, нежели на наукжтъ нхнж. — Утрѣ ще бжде пѣхарно, задутрѣ още пѣхарно. — Аминъ. — Има още. — Благослови. — Съ Бога и съ пріятели ще Вы спасж отъ темницж. — Аминъ! и му цѣловахъ десницж. — Съ Якыма посѣтихме вситѣ аазы: вситѣ намъ благосклонни. — Прѣчи ли Анѣимъ? — Не бой се! Азъ отговарямъ за него.

Тѣй като се разговаряхме, внукъ ми пристжпи къмъ насъ съ сложены ржцѣ. — Како си, вуйчо? — Много по добрѣ. Ето вторый нашъ татко, който день и ноцъ се труди за насъ: цѣлуни му десницж: Момчето цѣлунж десницж Г-ну Чудови; послѣ и менѣ. — Ако те гледамъ така боленъ, азъ ке умржмъ отъ жалъ. — Търпѣніе, Георгій! нека пострадаме малко. Самъ Христосъ страдалъ за народъ. — Нѣма да страдате за много, каза Чудо: тако ми Св: Климента, ке се спасите. — Да му имамъ милость тж; и на сѣнѣ ми се яви Онъ. — Нѣма да заборава Онъ ни Васъ, ни враговетѣ Ви. Пары имамъ, и Еминъ ми донесе много, и народа ще придаде многократно. Какво искате да вечерате? Имамъ да Вы хранж съ баклавы. Боленъ и пѣтникъ да не пости, казва законъ тѣ.

Ны затворихж въ тъмницжтъ. Циганина почнж да брой пары. — Отъ дѣ толкова пары у циганина? попытахъ нѣкого си Трифона, който бѣше убилъ женж си, отчаянж курвж. —

Не знаеш ли? Онъ ги граби въ срѣдъ чаршиѣ и послѣ си ги дѣли съ Адемъ-аа. — Какъ това? — Онъ е толкова искусенъ въ занаята си, что то не можешъ се съти когато те украдува. — Ще дойде день и за него... но какво наказаніе побтежко отъ нашето? — Искашъ ли да ти раскажѣ подробно дѣлата на всеки затворникъ? — Крайно ще ме благодаришь: овия пусты ноци, прѣдългы, нескончаемы. Има време за сънъ, има и за разговоръ. Разговора е отрада на несчастнытъ. Отягченіе е многото сънъ; а при томъ нито можемъ спа.

Трифонъ почна да ми разказва ужасны исторіи, на които тука не имъ е мѣстото. Боже мой! какъ спехъ затворницитѣ! Всекий отъ нихъ насланяше главѣтъ си на кълка на ближнія си. 32 затворника тѣй прѣнощевахъ, доклѣ слушахъ интереснытъ виографіи на другари тѣ си.

Тѣй се минѣхъ шесть дена. Хранѣ ни носеше, кога самъ Чудо, кога калфата му Анастасъ Димзовичъ. Често идеше и Якимъ. Матерія отъ ранѣтъ ми течеше изобилно. Послѣ внукъ ми се разболѣ, отъ скърбъ ли, отъ заразѣтъ ли... Но причины бѣхъ много.

Се градехъ на кѣшлѣтъ нѣколко стаи недоградены. Вситѣ затворници подъ конвой носехъ отъ далечъ матеріѣ за тѣзи цѣль. Азъ, како боленъ, бѣхъ лишенъ отъ тѣзи спасителнѣ расходѣ; но слѣдъ оправяніето ми не ме оставихъ да гниѣ въ тъмницѣ тѣ. Усѣтихъ животворното вліяніе на чистый въздухъ; но колкото азъ печелехъ въ здравіе, толку внукъ ми губеше. Късаше ми се сърдцето, когато го изнасяхъ на вѣнъ другари тѣ му държещи го за мышкы. Глава та му висеше надъ рамото, како чашка на увянѣлъ цвѣтъ; но и такъ ободрявахъ го съ енергычески думы произнесены съ оня хроматическый тонъ, какъвто употрѣбяхъ Омировитѣ ирои, когато поострявахъ на бой дружинѣтъ си.

Единъ вечеръ, като бѣше ми донесълъ ястіе А: Димзовичъ и си отхождаше, видѣхъ прѣзь трежгълнѣтъ дупкѣ, двама жандармы недостойны за името (че бѣхъ облечены въ Арнаутскѣ формѣ), които зехъ да го биѣтъ немилостиво и извикахъ: Не бу сизденъ бе катиллееръ катилдеръ! Отъ выка се огласи казармата и жандармытъ уплашени испуснѣхъ мѣченическото момче: Тые помыслихъ, може бы, че нѣкой чиновникъ имъ выка.

Отчаяно бѣше положеніето ми; но то имаше да стане трижъ хуже. Ны ожидавахъ тежкы испытни: Якыма затворихъ въ една стаѣ на кѣшлѣтъ, дѣто късъ по късъ прѣжева и погълнѣ нѣколко писма что имаше съ себе.

Стига ли туй? Не! Никакъ! Утрень тѣ въ време на отпуска видѣхъ и брата си Ивана и помыслихъ си: „Еда ли право казваше Христо Танчевъ че азъ не можъ побѣди Мелетія? Че азъ

съ главжтж си не мож да скржшж планина, планината ще ми скржши главжтж? Ето че врагъ тж иска да затрие цѣлжтж ни фамилиж!“ Страшно се отчаяхъ, но на брата си показахъ съвършено спокойство, даже и шарлатанскы го ободрихъ съ енергическы думы и жестове. — Кога ты тукъ? — Единъ суварія ме доведе вчера пѣшъ. — Кждѣ се намирашь? — Въ кауша. — Зачто ты въ Дебрь? — Оплакахъ се на чорбажитѣ ни, че тые сж виновници на твоето несчасіе, а тые ме испратихж тука. — Тые искали да докажжтж че е истинско твоето противъ нихъ обвиненіе; но бжди увѣренъ, брате, че Богъ ще гы порази, а насъ ще избави. — Богъ да те почуе. На ти една кошульж. — Благодарж! Како е нана? — Много по добрѣ. — Живъ е Господъ, бе хей!! (А Иванъ може бы икономически ми говореше, както и азъ нему). Слѣдъ мало ни се заповѣда да идемъ всекый на мѣстото си. — Погледвай малко Георгія: онъ е боленъ. — Знамя. И се разстанжхме.

Влѣзохъ въ тъмницжтж и сѣднжхъ: „Боже! Боже! какъ ще бжде! Разлжченъ отъ брата си, отъ внука си, отъ Якыма... Всинца гынемъ! Да бѣхж поне при мене“...

Струваше ми се че калдармата ме дига на горѣ като съ лостъ; че стаята се върти около мене; че дошьль съмъ до изумленіе. Отъ страха на тѣзи симптомы сърдцето ми буйно затупа, като да щеше да изскочи изъ грждитѣ ми. Встанжхъ, и пакъ сѣднжхъ: колѣната не ме крѣпехж. Съблекохъ си дрехытѣ, и се облекохъ въ пранжтж кошульж, която като че свѣтлинж разливаше отъ бѣлинж. Се чудихж злодѣйцитѣ на платъ тж и на блескавинжтж му. Симптомытѣ исчезнжхж: Станжхъ по добрѣ.

Въ такво бѣхъ положеніе, когато дойде Еминъ. — Како си съ здравіето? — Не много добро. — Да ти доведжмъ лѣкаръ. — Не! Ты ще ми бждешъ лѣкаръ. — Готовъ съмъ. — Отъ мож стърнж ще напишешъ силенъ арзохаль на Мютесарифина. Ще пишешъ: коя е вината ни? — Добро. — Кой е обвинитель тж ни? — Добро. — Четыри мжжи гынемъ въ Дебрь затворени и не сждени. — Прѣдобро. — Искаме да се прѣдставиме прѣдъ судъ тж. — Много добро. — Ако загынемъ, Пашата има да дива отвѣтъ прѣдъ хора и прѣдъ Бога. — Това не е добро; таквы думы не чинитѣ; но нѣмай бригж: Арзохаль тж ке стане силенъ; азъ самъ ке го поднесжмъ. — Да ми си живъ!

Еминъ написа прошеніето и го поднесе.

Около полнощъ ме повыкахж. Като прѣстжпихъ прага на Сждилището, заколебахъ се. — Ха, кяфиръ! кадіята каза: приструва се на боленъ. — Много съмъ боленъ; а братъ ми и внукъ ми, може бы, и умрѣли сж: има два дена, дѣто не гы виждамъ. Но Боже мой! Какво е това зло что ны нашло! Кому кога прѣгрѣшихме ные!... На тѣзи думы закъпѣхж ми сълзытѣ.

Ме посадихъ на истинтачнѣи столъ и поченяхъ оныя нескончаемы писмены въпросы и отговори за име, прѣзвие, званіе, жителство, подданничество... Че какво друго имахъ да пытатъ? Не знаехъ ли тые невинность тж ми?

Пашата изважда едни ржкописни можи тетради и ѣхъ подава на Кадіяхъ, който какъ Тоска, знаеше гърцкый. Кадіята отвори тетради и зе да чете: *ὄνον, χύνων πίνων, Σειρήνων, δελφίνων*... — Что е това? ме пыта. — Му расправихъ че това е Сборникъ на римы (още не знаехъ че Корана проклина Стихотворство то, ако и да е и самъ той Стихотвореніе). Кадіята се обрнж къмъ Мютесарифина и каза: — Шухара имишь: Т: е: Стихотворецъ былъ.

Тѣи се миняхъ още 8 ноци, въ които държахъ седмъ послѣдователны истинтацы. Въ послѣднитѣ присѣтствоваше и внукъ ми, комуто здравіето бѣше се поправило. Го обвинявахъ за нѣкаквж си Корреспонденціж что ималъ съ брата си Коста, въ Румуниж. Онъ отговори: Никогда не съмъ му писалъ; но нито онъ ми писалъ.

Въ седмыя истинтакъ Пашата се опыта да ме зацлаши: изважда едно словце мое писано на задыменж хартиж и изрѣчено на испытанія и ми казва гръмогласно: „Сега те държж бе яланджи!! — Оооухъ! отговорихъ и встаняхъ (това оооухъ! звучеше често въ тѣмницяхъ и бѣхъ го научилъ). — Тѣи ли се отговаря на Пашяхъ? каза ми писаръ тж. — И на Султана тѣи бяхъ отговорилъ, ако бы ме нарѣклъ яланджи. (Тука не ме излъга Омиръ, който казва: *Θαρσαλέος γάρ ἀνὴρ ἐν πᾶσιν ἀρεῖνων*. т: е: Дързновенъ мжжъ въ все е по добъръ. — Въ това слово ты си казалъ че народа не е дълженъ да плаща на владыцѣтѣ. — Това съмъ казалъ, това казвамъ, и това ще казвамъ. — И това е истината, каза Илязъ аа, който днесъ е Илязъ Паша (Богъ да го възвышава). — И азъ знаж това, казва Пашата, но не е простено да се казватъ прѣдъ народъ раздражителны думы. — Грѣшилъ какъ човѣкъ, каза Илязъ Паша; но противъ Владыкяхъ, а не противъ Девлета. Тогава азъ казахъ на Пашяхъ: „четыри души гынемъ тука; ако погынемъ азъ и внукъ ми, да ти е прѣдъ Бога простено; но ако погынатъ брать ми и Саунджиевъ, чедата имъ прѣдъ Аллаха ще выкатъ противъ Васъ. Ако сме виновати, погубѣте ны днесъ; ако ли не, Вы оскъврявате Рамазана. Пашата поблѣднѣ. Стоехъ му надъ главяхъ не какъ осжжденъ, а какъ судія: Мразехъ живота; и да не помысли нѣкой си че само тогава, т: е: заради злосчастіята си, го замразихъ: ни въ дѣтството си, ни въ юношествомъ си, ни въ зрѣлость тж си, ни въ старость тж си не оцѣнявалъ съмъ живота. Ще повѣрватъ туй поне злосчастницѣтѣ, ако не

всичкы. Постоянно звучило въ ушитѣ ми изрѣченіето: Ἐλεῦθερος ὁ θανάτου καταφρονῶν.

Юзбашіята присѣтствоваше на истинтака и се чудеше: той мислеше че ные сме за бѣсеніе; но Пашата му заповѣда да ме приеме въ стажтѣ си, и онъ отговори: „Пеки Ефендімъ“ съ приличното къмъ старшія благоговѣніе, което характеризира османліи тѣ, безъ което тые бы отдавна погынжли, и ме отведе въ стаж си и ми посочи добро мѣсто за сѣденіе и спаніе; Но тамъ удари ме въ носъ воня по лоша отъ онжѣ на злодѣйскжтѣ тъмницѣ. Стаята бѣше между двѣтѣ най смрадни тъмници, въ които бѣхъ поживѣлъ. За единъ мигъ се събрахъ тамъ нѣколко жандармы. При огня стоеше бльскаво мѣдниче пълно съ кахве. (Арнаутина піе 20 кахвета въ 24 часа). По заповѣдь на юзбашіжтѣ се подаде кахве всѣмъ и менѣ. Ако и да ми е задрѣтено кахвето, го приехъ (У Османліитѣ ужасно нѣчто е да отхвърлишь каквото и да е призываніе или поднесено нѣчто). Въ разговора, юзбашіята, като мислеше че не разумѣвамъ Албанскій языкъ, каза тѣзи думы: Слушайте, бе синковци, Турчина како слабъ ми се види; ишала Господъ не дава слабость на Турчина; но менѣ така ми се види.

Отъ слабости често излизахъ на вѣнъ. Като ме гледахъ злодѣйцитѣ: „ишала пакъ ще се върнешъ при насъ“ казвахъ. Заповѣдано бѣше на нѣкой си Оломанъ да ме съпровожда; за то обата роптаяхъ, когато искахъ да излѣзъ. Омръзнъ ми смрадна стая. Взаимната умраза се увеличи, когато на единъ Албанецъ, който на пукъ ми каза: „На байрамъ ишалла ще се ринемъ въ Охридъ и ще го плѣнимъ цѣличкѣ.“ Отговорихъ по Арнаутскій: „Мо м' чаа кокънъ, т: е: не цѣпи ми главжтѣ.“ Живота бѣше ми омръзнжлъ. Кахвето ме раздражаваше. Страдахъ отъ нервитѣ. Говорехъ открито и продързливо. Единъ заранъ излѣзохъ на вѣнъ самъ: Оломанъ не бѣше тука. Като се върнжхъ въ смраджтѣ стаж не могахъ да не искажъ отвращеніето си съ въсклицаніе „По си кенефъ.“ Юзбашіята се събуди, повыка единъ жандармъ и му каза: Вземи ового и постави го у катилитѣ, на мѣсто дѣто да нѣма вѣшки. То значеше: на най лошавото мѣсто: И онъ ме постави у най отдалеченный кжтѣ на злодѣйскжтѣ стаж, дѣдо прѣди два дена бѣше умрѣлъ единъ злосторникъ отъ темничный тифусъ. Смѣхове и радости у злодѣйцитѣ, что съмъ се върнжлъ при нихъ, както ми кобехъ. Утренъ тѣ быдохъ прѣмѣстенъ въ тъмницжтѣ на длѣжницитѣ, която въ ничто не се различаваше отъ катилскжтѣ освѣнъ въ това, че имаше единъ прозорець и не бѣше съ каменіе постлана. Тамъ поне имахме утѣшеніето да си се разговаряме жарко съ сестрича си и да утѣшаваме другъ друга. Напрасно прѣдлагахъ на новитѣ си другари да отварятъ по нѣкога прозореца: тѣ бѣхъ

почти всички сждно облечени, и нито разбирахъ что е обновленіе въздуха.

За злж честь, тамъ имаше единъ Ефендія, който ноціж по цѣлы часове лявкаше безконечны молитви, като поставеше прѣдварително прѣдъ себе еднж пласкж дъсчицж.¹⁾ Онъ бѣше ненавистенъ и прѣзрѣнъ прѣдъ всичкитѣ затворници.

Въ общѣ живота тука бѣше ми по сносенъ; но слѣдъ два дена се разболѣхъ. Когато всинца се тресехъ отъ студъ, тѣлото ми затлѣ отъ огнениж трескж, която ме углжи въ непрѣкъснжтъ сънъ. Писано бѣше на внука ми да гледа страданіята ми и надъ мене да кръши пърстытѣ си. Не извѣстно ми е колко дена тѣй болѣдовахъ; но когато, въ едно послаблѣніе на трескжтъ дойдохъ въ съзнаніе, се намѣрихъ пакъ у катилитѣ. Тамъ ми се извѣсти че брата ми освободили не за друго, освѣнъ зачтото бѣше опасно боленъ (зараза върлуваше); че Х: Чудо го приель у себе; че братова ми болѣсть се задала въ часъ и на тоя Евангелскый мжжъ и на калѣжтж му А: Димзовича.

Слушахъ тѣзи извѣстія тѣй безчувствено, като човѣкъ навикнжлъ да слуша всеедно злосчастія за себе си и за своитѣ си; но знаете ли какъ достигахъ до вратата за да ги слушамъ? Трѣбваше да прѣминж разстояніе отъ шесть метра. Колѣната ми треперехъ. Почти на всекж стѣпкж падахъ надъ затворницитѣ които лежехъ (денѣ спехъ). Самъ себе не вървахъ че тѣлото ми се изнурило и че нозѣ тѣ ми не могатъ ме кръпи. Послѣ станж ропотъ противъ мене отъ стърнж на злодѣйцитѣ и принуденъ бѣхъ да идж при посѣтителитѣ си четвероножичкы.

Помнж едно събытіе което доказва че тога и умственитѣ ми силы бѣхж ослабнжли: не че само мозъка бѣше ми поразила треската: всичкото ми тѣло страдаше.

Между другитѣ Рамазанскы увеселенія, еднж вечеръ, доклѣ спехъ, единъ отъ злосторницитѣ бѣше се облекжлъ въ женскы дрехы. Смѣховетѣ бѣхж общи: отъ нихъ се събудихъ, и видѣхъ мнозина да докачатъ притворнжтъ женж. Тя ужъ подбѣгваше и се оплакваше отъ докачителитѣ си. Като късогледъ не познахъ това лице и се запрѣгнжхъ на силнж проповѣдъ за чистотжтъ на нравитѣ, която, особенно въ Албаніж, се счита за първа Божія заповѣдъ. Циганина, явно за смѣхъ, щипнж силно причиненжтъ женж и тя извика ужъ отъ боли. Тогава се разви у мене дон-кихотскый духъ: Встанжхъ за защитж на невинно-угнетенжтъ слабостъ! Како безсилна котка когато се боре съ силенъ песь прибѣгва до дърво или зидъ и се исправя на заднитѣ нозѣ опирайки гърба о прибѣжището си, а прѣднитѣ държи възвышены и готовы въ защитж, и се ринува рѣши-

¹⁾ Плацкы шцици казватъ въ Охридъ тънки букови дъсчици, които се правятъ въ село Плакье. — Ред.

телно възъ песа за да наложи на главѣтъ му острытъ си ногти: такъвъ бѣхъ азъ прѣдъ огромнаго циганина: Опрѣхъ гърба си о зидъ тѣ, възвысихъ изсѣхнѣлытъ си рѣцѣ на бой и му извыкахъ: „Лене се дотврасъ: т: е: остави ѣж зачтото ще те убѣж“; но само въ гласа бѣше силата ми и като не можехъ азъ него да нападнѣ, той ме нападнѣ. Се спуснѣхъ на него като бездушно тѣло: рѣцѣтъ ми паднѣхъ на рамената му; главата ми — на грѣдитѣ му; а нозѣтъ ми останѣхъ дѣто си бѣхъ. Мнозина затворници обыколихъ Чаушина и го молихъ да покаже милость къмъ несчастіето. А Онъ не само милость показа, но и игрѣтъ прѣкрати.

Още нѣколко дена, и азъ быхъ свѣршилъ поприцето си. Но утрень тѣ Наумъ Кумевъ „радвайсе, ми каза, дойдохъ отъ Охридъ седемъ старци, отъ всѣкъ махалѣ по единъ, и носятъ съ себе доволно пары и всенародны умолителны прошенія за освобожденіето Ви. Бы плакалъ ты да чуешъ колко тѣ сѣ страдали на пѣти отъ снѣгове и вѣлицы. На Анѣима подарихъ 30 лиры и единъ скѣпоцѣненъ кожухъ, и обѣцахъ му се да го възвысятъ на св: Климентовый прѣстолъ. Утрѣ имаме Божикъ и Анѣимъ ще Вы освободи: Ако ные не уважаваме Турскытъ праздницы, Турцитѣ уважаватъ нашитѣ . . . Знаешъ ли? Якимовата невѣста роди сына. — Слава Богу! Како го кръстихъ? — Григоръ. — Да е живъ, вѣковитъ! (Григоръ е сега второкласенъ ученикъ).

Вечерь тѣ, заслѣга¹⁾ на Рождество Хрѣстово, чухъ гласа на Анѣима. Незабавно се отвори вратата и двама Охридяне Евтимъ Мушмовъ и Наумъ Кумевъ, дойдохъ при мене, ме взехъ за мышкы, и ме извлекохъ на вѣнъ. На излизаніето ми циганина не заборава да вмѣкне пѣрстытъ си, показателя и срѣднѣя въ джепа ми тѣй искусно, чтото едва го усѣтихъ. Ничто не му казахъ, че и въ джепа ми ничто нѣмаше.

Цѣлунѣхъ десницѣтъ на мнимыя си Освободитель. Казвамъ го мнимъ, зачтото онъ не ме избави ради невинность тѣ ми, но ради обѣщаніята и подарцытъ, а особенно за гдѣто²⁾ въ „*Ἀρματολός*“ похвалилъ бѣхъ Албанцытъ. Както и да е онъ ны избави и нѣмамъ право да изслѣдвамъ прѣтель ли ни бѣше Онъ, или врагъ. Онъ ме останови въ еднѣ чистичкѣ стаѣ на Митрополѣтъ си (кожто послѣ Турцитѣ доведохъ на прахъ и пепель цѣличкѣ). Внукъ ми се оттегли на ханъ. Боже! си мыслехъ азъ, зачто внукъ ми не е прѣтъ тука? . . . Не може ли Анѣимъ съ едно какъве да ме отрови?

Тамъ піехъ водѣ, какъжто, увѣрявамъ, нѣма по цѣлѣй свѣтъ; водѣ, кожто азъ прѣдпочитахъ прѣдъ баснословныя

¹⁾ Заслок, -огот — надвечернето срещу „служба, день.“ — Ред.

²⁾ За гдѣто нѣмаше въ рѣкописа. — Ред.

нектаръ; водж, кождо нашитѣ химици сж длѣжни да испытатъ; водж, кождо прави вситѣ Дебрияны философы (въ Дебрь нѣма идиоти).

Анѣимъ не ме лиши никога отъ собственжтж си трапезж; Самъ онъ служеше Дебрско вино несравненно по добро отъ Охридското (Дебрь е Волканическо мѣсто). Азъ прѣдпочитахъ Митрополійскжтж водж. Утро и вечеръ заедно съ Анѣима четехме надлежното послѣдованіе и слѣдъ свършваніето правехъ му три поклоны и целувахъ му десницж. — Достопохвално е, казваше Онъ, Вашето чтеніе и пѣніе. — Богъ ме порази, му казвахъ. Ἐν τῇ θλίβεσθαί με ἐκέκραξά σοι Κύριε = виегда стужати ми, въззвахъ къ тебѣ Господи. И Онъ се смѣеше смѣхъ неугасенъ, уморителенъ. Онъ нито можеше помисли че азъ му серіозно говорж. Онъ ме прати на прочутытѣ Дебрскы топлы бани наедно съ единъ отъ слугытѣ си, който ме омы.

Не помнж добрѣ, третій ли или четвъртый день слѣдъ Рожд: Хрїстово бѣше, когато Анѣимъ направи великолѣпенъ пиръ на вситѣ вліятелны въ Дебрь личности. Чини ми се, че тоя пиръ замѣсти парытѣ, които Анѣимъ се обричаше да даде всекому отъ нихъ за освобожденіето ми. Слѣдъ вечержтж, или както бы Омиръ казалъ, като се удоволихъ всичкы отъ ястіе и питіе, Анѣимъ зе да имъ расправя какъ съмъ направилъ едно добро стихотвореніе, какъ въ него похвалилъ съмъ Шкипитарытѣ (Соколытѣ), какъ дѣлото ми направило шумъ въ Гърціѣ, какъ се вѣнчало и т. н. т. Особенно Той настояваше да имъ разясни стихъ тѣ: „ἵνα γνωρίσῃ ἕκαστος“ . . .

Ей завали! казвахъ гоститѣ.

Послѣ свободенъ бѣхъ да излизамъ и на расходкж. Въ чаршіѣ срѣщнжхъ злодѣйцжтж Даута свободенъ. Ходъ тѣ му бѣше чудесенъ: Когато щеше да дигне десный кракъ онъ клонеше тѣлото напрѣдъ а ногжтж движеше назадъ и ѣж издигаше чрѣзмѣрно, грозно. Притекохъ да го поздравж съ свободжтж. Тѣй като бѣхъ познатъ какъ убійца на 10 Владыцы, Онъ ми стори честь да ме пригърне три пжти. — Тако ти прїятелство, Дауте, не дигай ногжтж толко високо. — Не знаешь ли че 15 годинъ носилъ съмъ праггы? — Не можешь ли да ѣж постелеш, какъ другжтж? — Не можжмъ. — Ногата е твоя: можешь да ѣ повелишь. — Не можжмъ. Се чудихъ: Тѣй порока еднажж вкорененъ вечъ не се искоренява. Единъ день заедно съ Георгія Манчевъ като се връщяхме отъ посѣщение на болнытѣ ми другари, които бѣхж прѣнесени у еднж гостилницж, едно Дебрияче зе да хвърля каменье възъ насъ и удари даже Манчева по крака. Като се пооправихъ малко, потърсихъ и получихъ позволеніе да посѣтж великолѣпнжтж общежителнж обителъ на Св. Іванна Прѣдтечж. Ме възхыти тамъ звучното Славянско чтеніе. Се

чудихъ какъ то въ Дебрь, Кърчово и Прилѣпъ се упазило, а въ Охридъ исчезнало.

На 15 Януарія 1869 прѣдадохъ ми книгытѣ и рѣкописитѣ. Какво да видишь! Въ нихъ намѣрихъ и чужди книги способны да компрометиратъ и цѣлый градъ прѣдъ правителството: Българскѣ и Сърбскѣ исторіи, разговоръ на петъ офицеры, които си раздѣлятъ турскѣтѣ имперія, и Военны упражненія (книгѣ, кождо знаехъ че принадлежи на Охридскыя докторъ Виллара, Янинецъ).

На 16 сѣщаго търгнахъме отъ Дебрь всички заедно съ старцытѣ. На 18 сѣщаго, празникъ на Св: Аѳанасія, домашній нашъ Патронъ, стигнахъме въ Охридъ весели и здрави, освѣнъ брата ми и внука ми, които бѣхъ болни. — Вижь, майко, Св: Атанасъ и Св: Климентъ ны доведохъ живы.

Трапезата бѣше ставена; но прѣди да сѣднемъ, се прибрахъме прѣдъ иконѣтѣ, се кланяхъме и плакахъме славеци Бога и Святыитѣ му Св: Климента и Св: Атанаса, комуто и паметъ тѣ вършихъме. Послѣ сѣднахъме и се веселихъме, прѣди всекѣ здравицѣ молеци Св: Атанаса да пази отъ зло вси христіаны а най-послѣ и насъ, да подари здравице на болнытѣ (внукъ ми боленъ, нито можа да ни дойде въ гости).

Стига ли туй? Не: на 20 сѣщаго, друга заповѣдь отъ Дебрь да идемъ пакъ, азъ и внукъ ми подъ конвой. Внука ми не дързнихъ да го вземѣтъ; че бѣше опасно боленъ и отъ насѣкомы изнуренъ. Въ мѣсто него се рѣши въ Охридскый межлись, да иде майка му 12 години по възрастна отъ мене. Съ себе взе она и зълвѣ си, като остави другы жены да пригледатъ сестрича ми. Тази нагла обида ме порази повече отъ вситѣ мои злосчастія взеты наедно. На пѣти срѣщнахъме г-на Х: Чудовъ, който изнуренъ отъ тифуса идеше за въ Охридъ. — Съ здравіе! Онъ не отговори; но, може бы, нито чу. Искахъ да слѣзѣ отъ коня, да го прѣгърнахъ, да го распытамъ; но не ми се позволи.

Отведохъ ме на кѣшлѣ, а женитѣ на митрополиѣ. Трѣбвало да платимъ още 20 бѣлы межидии обѣщаны а не платены: Гы платихъ, и сестра ми отиде си въ Охридъ свободна. Мене ме отведохъ пакъ на Митрополиѣ подъ извѣтъ че трѣбва да се допѣлнятъ истинтацитѣ. Истинтакъ никакъвъ не станѣ; но останяхъ въ Митрополиѣтѣ още три мѣсеца. Зачто ли? За ничто друго, освѣнъ за да се не извърши въвожданіето на Българскый языкъ въ Охридъ.

Когато къмъ срѣдѣтѣ на априлія върнахъ се въ Охридъ, майка не ме позна: бѣхъ станѣлъ много здравъ и двойно по пѣленъ отъ колкото прѣжде бѣхъ. Извъргнахъме Еллинскый

языкъ, когото бѣхж пакъ въцарили въ времето на мжкытѣ ни; въведохме Българскый; се появи ново мнѣніе, ново стремленіе, новъ животъ; Антонаки умрѣ отъ яда; Изгнахме Мелетія; жнахме онова что бѣше отдавна сѣяно; За кратко време отъ гонителитѣ ни ни единъ не останж живъ: Вситѣ погынжхж почти сжще-временно, както Пинелопинитѣ обржчници, на които Орисницата бѣше обрѣкла да гынжтъ всичкы въ единъ день; Правдата въстържествова: Побѣдата бѣше съвършенна. Слѣдъ побѣджтж незабавно се приготвихме на свадбж. Поправихме дѣдовжтж си кжщж. Ако и да не съмъ никакъ нарочитъ къмъ общественъ животъ; ако и да знаехъ че Исусъ Христосъ и изрично и съ собственный си примѣръ прѣпоржчва безбрачіето; Ако и да знаехъ че Св: Апостолъ Павелъ казва: „добро е бракъ тъ, но по добро е безбрачіето;“ Ако и да знаехъ, че който иска да се посвяти на отечеството трѣба да е безбраченъ: като на пукъ обаче на мжчителитѣ си, се оженихъ.

На всекикъ Българинъ желаѣ да има домакынж, како моята; но вѣрно е че быхъ былъ по полезенъ на отечеството, ако быхъ останжлъ свободенъ.

Въ свадбжтж, почти за първый пжтъ, вкусихме вино, безъ което послѣ не можехме, нито можемъ. Моляж юношитѣ да помыслятъ колко навикъ тъ е опасенъ.

Понеже въ Охридъ никоя кжща не е безъ лозіе, шесть мѣсеца слѣдъ свадбжтж искоренихме старото си лозіе и насадихме ново: Споредъ обычая поканихме въ гости работницытѣ, които работихж даромъ. Тоя е първый пжтъ, дѣто се испѣя пѣсьнь та:

Хыляда и седмъ стотинъ шестдесеть и второ лѣто

В' Охрида отъ Цариграда дошьлъ Салаоръ.

Се прѣдставилъ прѣдъ Арсеня наша Патрика честнаго

И му рѣкълъ слово горко слово жалостно:

„Царска воля е да тѣргнешь денеска за в' Цариграда,

На тебе отъ върлы Гърцы голѣмъ поплакъ е.“

Събралъ Патрикъ свое стадо в' църквж Святий-Климентовж,

Благословъ му далъ послѣдень, ржцѣ заплетилъ.

Дълго време хлипалъ старецъ во мълчанье всенародно

И по бѣлж брадж ронилъ сълзы горещи.

„Слушайте ме, милы чада азъ ке идж в' Цариграда:

На мене отъ върлы Гърцы голѣмъ поплакъ е.

Гръцкый Патрикъ ке ни строши славнж Охридскж столицж

И мене до смъртъ ке държи в' заточеніе.

Ке прати Владыцы Гърцы лицемъ светцы сърдцемъ вълцы,

Ке вы давятъ, ке Вы стрижжтъ, ке мълзятъ до кръвь.

Мегю народа ке сѣжтъ несъгласье и раздоры,

Да се мрази сынъ со татка и со брата братъ.

И ке выкнете до Бога и крыло не ке найдете,

Смирени ке наведете главж до земи.

Ке ми бждете сираци; така было написано:

Елате ми да Вы гушна за послѣдень пѣть.“
 Чърна тѣга поразила старо, младо, мъжи, жени,
 Все со рѣцѣ заплетены сълзы проливать.
 Той гы гушка, тые тѣжни му цѣлувать деснѣ рѣкѣ,
 И отъ рѣкѣ какъ отъ изворъ сълзы се лѣхтъ.
 Вяхнѣлъ Патрикѣ бърза коня и неволно упѣтилъ се.
 Тога грѣмкый плачь народенъ небо процѣпилъ.
 Умилилъ се честный Патрикѣ, свалилъ шапкѣ навезанѣ,
 Погледнѣлъ на сино небо люто прокѣлнѣлъ:
 „Охъ! послушай милый Боже! Хаирѣ никога да нѣмѣтъ
 Стамче бей и Буярѣ Лигдо, Нейко челеби.“
 Милостивый Богѣ послушалъ Патрикѣ горещѣ клетвѣ;
 Славѣ нихнѣ, сѣме нихно погубилъ со шумѣ:
 И сега во кукы нихны ткае пѣжкѣ пѣжчинѣ
 И на пусты стрехы нихны хукать хутове.

Сълзы потекохѣ изъ очитѣ на гоститѣ, не толко отъ стой-
 ность тѣ на стиховетѣ, колкото отъ страсть тѣ, съ кождо се
 испѣяхѣ.

Тая песнь ни помогнѣ въ искорененіето гърцизма много
 повече отъ всичкитѣ ни прѣжни подвизы.

Не минѣхѣ много мѣсеци, когато почтеннитѣ Членове на
 Цариградското Читалище ме поканихѣ да прѣведѣ Иліадѣтѣ.

Въ отговорѣ писахъ имѣ: „ще скратѣ: многожѣ Омирѣ снѣ:
 Indignor quandoque bonus dormitat Homerus: ще прѣведѣ само
 блестящитѣ страници на Иліадѣтѣ и ще гы съединѣ така
 чтото да съставятъ нѣчто си цѣло.“ Ми отговорихѣ че съ
 въстѣргѣ приѣмѣтъ прѣдложеніето ми и заедно съ отговора ми
 пратихѣ „Греческо-Русскый Словарѣ“ и Гнѣдичевѣтѣ Иліадѣ
 (бѣхѣ, както и днесъ още сѣмѣ, слабѣ въ Българскый языкѣ).
 Като отворихѣ словаря и видѣхѣ че думата „ἄταφος“ е прѣве-
 дена „несхороненный“ не ми се ареса никакѣ и на полѣ тѣ на
 книгѣтѣ, при думѣтѣ „ἄταφος“ приписахъ „безгробный“.

Прѣвождахѣ на Българскый не както щехѣ, но както мо-
 жехѣ. Уморенѣ отъ прѣвода четехѣ Русскы стихотворенія които
 намѣрихѣ у покойника Димитрія П: Захаріевича. Несчастіе, что
 нѣмахѣ Българскы книги: жедно вникнѣхѣ въ Русскитѣ и
 чтомѣ намирахѣ думѣ поетическѣ, или краткѣ, или звучнѣ,
 или новѣ за ушитѣ ми ѣ приписвахѣ въ Словаря при Гърц-
 кѣтѣ думѣ на която съотвѣтствоваше.

Тѣй в: п: при думѣтѣ „καταβάλλω“ приписалѣ сѣмѣ: си-
 нонимы: обори, разори, погуби, сби, свѣргнѣ, свали, снесе, срази,
 низринѣ, низложи, опружи, срази, борить дървеса, поникнѣ
 градѣ, пораженѣ страхомѣ, поверженѣ, опрокинѣтъ, разсыплетѣ,
 сорва, отвали, уложи въ прахѣ обрати, неспровергнѣ, спнѣ
 (сѣпнѣ), сринѣ, обруши, разсыпа, низложи, разгроми (градѣ не
 устоялъ), прѣврати и т: н: т:

Почти ни една страница въ тоя Словарь нѣма безъ мои бѣлѣжки. День изъ день духъ тѣ на Русскый языкъ ставаше ми по знакомъ и тѣй като не можехъ писа по Българскый, записахъ по старобългарскый; но прѣди да усвожъ новыи стиль се яви въ Браилското периодическо Списание една критика противъ незнаніето ми да употрѣбявамъ прѣпинателныиѣ знакове, и противъ неточный мой прѣводъ (че скрацавахъ). Критикъ тѣ писа дълго противъ мене; не трѣбаше толкова. Тѣй като искаше да ме порази и да прѣпоржча своя прѣводъ, можеше да каже само туй: „Пърличевъ не знае Българскый“ и тогава азъ на истинжъ бихъ былъ пораженъ; но за жалость, има критици, които не само сжъ несправедливи, но и се явяватъ на свѣтъ тѣ само за туй: да се нарѣкжтъ критици. Името „Критикъ“ е най сладковучното име на свѣтъ тѣ; и единъ *bachelier* иска да бжде критикъ, както и единъ кжптїя иска да пуши тютюнъ. Добрыи, просвѣщенный критикъ не само указва на недостатцыиѣ, но и ги поправя. Само таквыи може да бжде достоинъ за священното име критикъ. А да ти казва критикъ че, въ стихотвореніе, ты или словослагатель тѣ твой, сте сгрѣшили въ употрѣбленіето на удивителный знакъ; да ти казва че неточно прѣвождашь, когато ты, чрѣзъ печата, тржбишь прѣдъ цѣлый свѣтъ че прѣводъ тѣ ще бжде свободенъ и скратенъ; това вещь не е ли несносенъ шарлатанизмъ? Като видѣхъ тжзи критикж, казахъ си: „ще направжъ другжъ Илиаджъ“. Зехъ цѣлжтжъ Българскжъ Илиаджъ и жъ хвърлихъ въ очага и тутакси жъ полиза огнь тѣ. Само двѣтѣ първыи пѣсни останжжжъ печатаны въ Пер: Спис: „Читалище.“

Сега вещь почнжхъ да прѣвождамъ по другый стиль и употрѣбихъ вситѣ падежи и причастїя. Н: П:

Пѣй ми Музо гнѣвъ неукротимый
Ахиллея Пелеева сына;
Гнѣвъ, кой Гъркжмъ много бѣдъ устроилъ,
В' адъ низринжлъ много душъ иройскыхъ,
Плоть ихъ сдѣлалъ псовъ и птицъ игранемъ;
Зевсова ся воля съвършала.

Знажъ че тоя прѣводъ не мирише много на Българскый; но тѣй като съмъ слабъ на Българскый, той не можеше да стане иначевъ. Въ послѣдныиѣ години на църковныи въпросъ, когато Охридяне бѣхжъ отчаяни и материально обезсилени, не само платжъ не получихме, но споредъ силыиѣ си и подпомагахме на Господа: Илія Чобановъ, Петра Огненовъ и Коста Размовъ, които на свой счетъ пращахжъ въ Цариградъ нужныиѣ депешы и цѣлыи си имотъ изгубихжъ въ подвига.

На 1874, когато приближаваше времето да посрѣщнемъ първыи Бълг: Митрополитъ Натанаила, съставихъ еднжъ пѣсьнь,

която вмѣщавамъ тука не заради достоинството ѝ, но за да покажжъ какъ послѣ Натанаилъ ме възнагради.

Бога вышняго да славимъ и честитаго Царя
И съсъ радость да посрѣцнемъ добраго ни Пастыря.
Како прѣжде Богомъ пратенъ Моисей за Израиль,
Така сега Царемъ пратенъ Пастырь нашъ Наѳанаилъ
Окаянному народу врата рая отворилъ,
Горкы сълзы стогодишны во веселье прѣтворилъ.
Сега кости миросаны Патрика Арсенія
Веселятся Българскаго ради възкресенія,
Добрѣ ни дошълъ си Отче слава намъ и лѣпота!
Посѣтилъ си народъ скърбенъ, что лежалъ во тьмотжъ.
Наши дрехы Великденскы прѣдъ тебе бы постлали;
Но намъ Пастыри лѣжевыни дрехы не оставили;
Прѣдъ стопы твои Владыко цвѣтъя бы усѣяли;
Но, подъ звѣрско имъ дышенъе, цвѣтъя намъ овенжли.

Какъ станжъ посрѣщеніето му; какво бѣше Владыкуваніе то му; кои бѣхжъ погрѣшкытѣ му; какъ откровенно го обличавахме; тука не му е мѣстото да описвамъ. Ще кажжъ само туй: До тогава бѣхъ служилъ въ Охридъ 15 годинъ послѣдователно; но още въ първжтжъ годинжъ на Наѳанаиловото Владыкуваніе училището се разори, ученицитѣ се распърснжжъ и азъ быдохъ принуденъ да се условжъ въ Месокостро (Махалско въ Охридъ училище). Тамъ служихъ двѣ годинъ; Но и тамъ Наѳанаилъ не ме остави въ спокойство: Онъ прати своя заптѣ, грозенъ Дебрянинъ, Турчинъ въоржженъ, който ме хванжъ за мышкжъ и при писковетѣ на ученицитѣ ми ме сведе по стръмнжтжъ стълбжъ. Месокастранитѣ сжщій часъ отидохъ на Митрополіжъ и казахъ Наѳанаилу: „Нѣмашъ работжъ съ даскалъ тѣ нашъ; Ако не можшь да отворишь училище, баре не затвориай.“ И ме поставихъ пакъ на сѣдалището ми. Имъ служихъ още еднжъ годинжъ. Испытаніята станжжъ тѣржествены. Никогда не съмъ былъ толкова благодаренъ отъ успѣхытѣ на ученицитѣ си, колкото тѣзи три години. Наѳанаилъ присжтствоваше и искаше да засрами ученицитѣ ми. Ученикъ тѣ (сега учитель) Аргиръ се испытваше. — До дѣ стигнжхте въ Аритметикжтжъ? — До край. Наѳанаилъ отвори Числителницжтжъ (Дановжъ) и показа съ пѣрстъ на ученикжъ правожглений тѣржгълникъ украсенъ съ квадратчета, които доказватъ че квадратъ на ипотенузжтжъ е равенъ съ сборъ тѣ на квадратытѣ на другытѣ двѣ страны, и го попыта: Что сж тѣзи пенджери? — Аргиръ каза и доказа. Слѣдъ него Дуле Гѣоршевъ доказа поразителнытѣ свойства на Геометрическжтжъ съразмѣрность и т. н. т. Наѳанаилъ, като видѣ че вситѣ учители похвалихж дѣлото ми, опыта едного ученика отъ IV отдѣленіе: зачто се туря запята между *Възлюбленнаго сына* и *Исаака*? — Тоя урокъ не е неговъ, казахъ азъ; но е урокъ на класнытѣ ученицы: и то доказва че не е твоя работа да испытвашъ.

Секретаринъ тѣ Наѳанаиловъ, Стоянчо жителъ Щипскый или Скопскый (не помнѣхъ добрѣ) му мигнѣ съ очитѣ и го отведе отъ салѣтѣ на испытаніята. На благочестивитѣ Месокастраны Наѳанаилъ се оплака че азъ съмъ го испѣдилъ изъ училището: тые го повѣрвахъ: Това бѣше истина, на кождо тѣ бѣхъ очевидци; но не знаехъ вситѣ причини на тѣзи постѣпкѣ: и тѣй дадохъ си отставкатѣ, както и въ словото си прѣди испытаніята, бѣхъ си ѣ далъ.

Колко чудно е, че отечеството, което никога и никждѣ не оцѣнява сыноветѣ си, и Гърцкый Владыка Мелетій, най непримиримый мой врагъ, цѣлы 18 години тѣрпѣли моитѣ уроцы, проповѣды, мѣмренія и укору, и никога не ме испѣдили; а пѣрвый бѣлгарскый Митрополитъ, очакваный Мессій безчестно испѣжда Пърличева отъ татковинѣтѣ му! Рѣшихъ се да оттѣрсежъ прахъ тѣ отъ нозѣтѣ си и да идѣ въ Софійѣ, дѣто споредъ пието на Г-на В: Діамандіева, мнозина родолюбци ме канили да се заловѣ за каквѣто и да е литераторскѣ работѣ и ми обѣщавали всекаквы улесненія и помощи. Рѣшеніето бѣше тѣрдно; но срѣдства за пѣтуваніе ми липсувахъ.

Какво да се прави? Се условихъ въ Стругѣ. Тамъ, припомнихъ си ветѣхътѣ бѣдностъ и икономіѣ и, благодареніе на Г-на Іосифа Кавайовъ, въ еднѣ годинѣ спестихъ 4000 гроша. Двѣ хыляды оставихъ дома, съ другитѣ двѣ тѣргнѣхъ за въ Софійѣ. Тамъ родолюбцитѣ, които ме канехъ, станѣхъ невидни; но Бурмовый кабинетъ ме назначи за Классный Наставникъ и прѣподавателъ на Еллинскый языкъ въ Габровскѣтѣ Гимназіѣ. Бѣше (ако добрѣ помнѣхъ) учебната година 1879/80. Тамъ, както и на всеждѣ, заради кѣсогледіето си не добыхъ пріатели. Слѣдующѣтѣ годинѣ се задрѣхъ языкитѣ Латинскый и Еллинскый, за прѣподавателъ на които бѣхъ нарочно пратенъ (Гимназіята станѣ отъ Классическѣ Реална), и азъ се поканихъ за помощникъ въ народнѣтѣ Библиотекѣ.

Чтомъ влѣзохъ въ това зданіе се уплашихъ отъ мрачностъ тѣ и влажностъ тѣ му и пѣрвата ми работа бѣше да си дамъ отставкатѣ. Два мѣсеца чакахъ отговоръ на прошеніето си, но и буйно работихъ: На всичкитѣ книги въ Народнѣтѣ Библиотекѣ (освѣнъ оныя что бѣхъ въ Читалищнѣтѣ стаѣ) исписахъ заглавіята: Заповѣдано бѣше да сезначи на всекѣ книгѣ Авторъ тѣ, Науката, съ кождо той се занимава, годинѣтѣ и градъ тѣ дѣто се издаде, числото на страницитѣ ѣ и на томове тѣ ѣ, дали тѣ е една или двойна или тройна. Прѣди да свѣршѣ муднѣтѣ си работѣ, очитѣ ми заболѣхъ отъ постоянното пишенье. Най послѣ, Г-нъ Гюзелевъ съ увеличеніе на платѣтѣ ми, ме прати за учителъ въ Бытольѣ, дѣто и самъ желаяхъ да идѣ. Въ вторѣтѣ годинѣ на учителствуваніето ми

въ Бытольж, Св: Екзархія благоволи да увеличи платѣтъ ми още съ 600 Франка, а слѣдующѣтъ ме назначи въ отечеството ми, дѣто животъ тѣ за мене бѣше не моженъ: Охридяни възроптаха дѣто азъ получавамъ четверократно повече отъ колкото тѣ ми плащаха. Минѣлѣтъ годинѣ, както и настоящѣвъ 1884/5 учителствувамъ въ Солунъ, се наслаждавамъ съ добро здравіе и съ въспоминаніето на страданіята си, и се надѣвамъ че Богъ нѣма да допусне да оставѣ за скоро службѣтъ си.

Но и днесъ още проста срѣща съ който и да е жандармъ, или просто напомнюваніе звуковетѣ на еднѣ Арнаутскѣ пѣсенъ, която често звучеше въ кѣшлѣтъ, ми причиняватъ трыпки, отвращеніе, ужасъ.

Солунъ, 16 Апрельъ 1884 — 1 Маія 1885.

Конецъ.